

Libertarijanski klub Libek

Izveštaj o ekonomskim slobodama u Srbiji 2016.

Izveštaj o ekonomskim slobodama u Srbiji u saradnji sa
Frejzer Institutom podrazumeva analizu pet osnovnih
oblasti globalnog indeksa ekonomskih sloboda sa
glavnim preporukama za unapređenje položaja Srbije.

| istraživanje

| obrazovanje

| zagovaranje

Za sva pitanja u vezi sa izveštajem možete nam se obratiti na kontakt@libek.org.rs

Sadržaj

<u>Uvod</u>	<u>4</u>
<u>O Institutu Frejzer</u>	<u>5</u>
<u>Značaj ekonomskih sloboda</u>	<u>6</u>
<u>Veličina javnog sektora</u>	<u>15</u>
<u>Zdrav novac</u>	<u>40</u>
<u>Pravni sistem i imovinska prava</u>	<u>48</u>
<u>Slobodna prekogranična trgovina</u>	<u>54</u>
<u>Regulacija poslovnih aktivnosti</u>	<u>68</u>
<u>Regulacija tržišta rada</u>	<u>78</u>
<u>Regulacija kredita</u>	<u>86</u>
<u>Metodološki okviri</u>	<u>94</u>
<u>Mreža za ekonomske slobode</u>	<u>105</u>

Uvod

Na polju ekonomske politike, moto Libeka – *slobodni i odgovorni*, podrazumeva, pre svega, zalaganje za više ekonomskih sloboda i odgovorno upravljanje javnim finansijama.

Kao organizacija koja se od svog nastanka bori za unapređenje ekonomskih sloboda u Srbiji, veliko nam je zadovoljstvo što smo u oktobru 2016. godine postali nacionalni partner uglednog *Frejzer instituta* iz Kanade koji objavljuje globalni indeks ekonomskih sloboda.

Ostvarivanjem ove saradnje postali smo i deo globalne mreže koja broji preko 100 uticajnih think-tank organizacija. Misija Libeka je, između ostalog, skretanje pažnje donosiocima političkih odluka i široj javnosti o neophodnosti popravljavanja položaja Srbije koja se na ovom indeksu nalazi na 101. od ukupno 159 mesta.

Ovaj izveštaj plod je uspešne saradnje Libeka i Frejzera, pre svega tokom pripreme, sprovođenja i naknadnih razgovora i intervjua posle jednodnevne konferencije *Ekonomske slobode u Srbiji* koja je održana 10. oktobra 2016. godine u Beogradu.

Na ovoj konferenciji koja je bila podeljena u pet tematskih radnih grupa koje prate Indeks ekonomskih sloboda, učestvovao je veliki broj relevantnih stručnjaka, istraživača, predstavnika zvaničnih institucija i akademske javnosti. Glavni zaključci iz razgovora tematskih radnih grupa pretočeni su u preporuke koje čine i najvažniji deo ovog izveštaja. Ključni nalazi sa konferencije dodatno su razrađeni usmerenim razgovorima sa stručnjacima koje smo vodili u periodu posle konferencije.

Cilj ovog izveštaja jeste da ukaže na najkritičnije tačke na polju javne potrošnje, vladavine prava, poslovne regulacije, monetarne politike i slobodne prekogranične trgovine kako bi se stvorili pomenuti nužni preduslovi za izgradnju prosperiteta.

Libek se kao obrazovno-istraživački centar koji postoji od 2008. godine u svom radu na polju obrazovanja, istraživanja, zagovaranja i izdavaštva posebno usredsređuje na razvoj nove preduzetničke kulture u Srbiji. Verujemo da naše društvo poseduje mogućnosti da, uz izgradnju podsticajnog institucionalnog okruženja, veoma brzo krene stazom prosperiteta.

Zajedno sa svojim partnerima i mrežom saradnika nastavljamo borbu za slobodno društvo, odgovornih pojedinaca ■

Miloš Nikolić

predsednik Libeka

O Institutu Frejzer

Institut Frejzer (Fraser Institute) osnovan je 1974. u Kanadi. U vreme kada je najveći broj građana Kanade verovao da je državno upravljanje ekonomskim resursima neophodan put ka ekonomskom razvoju i povećanju životnog standarda, Institut Frejzer uspeo je da izvrši značajan uticaj na javno mnjenje ka tome da su za ove teme važni privatno preduzetništvo i tržišna konkurencija.

Istraživanje koje je zasnovano na naučnim osnovama nalazi se u centru Frejzerovih aktivnosti. Teme kojima se Institut temeljno bavi su fiskalna politika i porezi, zdravstvena zaštita, obrazovanje, ekonomske slobode, energetska politika, prirodni resursi i pitanja vezana za status indijanskih zajednica. Istraživanja sprovode zaposleni u institutu i sa njime povezani naučnici - ekonomisti, članovi akademske zajednice i analitičari javnih politika. Zajednica istraživača okupljena oko Frejzera broji oko 350 članova iz 22 zemlje, među kojima je i 6 dobitnika Nobelove nagrade.

Misija instituta je povećanje kvaliteta života stanovnika Kanade, njihovih porodica i budućih generacija putem izučavanja, merenja i objašnjavanja efekata javnih politika, preduzetništva i slobode izbora. Vizija instituta je slobodno i prosperitetno društvo u kome pojedinci prosperiraju usled veće slobode izbora, tržišne konkurencije i lične odgovornosti.

Frejzer ima sedište u Vankuveru (Britanska Kolumbija), kao i regionalne kancelarije u Kalgariju (Alberta), Torontu (Ontario) i Montrealu (Kvebek).

Više o samom institutu, kao i o njegovim istraživanjima, može se saznati na sajtu instituta www.fraserinstitute.org ■

Značaj ekonomskih sloboda

Kratak pregled ekonomskih sloboda

Ekonomske slobode su mogućnosti pojedinaca i porodica da donesu sopstvene ekonomske odluke, bez kontrole države ili spoljnih aktera. Indeks ekonomskih sloboda meri ove mogućnosti putem 42 varijable na skali od 0 (najgora politika) do 10 (najbolja politika).

Radovi objavljeni u svetskim naučnim časopisima pokazali su da ekonomske slobode stvaraju pozitivne društvene i ekonomske ishode, uključujući viši ekonomski rast, povećanu političku stabilnost i miran razvoj ostalih sloboda.

Lako je uvideti kako ekonomske slobode dovode do blagostanja. Bilo koja ugovorena transakcija mora da donese koristi obema stranama; bilo koja transakcija koja ne bi išla u korist svim stranama u razmeni bila bi odbačena od strane onog učesnika kome ne bi donosila korist. Ova prosta činjenica ima nesagledive reperkusije širom cele privrede: potrošači koji su slobodni da biraju biće privučeni većim kvalitetom i nižim cenama. Proizvođači i prodavci, uključujući one koji su tek počeli sa radom, dobrodošli su na tržištu i moraju stalno obraćati pažnju na cene i kvalitet svojih proizvoda i upoznati se sa zahtevima potrošača, ili oni neće želeti da sa njima dobrovoljno posluju. Svakoga dana dolazi do milijardi obostarno korisnih transakcija, zahvaljući kojima dolazi do dinamičnih i brzih povećanja produktivnosti i bogatstva, pojavi novih poslova i smanjenju siromaštva.

Ograničenja sloboda sprečavaju ljude da sklapaju obostrano korisne transakcije. Takve slobodne transakcije zamenjene su državnim intervencijama ili ograničenim, neslobodnim tržištima koja često kontrolišu elitne grupe povezane sa vlastima. Ova poslovanja obeležena su prinudom u vidu prikupljanja poreza i manjkom izbora prilikom ponude dobara i usluga: umesto obostranih dobitaka prilikom svake transakcije, građani moraju da plaćaju sve poreske prijave ili neadekvatne cene koje im nude spoljni akteri i da se za uzvrat snalaze sa bilo kojim dobrom ili uslugom koji su im ponuđeni.

Dok podsticaji za proizvođače na konkurentnim tržištima obezbeđuju kvalitetnija dobra i usluge kako bi se privukli potrošači, u javnom sektoru i burazerskom kapitalizmu nema takvih podsticaja. Umesto toga, podsticaji se koncentrišu na udaljavanje drugih sa tržišta i na nagrađivanje interesnih grupa, tražeći pri tom političku prednost ili čak kažnjavajući nepopularne grupacije. Ovo se veoma razlikuje od obostrano korisne razmene i može da suprostavi jednu grupu drugoj u potrazi za privilegijama jer svako teži svojoj koristi po cenu tuđe štete.

Kada država – ili favorizovani prijatelji pod okriljem

kapitalizma – kontroliše ekonomiju, ona raste sporo ili ne raste uopšte. Pojedinci i grupe sukobljavaju se jedni sa drugima zarad bogatstva i privilegija. Ljudi profitiraju od stvaranja neformalnih veza, suzbijanja mogućnosti drugih i nanošenja štete drugima. Isto tako često se dešava da pojedinci ne napreduju kao pojedinci već kao članovi grupa koje tragaju za rentom, bilo da su one ekonomske, etničke, političke ili religiozne. Ovakve grupe međusobno se suprotstavljaju, stvarajući plodno tlo za sukobe i stagnaciju. Bez ekonomskih sloboda, najveći dobitci akumuliraju se kod onih koji iseku veći komad ograničenog kolača za sebe nauštrb drugih, što pogoršava postojeće tenzije.

Ekonomske slobode menjaju dinamiku društva. Kada ljudi donose sopstvene ekonomske odluke, dobijaju jedino kada proizvedu proizvode ili usluge poželjne u slobodnoj razmeni - drugim rečima, poboljšavajući život ljudima i povećavajući prosperitet kroz poboljšane i nove proizvode i veću produktivnost. Pripadnici drugih grupa postaju mušterije, snabdevači, klijenti. Vremenom, gradi se tolerancija. Najveći dobitci ekonomskim slobodama postižu se tako od strane ljudi koji povećavaju veličinu kolača za sve. Ovo je glavni razlog zbog kojeg su se ekonomske slobode pokazale kao promoteri demokratije i ostalih sloboda. To je dramatična razlika u dinamici koja tokom vremena menja društvo.

Snažan je uticaj ekonomskih sloboda i na korupciju. Povećanje ekonomskih sloboda će je samo po sebi smanjiti. Manjak ekonomskih sloboda jeste preduslov za korupciju. Ako vam je potrebna nečija dozvola da biste nešto uradili, onda može postojati neko ko može da zahteva nešto zauzvrat. Ako ste ekonomski slobodni i sposobni da donosite sopstvene ekonomske odluke, ako vam ne treba nečija dozvola da nešto uradite, onda ne postoji prostor za podmićivanje.

Ekonomske slobode dovele su do prosperiteta u Evropi i Severnoj Americi, i pokreću rast u ekonomski najslobodnijim državama u Aziji, Latinskoj Americi i Africi. Pokazalo se da viši nivoi ekonomskih sloboda unapređuju ne samo ekonomski rast i prosperitet već i da daju brojne druge pozitivne rezultate. Više od 500 objavljenih istraživanja ispitalo je uticaj povećanja nivoa ekonomskih sloboda i otkrilo to da ne samo da unapređuje prosperitet, već da takođe doprinosi i brojnim drugim pozitivnim ishodima, kao što su produbljivanje demokratije, podsticanje drugih sloboda i smanjenje tenzija u društvu. Prema tome, ekonomske slobode su jedan od univerzalnih lekova koji se mogu primeniti u bilo kojoj zemlji, dovodeći do povećanja ekonomskog rasta, smanjenja siromaštva i stvaranja novih mogućnosti za sve stanovnike.

Ekonomske slobode u Srbiji

Sveobuhvatni indeks ekonomskih sloboda daje ocenu 0 za najgoru politiku i 10 za najbolju. Slika 1 pokazuje da je Srbija neko vreme zaostajala u ekonomskim slobodama, čak i dosta iza drugih južno-evropskih i balkanskih država.

Isprva se može činiti da rezultat Srbije koji iznosi 6,7 od 10 nije uopšte toliko loš - ali jeste. Srbija je od 159 zemalja rangirana na 101. mestu, što je najniži rezultat od svih evropskih zemalja osim Rusije koja je na 102. mestu.

Ne iznenađuje što to takođe znači da se Srbija nalazi daleko ispod svog ekonomskog potencijala, što postaje jasno u poređenju sa drugim balkanskim državama. Prosečan BDP po stanovniku u balkanskim zemljama je oko 8.000 USD (u stalnim USD iz 2005.), u poređenju sa samo nešto preko 4.000 USD u Srbiji. Srbija je značajno napredovala nakon 2005, kada su prvi podaci o ekonomskim slobodama postali dostupni za Srbiju, sa 6,0 na 6,8. Na tom nivou se i zaustavila, uz nekoliko uspona i padova, sa ocenom 6,7 za 2014.

Sve oblasti ekonomskih sloboda veoma su bitne. Stoga visoke vrednosti na jednom parametru ne mogu da same po sebi znače da ta država pruža privredni ambijent koji obiluje ekonomskim slobodama. Na primer, ako neka država postiže dobre rezultate u svakoj oblasti osim zdravog novca i ima stopu inflacije od 1000%, privredni ambijent će biti procenjen kao veoma nepovoljan uprkos dobrim ocenama u drugim oblastima.

Oblasti u kojima Srbija pokazuje velike slabosti su vladavina prava i imovinska prava, gde je ispod 100. mesta, i regulacija, gde je na 120. mestu. To su verovatno dve najvažnije oblasti ekonomskih sloboda. Bez vladavine prava, lična svojina je nezaštićena, bogati i moćni mogu da koriste svoju snagu da druge uklone sa tržišta, a legalni investitori plaše se da investiraju. Što se tiče regulacija, vezivanje preduzeća, radnika i kapitala birokratskim procedurama je put ka niskom ekonomskom rastu, kao i raširenoj korupciji.

Detaljan pregled ekonomskih sloboda

Pojedinci uživaju ekonomske slobode kada je svojina koju stiču bez upotrebe sile, prinude ili pljačke zaštićena od fizičkog napada drugih, i kada su slobodni da koriste, menjaju ili poklanjaju svoju svojinu sve dok njihove aktivnosti ne ugrožavaju iste ove slobode kod drugih ljudi. Indeksi ekonomskih sloboda trebalo bi da mere obim do kog je zakonito stečena svojina zaštićena i do kog su pojedinci angažovani u dobrovoljnim transakcijama.

Gwartney, Lawson and Block, 1996.

Ovo je klasična definicija ekonomskih sloboda data u prvom izdanju Economic Freedom of the World: 1975-1995. godine. Projekat

ekonomskih sloboda je među najmodernijim ekonomskim istraživanjima o unapređenju prosperiteta i ostalih pozitivnih ishoda, ali je praksa ekonomskih sloboda stara koliko i ljudska istorija i toliko uobičajena kao što je i seoska pijaca.

Zbog istovetnosti ekonomskih sloboda širom svetske istorije i kulture, projekat ekonomskih sloboda sveta proizveo je slične izveštaje širom sveta, uključujući i studije ekonomskih sloboda u indijskim saveznm državama, kineskim provincijama, evropskim zemljama, arapskim zemljama, kao i meksičkim, kanadskim i američkim saveznm državama i provincijama zajedno sa drugim subnacionalnim i regionalnim izveštajima.

Ekonomske slobode sveta koriste 42 varijable u 5 ključnih oblasti kako bi se izračunale ekonomske slobode. Na ovaj način indeks istovremeno pruža opis ekonomije i, putem ispitivanja pojedinačnih varijabli, preporuku za unapređenje politike. Indeks je kreiran kako bi merio način na koji bi slobodni pojedinci kao i njihove porodice mogli da donose sopstvene ekonomske odluke. Ekonomske slobode oslobađaju put i kreativnost pojedinaca stvarajući pozitivne i dinamične posledice u ekonomiji. Nobelovac Daglas Nort je nazvao indeks ekonomskih sloboda najboljim opisom „efikasnih tržišta“.

Nastanak Godišnjeg izveštaja o ekonomskim slobodama širom sveta vuče poreklo iz 1984. godine. Izvršni direktor Frejzer instituta, Majkl Voker, zajedno sa Miltonom i Rouz Fridman, započeo je Projekat ekonomskih sloboda kako bi povećao razumevanje veze između političkih i građanskih sloboda kao i njihovu zajedničku ulogu i uticaj na ekonomska dešavanja. Početna faza istraživanja okupila je 60 poznatih mislilaca, uključujući i nekoliko nobelovaca, među kojima su najpoznatiji bili Dagals Nort, Geri Beker, Gordon Tulok i Vilijam Niskanen u okviru konferencija posvećenih ekonomskim slobodama. U narednim godinama, vrhunski ekonomisti, politikolozi, filozofi i sociolozi oplemenili su razumevanje slobode, a naročito našu mogućnost da prepoznamo kada sloboda negde postoji, a kada ne.

Istraživanja zasnovana na podacima u najboljim akademskim časopisima pokazala su da ekonomske slobode unapređuju rast, prosperitet i ostale pozitivne ishode. Veza između ekonomskih sloboda i blagostanja nije iznenađujuća. Pojedinci i njihove porodice najbolje mogu da se staraju o sebi kada su slobodni da to čine bez spoljašnje prinude. Štaviše, ekonomske slobode imaju intrinzičku vrednost i neodvojivo su povezane sa ostalim slobodama. Pojedinci i njihove porodice moraju imati potpuno pravo da samostalno donose ekonomske odluke. Kada im je to omogućeno, ekonomske slobode ih oslobađaju zavisnosti od države i otvaraju im vrata drugih sloboda. Od prvog izdanja ekonomskih sloboda sveta 1996. i skorijih nacionalnih i regionalnih indeksa, pojavilo se oko 500 naučnih radova koji su koristili indekse ekonomskih sloboda kako bi

ispitali vezu između ekonomskih sloboda i socioekonomskih ishoda. Sledi kratak prikaz veza između ekonomskih sloboda i ekonomskog rasta i blagostanja.

Intuitivno, neko bi pomislio da ekonomske slobode imaju pozitivan uticaj na ekonomski rast jer ekonomske slobode stvaraju atmosferu koja dozvoljava pojedincima i preduzećima da raspoređuju svoje resurse na način koji omogućava njihovu najefikasniju upotrebu. Iston i Voker (Easton and Walker, 1977) zaključili su da promene unutar ekonomskih sloboda imaju značajan uticaj na stabilno stanje dohotka čak i kada se tehnološki, obrazovni, investicioni i nivo obrazovanja radne snage uzmu u obzir.

Da Han i Sturm (2000) empirijski su pokazali da pozitivne (negativne) promene u ekonomskim slobodama vode do pozitivnih (negativnih) promena u stopi ekonomskog rasta. Koristeći indeks ekonomskih sloboda objavljenog od strane Gvartnija, Losona i Bloka (Gwartney, Lawson and Block, 1996) i stepena bruto društvenog proizvoda po glavi stanovnika za 80 zemalja, dobijeni rezultati pokazuju da kada se obrazovni, investicioni nivo i stopa rasta stanovništva uzmu u obzir, promene u ekonomskim slobodama imaju značajan uticaj na ekonomski rast.

Gvartni i Loson (Gwartney and Lawson, 2004) ispitivali su uticaj ekonomskih sloboda i ekonomskog rasta sa posebnim fokusom na ulaganja i produktivnost. Otkrili su da ekonomske slobode u velikoj meri pozitivno utiču na nivo investicija. Zemlje koje su postigle rezultat niži od 5 za oblast ekonomskih sloboda (na skali 0 - 10, gde viša vrednost pokazuje viši nivo ekonomskih sloboda) privukle su 10.871 USD u ulaganjima po radniku, uključujući 3.117 USD za direktne strane investicije.

Štaviše, ulaganja su produktivnija u ekonomski slobodnijim zemljama. Za faktore za koje se smatralo da utiču na rast i produktivnost, poput početnog bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika, geografske širine, promena u investicijama u ljudski kapital i javnim investicijama, Gvartni i Loson zaključili su da povećanje od jednog procentnog poena u udelu privatnih investicija u bruto domaći proizvod vodi ka povećanju stope bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika za 0,33 procenta u ekonomski slobodnijim zemljama. Istovetno povećanje privatnih ulaganja unutar ekonomski neslobodnijih zemalja povećava rast bruto domaćeg proizvoda za samo 0,19 procenata.

Drugim rečima, ulaganja u ekonomski slobodne zemlje (koje postižu rezultat iznad 7) imaju pozitivan uticaj na rast koji je za 70% veći od ulaganja u ekonomski neslobodnije zemlje (sa rezultatom ispod 5).

Koristeći isti regresioni model, Gvartni i Loson izračunali su da uticaj ekonomskih sloboda na ukupni rast ima istovremeno i direktne i indirekne efekte. Pronašli su da, ako bi zemlja povećala ekonomske slobode za jednu ocenu (na skali od 0 - 10) u 1980-im, sledilo bi povećanje rasta od

1,9 procenata na godišnjem nivou, u periodu od 1980. do 2000. Zbog visokih stopa rasta koje su povezane sa ekonomskim slobodama, zaključili su da u dužem periodu ekonomske slobode objašnjavaju preko dve trećine varijacija u visini bruto domaćeg proizvoda.

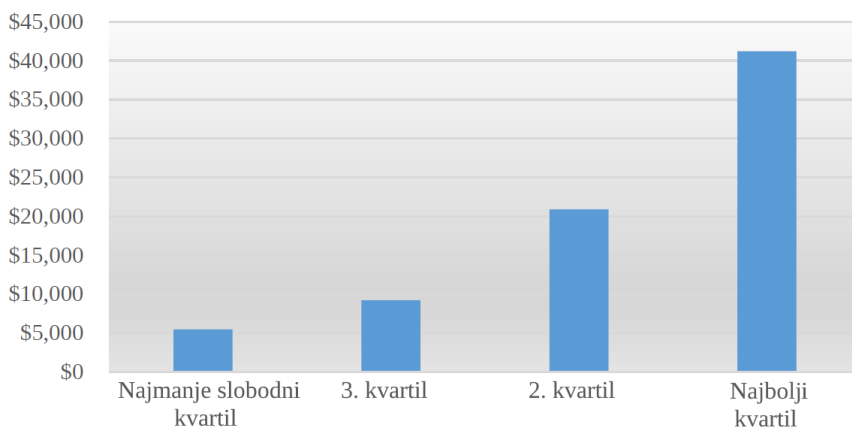
Povećanje ekonomskih sloboda takođe smanjuje siromaštvo (Norton and Gwartney, 2008). Posebno, ponderisana stopa siromaštva od 1 USD po danu je 2004. godine činila 29,7% u zemljama sa EFW rejtingom nižim od 5, ali samo 7,7% u zemljama sa EFW rejtingom između 6 i 7; stopa siromaštva od 2 USD po danu pokazuje pad od 51,5% na 46,2% i na 38,9% kako su se zemlje pomerale od najmanje ka najviše slobodnim ekonomijama. Štaviše, povećanje jedne ocene u EFW rejtingu između 1980. i 1995. povezano je sa smanjenjem stope siromaštva od 1 USD na dan od 5,21% i smanjenjem procenta u stopi siromaštva od 2 USD na dan od 5,22%

Norton i Gvartni takođe su ispitivali vezu između ekonomskih sloboda i ostalih merila blagostanja. U najmanje slobodnim ekonomijama je 72,6% populacije imalo pristup čistoj vodi, u poređenju sa skoro 100% u najslobodnijim ekonomijama. Životni vek ljudi u najslobodnijoj grupi zemalja bio je preko 20 godina duži nego onih u najmanje slobodnim ekonomijama. Najslobodnije ekonomije imale su više nego dvostruko više lekara na 1000 stanovnika od najmanje slobodnih ekonomija. Na svakih 1000 porođaja, godišnje je 64 bebe više preživelo u najslobodnijim ekonomijama nego u najmanje slobodnim ekonomijama. Na svakih hiljadu dece ispod pet godina, svake godine je 109 dece više preživelo u najslobodnijim zemljama nego u onim zemljama koje su najmanje slobodne.

Ilustrativni prikaz prednosti ekonomskih sloboda

Ekonomske slobode i prosperitet

Kvartilni grafikoni mogu da pomognu u ilustrovanju važnih saznanja. Države uključene u Indeks ekonomskih sloboda u svetu su razvrstane u četiri kvartila na osnovu nivoa ekonomskih sloboda. Slika pokazuje da države u četvrtini na vrhu indeksa ekonomskih sloboda imaju BDP po glavi stanovnika od oko 41.228 USD godišnje u poređenju sa BDP od 5.471 USD u najmanje slobodnim zemljama.

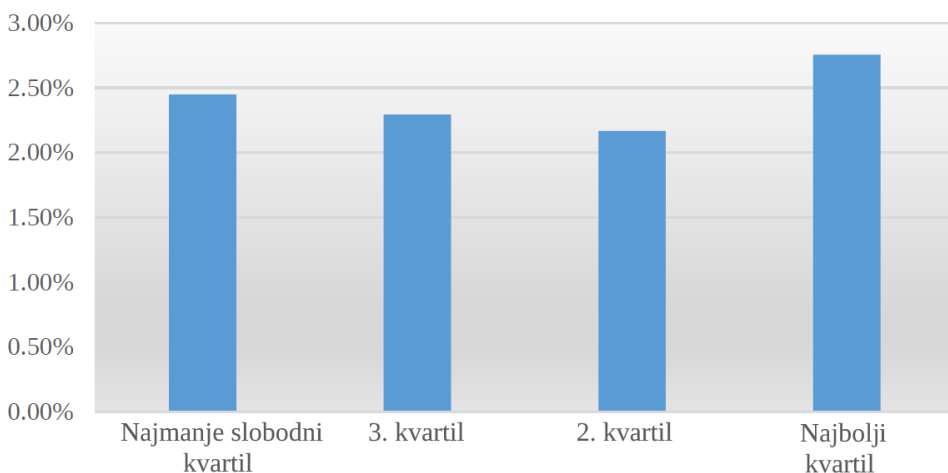

Ovo verovatno precenjuje BDP po glavi stanovnika u najmanje slobodnim zemljama na svetu. Nema dovoljno dostupnih podataka za uključivanje u indeks mnogih država koje izgleda da imaju veoma loše nivoe ekonomskih sloboda i rasprostranjeno siromaštvo, kao Severna Koreja.

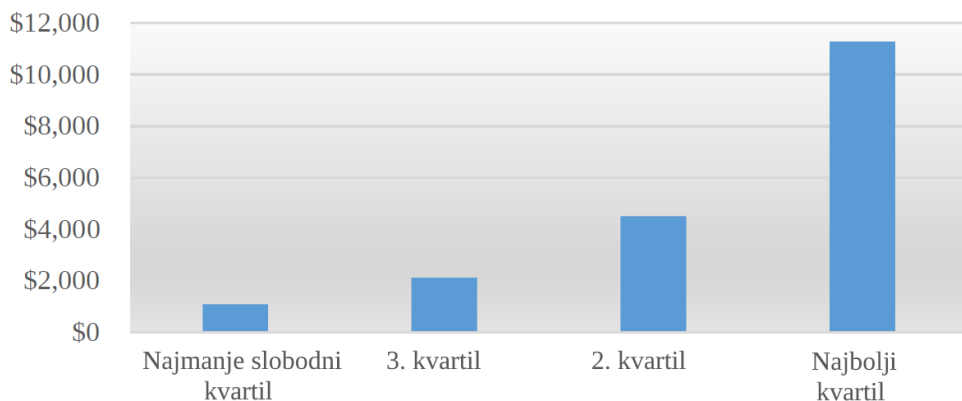
Ekonomske slobode i nejednakost

Čak i ako nadolazeća plima podiže sve brodove, da li podiže bogatije više nego najsiromašnije, pogoršavajući nejednakost? Izgleda da je raspodela prihoda u velikoj meri nepromenjena ekonomskim slobodama i otvorenim tržištima, kako su pokazala ekonomska istraživanja (videti Sala-i-Martin 2002). Zapravo, u ekonomski najmanje slobodnim zemljama, najsiromašnijih 10% dobija nešto niži procenat nacionalnog prihoda od 2,45% nego što dobijaju u najslobodnijim zemljama gde to iznosi 2,75%. Još važnije, zbog prosperiteta koji stvaraju ekonomske slobode, sličan procenat nacionalnog prihoda proizvodi dramatično drugačije rezultate za siromašne u slobodnim zemljama od onih u neslobodnim zemljama. Najsiromašnijih 10% u najmanje slobodnim zemljama ima prosečan prihod od samo 1.080 USD godišnje (mada se ponovo preuveličava prosečan prihod u najmanje slobodnim zemljama, kao što su Severna Koreja i Kuba, koje nisu uključene u indeks zbog nedostatka podataka) dok najsiromašnijih 10% u najslobodnijim državama ima prosečan prihod od samo nešto ispod 11.283 USD, šest puta više od najmanje slobodnih zemalja.

Učešće
najmanje
bogatih 10% u
ukupnoj zaradi

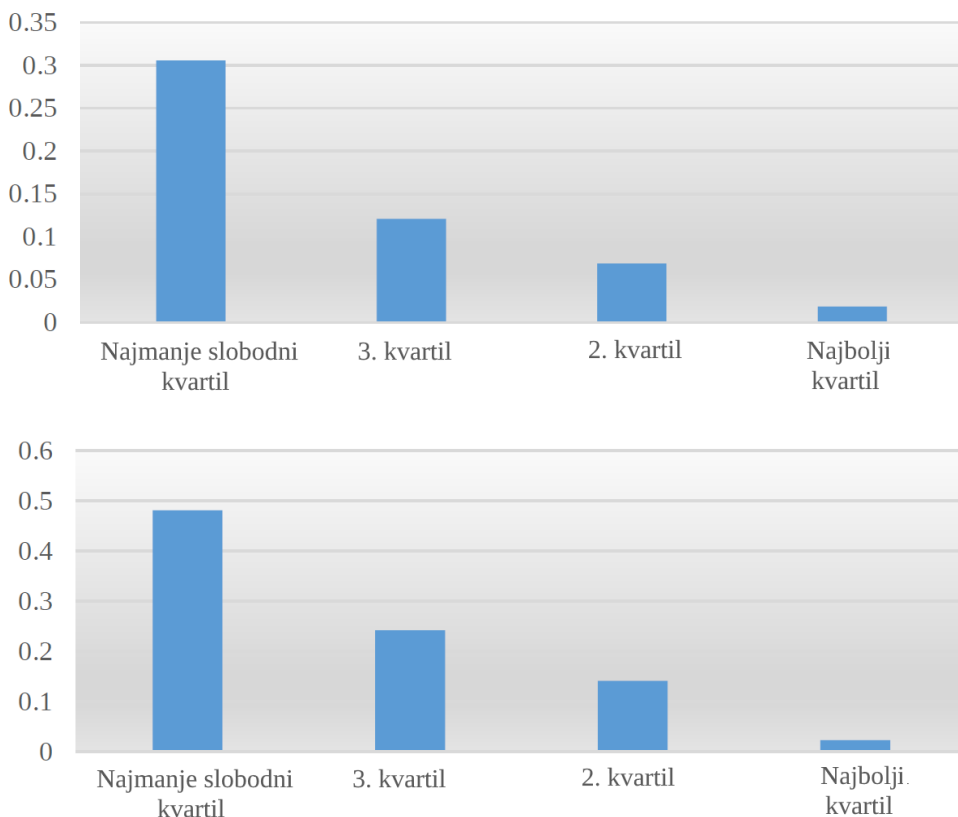

Zaradne
najmanje
bogatih 10%

Ekonomске slobode i siromaštvo

Kao što podaci pokazuju, ekonomske slobode dramatično smanjuju siromaštvo. U najmanje slobodnim državama 31,1% populacije pati od siromaštva sa 1,90 USD na dan i skoro pedeset posto (48%) pati od siromaštva sa 3,10 USD dnevno. U najslobodnijim državama, samo 1,9% populacije pati od siromaštva sa 1,90 USD dnevno i 2,3% pati od siromaštva sa 3,10 USD.

Ekstremno
siromaštvo
(manje od
1,90\$ na dan)

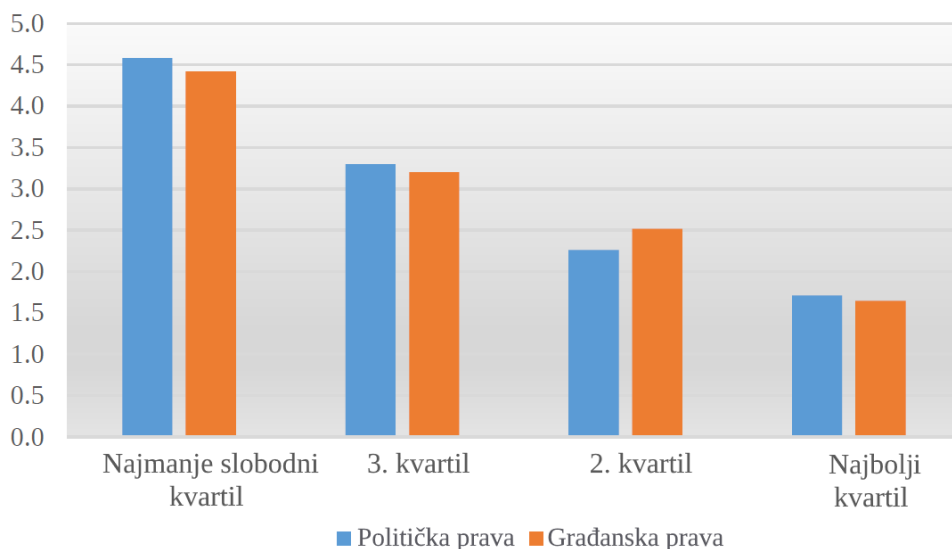
Siromaštvo
(3,1\$ na dan)

Ekonomске slobode i druge slobode

Kada država ima moć da određuje kreiranje novih vrednosti i njihovu raspodelu, kao što je na primer otvaranje novih preduzeća ili dobijanje radnog mesta, ona poseduje sve alatke koje su joj potrebne da uguši druge slobode, bar dok je život relativno podnošljiv i izbegava se pribegavanje nasilju. Kada nema dovoljno ekonomskih sloboda, pojedinci moraju da zavise od naklonosti države da bi napredovali. Ekonomske slobode daju ljudima ekonomsku nezavisnost i smanjuju zavisnost od države, otvarajući put povećanju drugih sloboda. Empirijska istraživanja podržavaju vezu između ekonomskih sloboda, ostalih sloboda i demokratije (za podatke o drugim slobodama su uzeta istraživanja organizacije *Freedom House* - sa ocenom 1 za najveće slobode a 7 za najmanje). Nijedna država u kojoj ne postoje ekonomske slobode nije nikad izgradila stabilne političke i građanske slobode. S druge strane, nijedna država koja je usvojila

ekonomske slobode nije nikada doživela neuspeh u razvijanju građanskih i političkih sloboda, iako ponekad sa raskorakom od mnogo godina, sa samo dva izuzetka, Singapurom i Hong Kongom.

Građanske i ekonomske slobode (niža ocena znači više slobode)

*Na internet prezentaciji www.freetheworld.com može se pronaći lista od preko 400 pojedinačnih istraživanja o ekonomskim slobodama i njihovom značaju. Pored toga, stranica omogućava pristup svim publikovanim izveštajima *Economic Freedom of the World*, od prve publikacije iz 1996. do danas, kao i pristup svim ocenam i podacima u elektronskom formatu pogodnom za njihovu analitičku obradu i istraživanje ■*

Javni sektor meren javnom potrošnjom, iako u granicama evropskih zemalja, ipak je predimenzioniran u poređenju sa uspešnim tranzicionim zemljama. Visoki troškovi na penzije i plate prevelikog broja zaposlenih, ali i subvencije državnim i privatnim preduzećima, dovode do previsokih tekućih transfera. Država se pojavljuje kao aktivan takmac na tržištu u pružanju privatnih, a ne samo javnih dobara, a visok poreski klin na zarade ima negativne posledice na tržište rada. Rešenje leži u programu privatizacije i liberalizacije tržišta, i smanjenju javne potrošnje kroz kontrolu troškova i smanjenje broja zaposlenih, da bi se stvorio fiskalni prostor za smanjenje nameta na zarade.

Najvažnije preporuke

- Smanjiti javnu potrošnju na iznos od maksimalno 40% BDP-a.
- Smanjiti poreski klin na prihode od zarada u Srbiji.
- Prestanak smanjenja broja zaposlenih u javnom sektoru na linearnom principu i prelazak na funkcionalni princip, uz analize poslovanja i redefinisane uloga države.
- Smanjenje uloge države u privredi putem širokog programa privatizacije državnih i javnih preduzeća, te liberalizacije tržišta tamo gde ona ostanu u vlasništvu države, da bi se povećala konkurencija.
- Uređenje sistema parafiskalnih nameta.

Kako se menjala uloga javnog sektora tokom prethodnog stoleća, tako je rasla i njegova relativna veličina u odnosu na ostatak privrede. Dok je država u XIX veku ispunjavala samo svoje primarne uloge - noćnog čuvara koji je štitio poredak, javni red i mir, život i imovinu pojedinaca te se starao o sprovođenju ugovora i zaštite međunarodnih granica i pružao osnovnu socijalnu zaštitu za najsiromašnije, njena uloga se tokom XX veka polako širila, što je dovelo do preuzimanja novih nadležnosti i širenja državnih ingerencija. Poseban rast u evropskim zemljama nastao je nakon II svetskog rata uvođenjem sveobuhvatne države blagostanja, putem širenja socijalnih i ekonomskih prava i velikih redistributivnih mehanizama, uvođenjem obaveznog državnog penzionog i zdravstvenog osiguranja, sistema obrazovanja itd.¹ Ovo je sledstveno dovelo i do velikog povećanja javnih prihoda da bi se finansirali ti državni programi - uvođenjem opšteg poreza na dohodak (često sa veoma progresivnim stopama), obaveznih socijalnih doprinosa i opštih poreza na potrošnju (pre svega, poreza na promet i kasnije njegovog posebnog oblika, poreza na dodatu vrednost, ali i akciza).

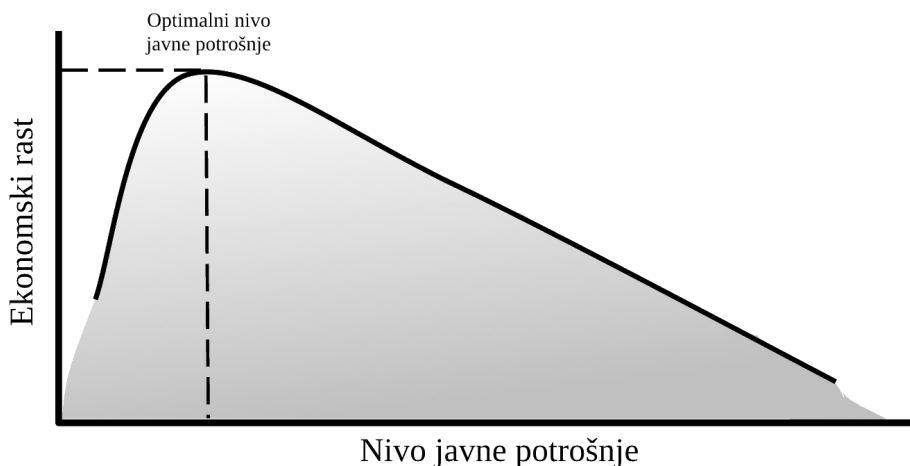
Postoje različita mišljenja o ulozi države u društvu i o tome kako treba da izgleda društveni poredak. Prema jednom važnom mišljenju, uloga države je da ispravlja tržišne greške tj. situacije u kojima tržište usled nekih inherentnih svojstava ne može da dovede do optimalnih rezultata, do čega bi trebalo da dođe državnom intervencijom. Oblasti u kojima se najčešće pominje ispravljanje tržišnih grešaka su:

1. pružanje javnih dobara
2. regulisanje upotrebe zajedničkih dobara
3. zaštita konkurencije usled pojave monopola i kartela
4. eliminacija asimetrije informacija
5. eliminisanje negativnih eksternalija

Državna intervencija se uglavnom bazira na regulaciji aktivnosti i direktnom pružanju ili finansiranju pružanja dobara i usluga. Sa druge strane, drugo mišljenje ne negira nesavršenost tržišta, ali istovremeno ukazuje na nesavršenost političkog procesa: dok prva škola državu posmatra idealizovano kao savršeni mehanizam koji ima savršene informacije, niske transakcione troškove i ne susreće se sa političkim ograničenjima, situacija je mnogo kompleksnija od toga, a problem predstavlja i ponašanje birokrata i političara koji imaju sopstvene interese koji se često ne podudaraju sa opštim dobrom, čime se naročito bavi teorija javnog izbora. Ovaj drugi pravac argumentacije stoga ukazuje na postojanje političkih grešaka, koje ne samo da mogu da dovedu do situacije u kojima tržišne greške neće biti ispravljene već i do toga da se problemi dodatno prodube ili izazovu novi.

Sukob ova dva pravca mišljenja jeste načelno teorijski, ali ima jako vidljive efekte na praktičan život. Pored toga, postoje i drugi razlozi praktične prirode koji navode važnost rasprave o veličini javne potrošnje i njenoj strukturi. Javna potrošnja ne dolazi *ex nihilo* već se ona mora platiti porezima - svaki porez dovodi do gubitka tržišta jer uključivanje poreza povisuje cenu proizvoda smanjujući tražnju za njim. Svako oporezivanje dovodi ne samo do preliivanja benefita sa nivoa pojedinaca na nivo države koja onda raspolaže tim sredstvima već i smanjenjem ekonomskom efikasnošću. Od strukture poreskog sistema kao i od visine elastičnosti zavisi koliki će biti gubitak na nekom konkretnom tržištu. Ekonomska efikasnost putem javne potrošnje smanjuje se i na druge načine: istiskivanjem privatnih investicija (bilo putem toga što država direktno pruža neke usluge što ostavlja manje prostora za privatnu inicijativu, prikupljanjem novčanih sredstava iz privrede što čini poslovne aktivnosti manje profitabilnim ili putem podizanja kamatnih stopa usled državnog zaduživanja što poskupljuje investicije). Kako je uloga države u određenom segmentu primarnih funkcija države - pitanje ostaje gde su granice državne intervencije tj koliko je njenih postupaka opravdano izvan ovog zadatog okvira. Bez efikasnog pravosudnog sistema koji treba da štiti imovinska prava i stara se o sprovođenju slobodno sklopljenih ugovora, verovatno nije moguće zamisliti ekonomski rast. Takođe ga je teško zamisliti i u uslovima u kojima država raspolaže ukupnom imovinom i proizvodnjom, bez tržišta, čime se privredno - društveni sistem u Sovjetskom Savezu bio značajno približio. Stoga je glavno pitanje gde je granica javne potrošnje na krivi ove dve krajnosti.

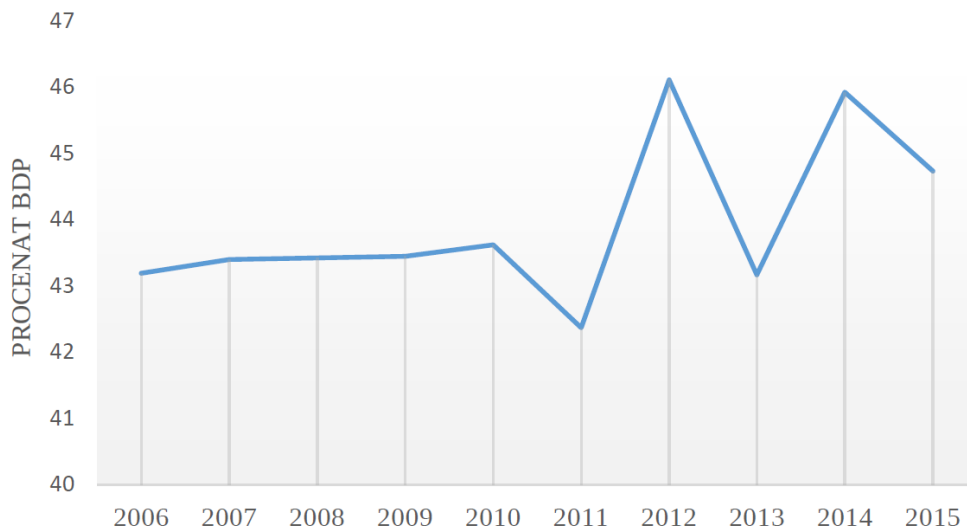
Jedan od važnih ciljeva ekonomske politike - onako kako ih definisao još Masgrejv² - jeste i ubrzanje ekonomskog rasta. Međutim, visoka javna potrošnja ima i negativan uticaj na ekonomski rast, što je prikazano i Ranovom krivom, koja prikazuje odnos između ekonomskog rasta i visine javne potrošnje.³

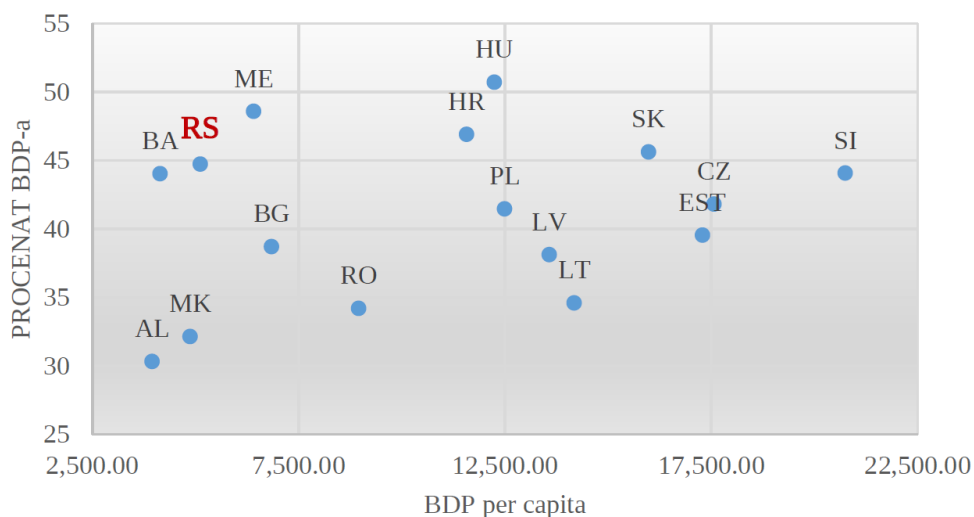
Zbog toga je važno obuzdati nivo javne potrošnje i zadržati ga ispod nivoa u kome će dovesti do negativnog uticaja po ekonomski rast. Čak i mala ograničenja ekonomskog rasta na duži rok imaju velike negativne posledice: privreda sa ekonomskim rastom od 4% će duplirati svoj nivo godišnjeg dohotka za manje od 20 godina, tj. on će biti četiri puta veći u okviru jednog radnog veka. Istovremeno, rast sa rastom od 2% dupliraće dohodak tek za više od 35 godina tj. tek po isteku celog radnog veka nekog radnika. Iako ne postoji opšti konsenzus oko toga koliki je nivo javne potrošnje optimalan jer neće imati negativan uticaj na ekonomski rast, postoji opšti načelni stav da je trenutni nivo javne potrošnje u razvijenim zemljama, a naročito u Evropi, daleko iznad poželjnog. Najveći broj istraživanja kao rezultate prikazuje optimalan nivo javne potrošnje između 17% i 40% BDP-a, u zavisnosti od odabranih zemalja, dostupnih podataka, vremenskog okvira i metodologije, ali sa modusom (vrednost obeležja koje ima najveću frekvenciju tj. vrednost koja se najčešće sreće) koji se kreće u intervalu od 20% do 30% BDP-a.⁴ Srbija se takođe nalazi među zemljama čija javna potrošnja daleko prevazilazi optimalan nivo, sa javnom potrošnjom koja je u pojedinim godinama dostizala gotovo polovinu godišnjeg BDP-a.

Kada se upoređi sa drugim zemljama u tranziciji, Srbija ima značajno višu javnu potrošnju od većine njih i stoji u ravni sa manjim brojem zemalja. Posebno upadljivo je to, da kada se nivo javne potrošnje upoređi sa

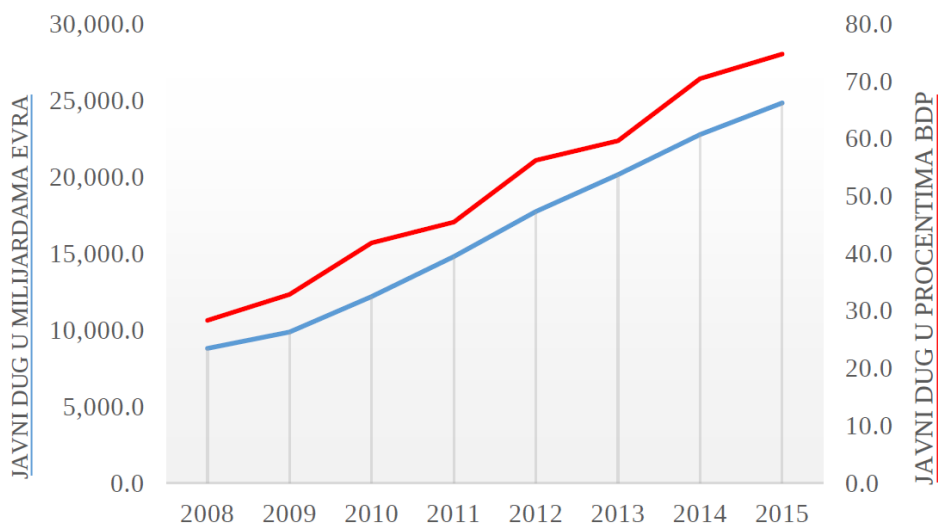
nivoom dohotka, da Srbija spada među retke zemlje u tranziciji koje su relativno siromašne a istovremeno imaju i visoku javnu potrošnju.

Nivo javne potrošnje u Srbiji 2005 - 2015 .

Nivo javne potrošnje vs BDP

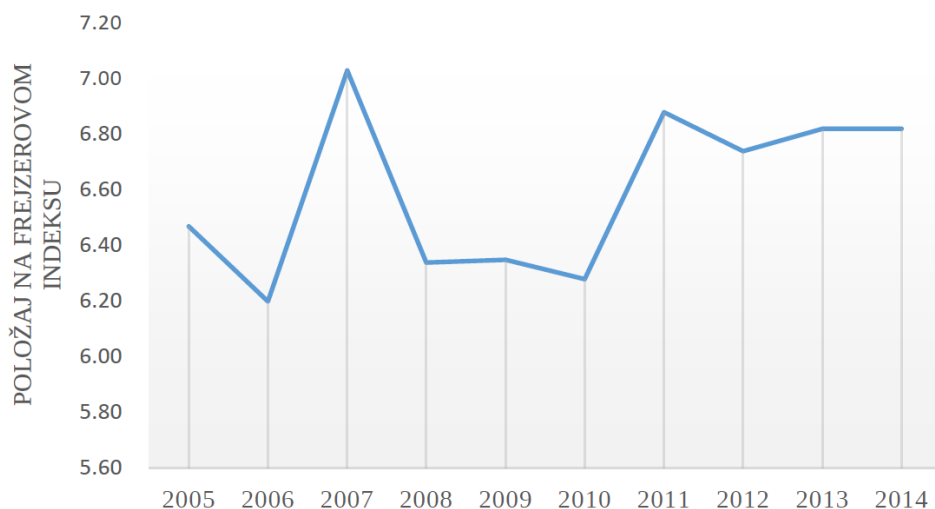

Kretanje javnog duga Republike Srbije 2008 - 2015.

Nivo javne potrošnje u Srbiji je konstantno bio visok, a u godinama kada se ekonomska kriza prelila na Srbiju nakon 2008. godine to je rezultiralo velikim povećanjem javnog duga, sa niskog nivoa od 28,3% BDP-a na trenutno već visok nivo od 74,7% BDP-a na kraju 2015.

Nesrazmeran odnos između javnih prihoda i rashoda doveo je do nekoliko neuspešnih fiskalnih konsolidacija, od 2009. godine do danas. Ove konsolidacije su imale za cilj smanjenje veoma visokog deficita i bavile su se istovremeno i prihodnom i rashodnom stranom budžeta. Na prihodnoj strani došlo je do realnog smanjenja tekućih rashoda, pre svega onih za plate zaposlenih u javnom sektoru i penzije, putem potpunog ili delimičnog zamrzavanja (promenom zakonske indeksacije), a na prihodnoj do povećanja obuhvata poreske baze i konačno do povećanja poreskih stopa, pre svega poreza na dodatu vrednost (kako niže, tako i više stope, sa 8% na 10% i sa 18% na 20%) i akciza. Kako su ovi koraci bili polovični jer sa sobom nisu vukli veće reformske poteze nego su se samo bavili računovodstvenom jednačinom, konačni rezultati su došli smanjenjem rashoda za zaposlene i penzije njihovim progresivnim smanjivanjem u 2015. godini i smanjenjem broja zaposlenih, sa jedne strane, i većim poreskim obuhvatom putem smanjenja udela sive ekonomije.

Ocene Srbije na
Frejzerovom
indeksu u
oblasti Veličina
javnog sektora

Srbija se geografski nalazi u Evropi i jedan od glavnih strateških ciljeva svih vlada nakon petooktobarskih promena tj. smene režima u 2000. bilo je priključivanje Evropskoj uniji, te je stoga prirodno Srbiju porediti sa drugim evropskim zemljama. Međutim, kako je Srbija među najsiromašnijim zemljama Evrope - BDP per capita Srbije prema paritetu

kupovne moći jedva prelazi nivo od jedne trećine proseka EU - mnogo je celishodnije porediti Srbiju sa drugim zemljama u tranziciji i iz regiona Jugoistočne Evrope. Stoga, iako na prvi pogled deluje da je veličina državnog aparata u Srbiji slična evropskim zemljama, njegova predimenzioniranost upada u oči prilikom poređenja sa ovom drugom grupom zemalja.

Ocene Srbije na Frejzerovom Indeksu ekonomskih sloboda u odeljku Veličina javnog sektora uglavnom stagnira od kada ovaj indeks meri. Iako je u apsolutnom iznosu ocena stabilna, u relativnom odnosu prema drugim zemljama, Srbija u zadnjim godinama beleži stalan pad, sa 80. pozicije u 2007. godini na 101. poziciju u 2014. Zbog toga relativno dobar rezultat koji je Srbija uspeła da zabeleži u ovom segmentu Indeksa ne daje dovoljno pozitivnog svetla, usled postojanja ovog negativnog trenda tj. zaostajanja.

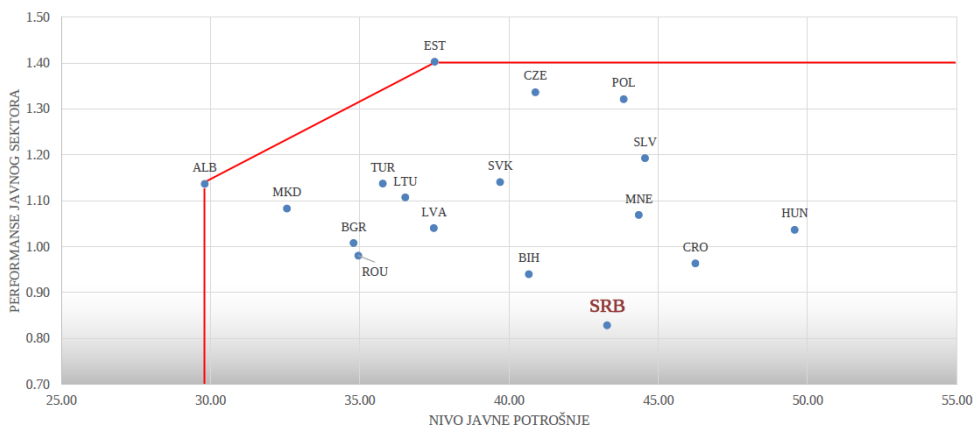
Zemlja	1A Državna potrošnja		1B Transferi i subvencije		1C Državna preduzeća i investicije	
	Ocena	Podaci	Ocena	Podaci	Ocena	Podaci
Srbija	6.1	19.2	3.7	23.7	10	13.2

1Di Najviša marginalna stopa poreza na dohodak		1Dii Najviša marginalna poreska stopa na prihod i zaradu		1D Najviša marginalna poreska stopa	<u>Veličina javnog sektora</u>
Ocena	Podaci	Ocena	Podaci	Ocena	<u>Ukupna ocena</u>
10	15	5	39	7.5	6.8

Frejzer Srbija za 2014.

Preporuke za unapređenje stanja

Problem u Srbiji ne predstavlja samo visoka javna potrošnja, već to što se ova sredstva često troše na neodgovarajući i nesvrshodan način. Ovo ilustruju rezultati Indeksa efikasnosti javnog sektora, prema kome javni sektor u Srbiji ima najlošije rezultate u poređenju svih bivših zemalja u tranziciji.⁵ Problemi leže na obe strane - u niskom nivou usluga koje pruža javni sektor, ali i u njihovoj visokoj ceni.

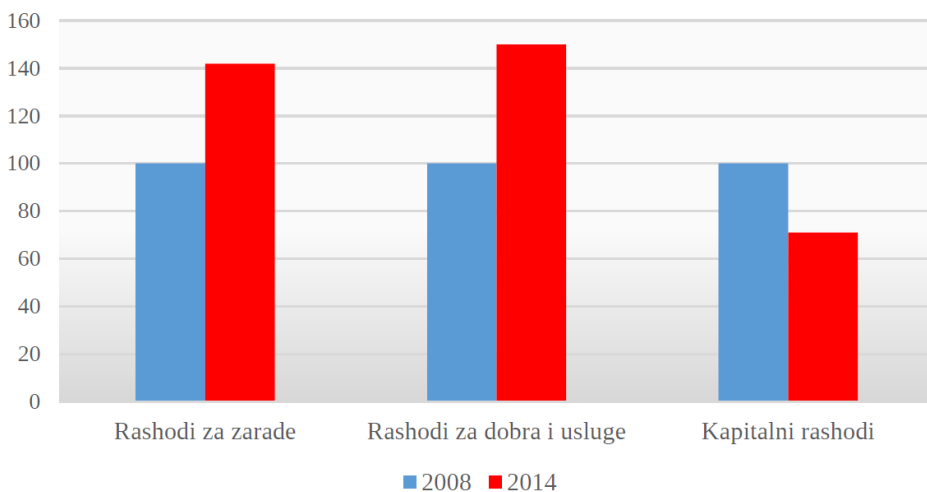

„Imajući u vidu trenutni nivo javne potrošnje u Srbiji, kao i javne potrošnje u uporedivim zemljama u okruženju, postaje jasno da je potrebno smanjiti ukupnu javnu potrošnju u Srbiji, barem na nivo od 40% BDP-a.“

Opšti je stav da je ovo moguće uraditi, ali da je teško uraditi u kratkom vremenskom roku i da su neophodni veliki reformski zahvati koji bi ovo omogućili. Pored samog povećanja efikasnosti javnih rashoda, neophodno je i redefinisane uloge i zadataka države.

I Transferi

Kako transferi predstavljaju trenutno najveći deo javne potrošnje u Srbiji, smanjenje javne potrošnje bez posvećivanja adekvatne pažnje ovom pitanju

se praktično ne može sprovesti ili se to ne može učiniti na održivi način. Ukupni transferi se pre svega odnose na transfere nezavisnim fondovima, Fondu za penzijski i invalidsko osiguranje (PIO) i Republičkom fondu za zdravstveno osiguranje (RFZO), potom na transfere lokalnim samoupravama i javnim preduzećima, te naposljetku i na socijalne transfere.

Pitanje finansiranja lokalnih samouprava u Srbiji je jedan od problema, što se ogleda i u visokim transferima za njihovo finansiranje. Uvođenjem većeg nivoa fiskalne decentralizacije 2011. znatan deo prihoda od poreza na zarade je prebačen sa republičkog na nivo lokalnih samouprava (sredstva su deljena u iznosu 50%:50%). Istovremeno, kako ovo nije pratilo i povećanje nadležnosti lokalnih samouprava kao ni kontrola svrsishodnosti trošenja sredstava, lokalni nivo vlasti je sakupio velika sredstva koja lokalne vlasti nisu mogle (ili nisu želele) da plasiraju na drugačiji način nego kao povećanje rashoda za zaposlene, zapošljavanjem velikog broja ljudi u lokalnoj administraciji ili povećanjem njihovih zarada. I pored toga je lokalni nivo vlasti, u godinama kada je centralni nivo vlasti imao visoke deficite, beležio konstantne suficite, a da do povećanja investicija u infrastrukturu nije dolazilo: rashodi lokalnih vlasti na zarade su u periodu 2008 - 2014. nominalno povećani za 42%, rashodi za dobra i usluge 50%, dok su kapitalni rashodi smanjeni za 29%.⁶

Kako je nov Zakon o finansiranju lokalne samouprave koji će smanjiti udeo gradova i opština u prihodima od poreza na zarade u pripremi, ovo pitanje je moguće rešiti i na nekoliko dodatnih načina:

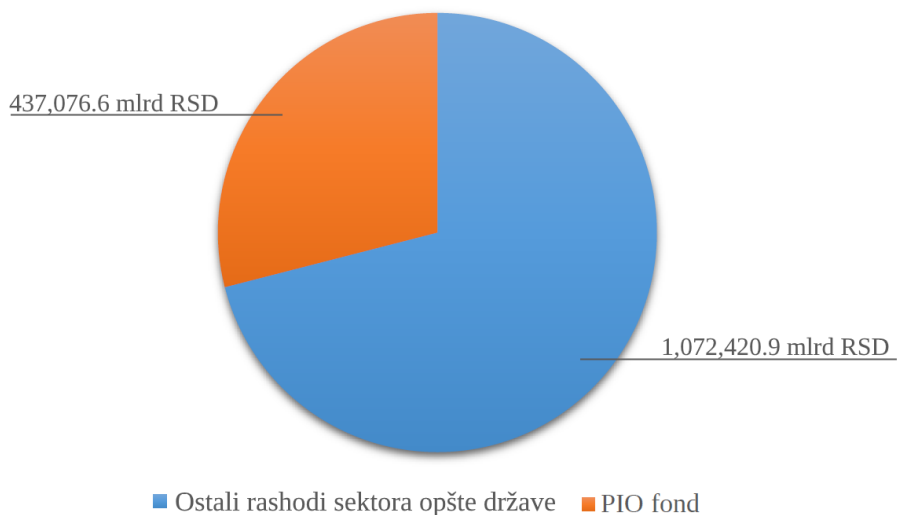
- 1) Promena načina obračuna transfera od strane centralnog nivoa vlasti može da uvede bolju alokaciju finansijskih sredstava da bi se ujednačio kvalitet lokalnih usluga
- 2) Povećanje uloge lokalnih vlasti u pružanju javnih usluga, po ugledu na druge post-tranzicijske zemlje u Evropi, pre svega u oblasti primarne zdravstvene zaštite i osnovnog obrazovanja.
- 3) Osavremenjivanjem mreže lokalnih samouprava - pre svega opština - koja bi trebalo da se prilagodi trenutnom demografskim pokazateljima koji su se dosta promenili usled negativne stope priraštaja i emigracije, kao i mehaničkih kretanja stanovništva. Zbog toga mreža lokalnih samouprava koja je odgovarala nekadašnjem stanju ne može da zadovolji trenutne potrebe, jer veliki broj opština ima jako nizak broj stanovnika, čak i ispod zakonskog minimuma i nemaju finansijske, tehničke i ljudske resurse za ispunjavanje svojih dužnosti i pružanje javnih usluga zadovoljavajućeg kvaliteta.

Potrošnja na penzije u Srbiji predstavlja pojedinačno najveću stavku javnih finansija i posledično najveći teret za poreske obveznike. Ovo je posledica nekoliko međupovezanih faktora: decenija demografske tranzicije usled koje je došlo do velikog pada fertiliteta, potom produžavanja životnog veka (što nije bilo praćeno produžavanjem broja godina radnog staža ili

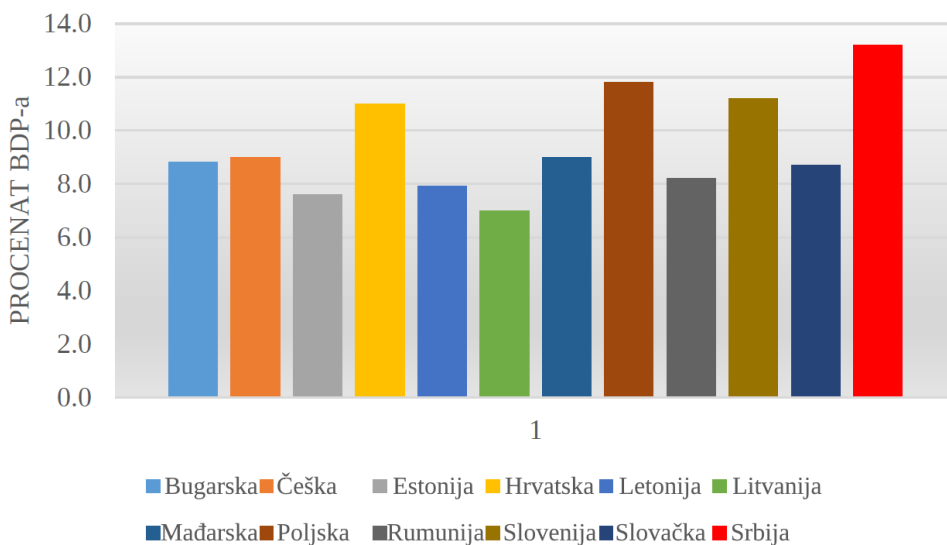
Broj zaposlenih
vs broj
penzionera u
Srbiji
2009-2015.

Godina	Zaposleni, u 000	Penzioneri, u 000	Odnos
2009.	1,985	1,603	1.24
2010.	1,901	1,626	1.17
2011.	1,866	1,638	1.14
2012.	1,866	1,703	1.10
2013.	1,865	1,722	1.08
2014.	1,845	1,739	1.06
2015.	1,883	1,735	1.09

Potrošnja na
penzije u
konsolidovanom
bilansu javnih
rashoda 2015.

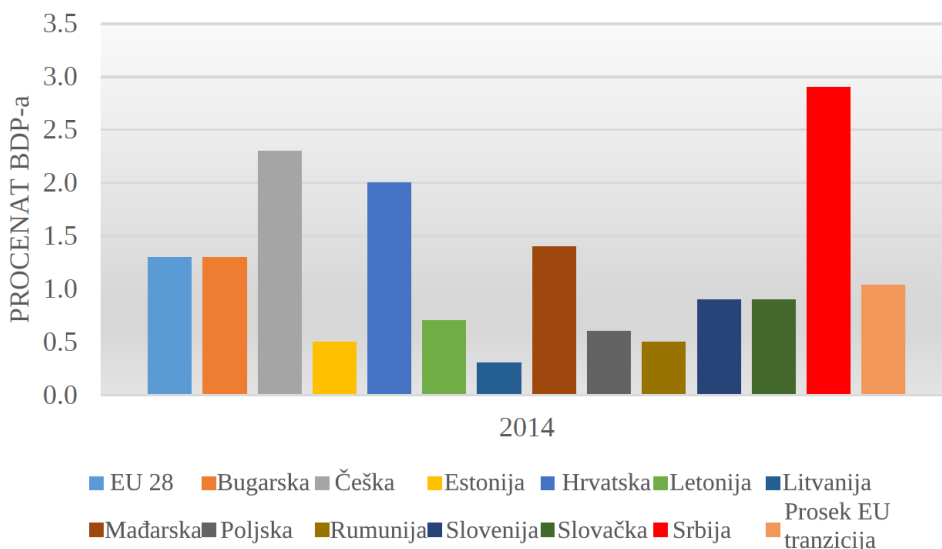

Potrošnja na
penzije kao %
BDP-a u
uporedivim
zemljama i u
Srbiji

života za dobijanje prava na penziju), visoke stope emigracije iz Srbije usled povoljnijih ekonomskih prilika u drugim zemljama, te visoke stope nezaposlenosti u zemlji. Usled uticaja svih ovih faktora, broj ljudi koji primaju penziju je gotov jednak broju ljudi koji plaćaju socijalne doprinose iz kojih se oni finansiraju. Iako je situacija slična i u ostalim PAYG penzionim sistemima, Srbija se nalazi u posebno teškom položaju.

Subvencije u Srbiji takođe predstavljaju preterano visok javni trošak. Iako su subvencije prisutne i u ostalim evropskim zemljama, njihov nivo u odnosu na Srbiju je mnogo manji u odnosu na BDP. Poseban problem predstavlja namena subvencija: subvencije u Srbiji su više namenjene tekućoj potrošnji tj. održavanju neefiaksnog sistema javnih i državnih preduzeća - na koje je prevaljen deo troškova socijalne politike putem politike cena koje nisu ekonomske. Time država subvencionise ne samo socijalno ugrožene, nego široke slojeve stanovništva putem nižih cena usluga, što vodi rasipanju resursa. Istovremeno, javna preduzeća trpe jer nemaju dovoljno sredstava za investicije i održavanje trenutnog sistema, a kamoli za njegovo unapređenje. Subvencije putem tolerisanja neplaćanja i akumuliranja dugova, koje onda preuzima na sebe država, davanjem garancija na pozajmice koji takođe često padaju na teret budžeta, i naposljetku subvencije za investicije su logična posledica takvog poretka.

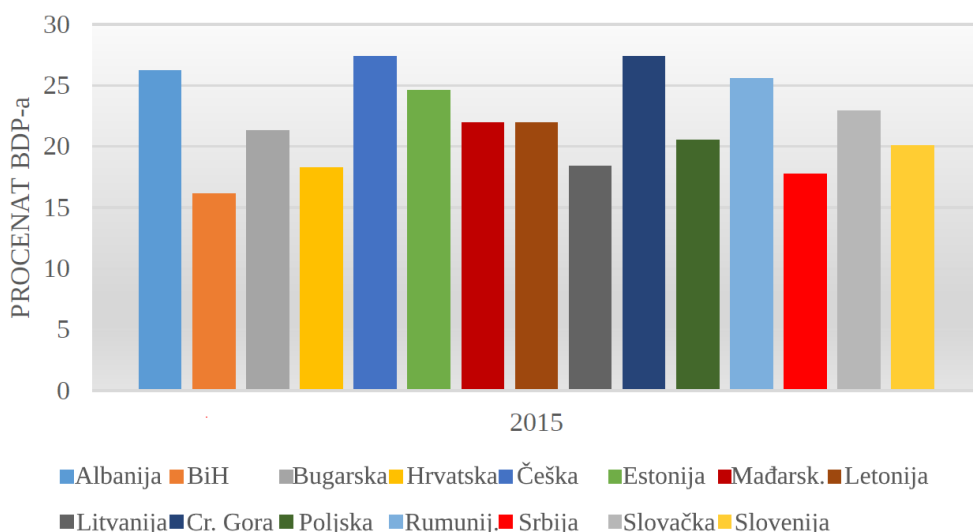
Nivo subvencija
u odabranim
zemljama i
Srbiji

Problem nedovoljnih investicija u javnim i državnim preduzećima je takođe povezan sa subvencijama. Kapitalne investicije se često finansiraju putem subvencija, što je posebno prisutno na lokalnom nivou vlasti, ali se često značajan deo ovih sredstava usmerava u tekuću potrošnju, kao podršku trenutnom poslovanju.

„Iako je za stručnu javnost, a posebno za učesnike ovog panela to očigledno, smatramo da je važno naglasiti da se prema javnosti komunicira poruka da je državno investiranje opravdano samo kada su u pitanju javna dobra i da država ne bi trebalo da se bavi obezbeđivanjem dobara koja se nude na tržištu.“

Nivo ukupnih investicija u zemlji je nizak u međunarodnom poređenju. Bez investicija, koje potiču iz domaće ili inostrane štednje, nema ni mogućnosti za budući ekonomski rast i razvoj.

Nivo investicija
u Srbiji i
uporedivim
zemljama

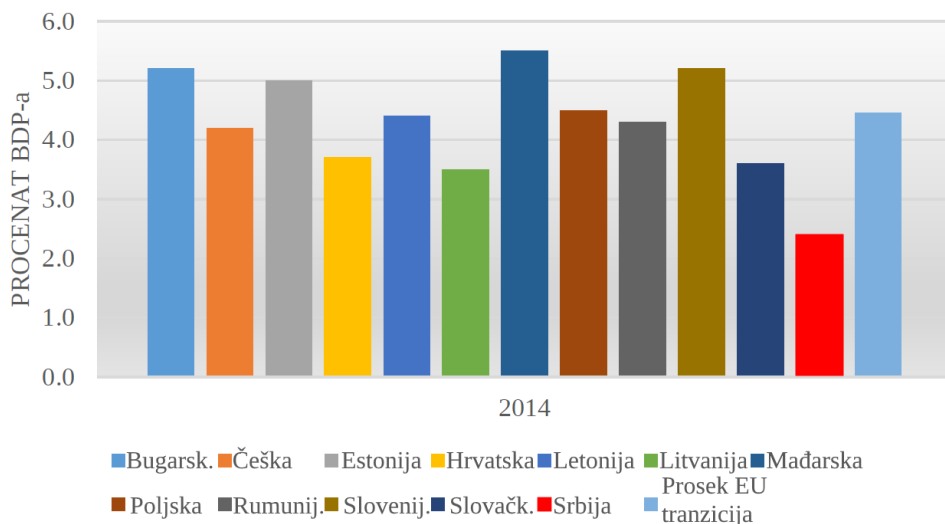

Javne investicije predstavljaju važan deo ukupnih investicija. Javne investicije se grubo mogu podeliti na investicije u:

- ljudski kapital (obrazovanje)
- tehnički progres (istraživanje i razvoj)
- infrastrukturu
- preduzeća i opremu

Javne investicije su važne jer sa jedne strane, na kratak rok imaju uticaj na nivo ekonomskog rasta usled fiskalnog multiplikatora. Fiskalni multiplikator javnih investicija u Srbiji nije egzaktno određen, ali je on verovatno značajno viši za kapitalnu potrošnju nego za tekuću. Međutim, postoje dva argumenta koji značajno umanjuju važnost javnih investicija za postizanje kratkoročnog rasta. Prvi je postojanje efekta istiskivanja: da bi država finansirala svoje investicione poduhvate, ona se mora prethodno zadužiti na finansijskom tržištu. Veća tražnja za kapitalom dovodi do rasta kamata, što istiskuje privatne investitore, čineći veći broj njihovih poduhvata sada neodrživim. Ovo dovodi do skretanja investicija iz privatnih u javne ruke, i sa više produktivnih na manje produktivne

projekte. Drugi je kapacitet javnog sektora da odabere prave investicione projekte tj. one koji imaju pozitivnu vrednost, i da ih onda efikasno sprovede. Izgradnja „mostova koji ne vode nikuda“ ili autoputa za koji ne postoji dovoljna frekvencija saobraćaja može na kratak rok da dovede do rasta, ali na dugi zapravo sa sobom nosi više štete nego koristi jer su plasirani ekonomski resursi mogli da budu efikasnije upotrebljeni na nekom drugom mestu. Izgradnja velikih javnih investicija, i u zemljama koje imaju neuporedivo profesionalniju i efikasniju javnu upravu, često dovodi do značajno većih troškova i dužih rokova izgradnje nego što je to prvobitno bilo planirano. Jedan od poznatih primera je izgradnja novog berlinskog aerodroma Berlin Brandenburg Vili Brant - nakon 15 godina planiranja, izgradnja je počela 2006. i završetak još uvek nije na vidiku, a ukupni troškovi koji su predviđeni da iznose 2,5 milijarde evra narasli su na preko 6,9 milijardi. U zemlji sa značajno nižim nivoom kvaliteta javne uprave kao što je Srbija, postoji opasnost da ovakvi primeri postanu pre pravilo nego izuzetak.

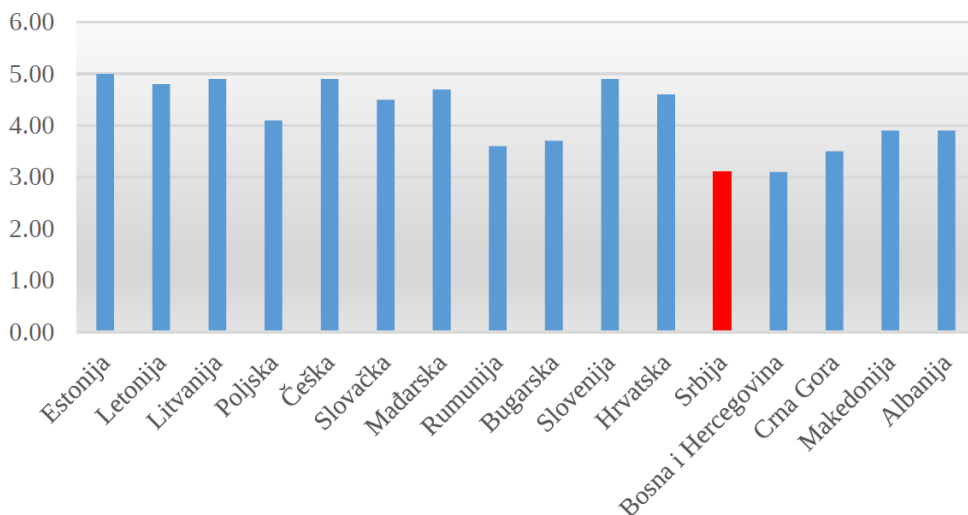

Javna potrošnja
na investicije u
Srbiji i
uporedivim
zemljama

Ipak, nivo javnih investicija u Srbiji je nedovoljan kada se pogleda sa jedne strane međunarodna praksa, a sa druge, potrebe za finansiranjem javne infrastrukture. Decenije nedovoljnog investiranja dovele su do toga da je kvalitet javne infrastrukture u zemlji postao jedan od faktora koji otežavajuće utiču na ekonomski rast.

Drugim rečima, zaista postoji potreba za većim ulaganjima u infrastrukturu, što će otkloniti uska grla i omogućiti veći i održivi ekonomski rast u budućnosti putem kreiranja boljeg okruženja za privatni sektor. Istovremeno, svedoci smo niskim kapaciteta državne administracije da na kvalitetan način obavi svoje zadatke u ovoj oblasti. Čest je slučaj da su odobreni veoma povoljni investicioni krediti od strane

Kvalitet javne
infrastrukture
GCI

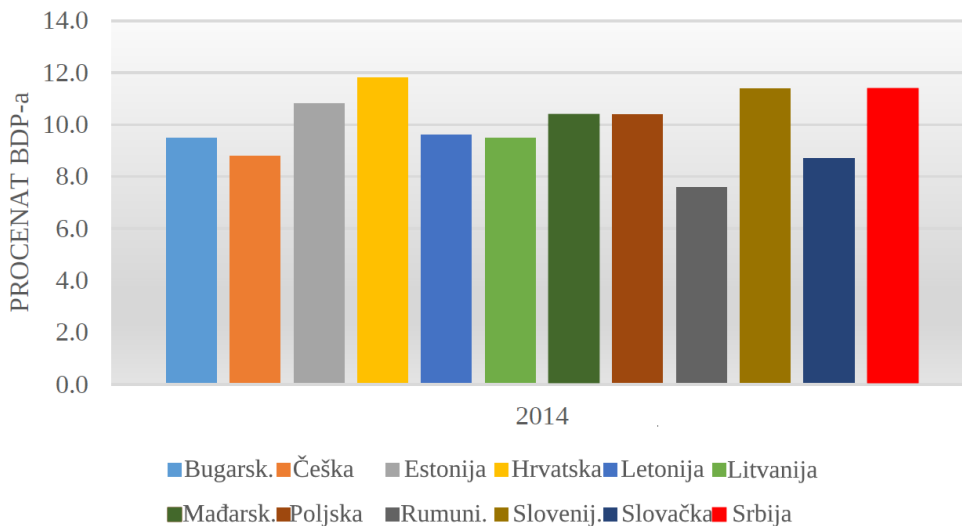
međunarodnih finansijskih institucija, ali da ta sredstva godinama stoje nepovučena usled manjkavosti u planiranju ili implementaciji projekata. Naročito slabu tačku predstavlja eksproprijacija zemljišta na kome treba da se gradi nova putna infrastruktura. U tim slučajevima ne samo da Srbija ima troškove propuštene prilike, nego čak i plaća penale zbog toga što sredstva nisu iskorišćena. Postoji opšti nedostatak kapaciteta u svim fazama projekata, a veliki problem predstavlja činjenica da državni aparat i pored prevelikog broja zaposlenih ima veoma mali broj ljudi koji su obučeni u ovoj oblasti i da oni nisu najbolje raspoređeni unutar državnog aparata. Zbog svega ovoga, samo povećanje sredstava namenjenih javnim investicijama, bez prethodne analize i otklanjanja uzorka ovih sistemskih problema, neće nužno dovesti do poboljšanja u ovoj oblasti.

Istovremeno, ukupno učešće javnih investicija u ukupnim investicijama treba da se smanji, pre svega putem manjeg učešća državnih i javnih preduzeća u investicijama, što je skopčano sa redefinisanjem uloga države i njenim povlačenjem sa tržišta tamo gde njena uloga (pre svega u pružanju privatnih dobara) nije neophodna.

II Broj zaposlenih u javnom sektoru

Pitanje broja zaposlenih u javnom sektoru u Srbiji nije direktno povezano sa ekonomskim slobodama u Srbiji, ali jeste indirektno, putem visokih rashoda na plate zaposlenih u državnoj administraciji u najširem smislu (računajući i sektore zdravstva, obrazovanja itd), kao i razne povlastice i direktne subvencije javnim i preduzećima u državnom vlasništvu. Iako ukupan broj zaposlenih u javnom sektoru u Srbiji (ne računajući javna i državna preduzeća) nije previsok u odnose na uporedive evropske zemlje

kada se upoređi sa brojem stanovnika, ovi troškovi su vidno mnogo viši nego što to privreda Srbije može da podnese, dostižući 10,1% BDP-a, što je znatno više od trenutno važećeg fiskalnog pravila koje predviđa rashode od samo 7%.

Rashodi na
zarade u Srbiji i
uporedivim
zemljama

Istovremeno, broj zaposlenih u javnom sektoru je veoma visok u odnosu na zaposlene u privatnom sektoru, dostižući cifru od skoro 40% ukupnog broja formalno zaposlenih lica. Kada se iz ovog broja oduzmu zaposleni u javnim i državnim preduzećima, ostaje i dalje visok broj radnika u javnom sektoru u odnosu na privatni. Zbog toga je pitanje racionalizacije broja zaposlenih jedno od važnih pitanja u Srbiji, što je povezano ne samo sa programom fiskalnih ušteda već i sa sveukupnom reformom javne uprave koji bi trebalo da unapredi kvalitet javnih usluga.

Dva pitanja odslikavaju probleme u ovoj oblasti:

1. Za koliko je potrebno smanjiti broj zaposlenih?
2. Koji broj radnih mesta je potrebno ukinuti?

Akcentat je do sada često bio stavljan na prvo pitanje, ali iz nekoliko razloga drugo pitanje je fundamentalnije. Prvo, potrebno je omogućiti poređenje između javnih institucija koje pružaju iste ili slične usluge (jedinice lokalne samouprave, domovi zdravlja ili osnovne škole) što bi trebalo da pomogne u utvrđivanju poželjne strukture radnih mesta, i shodno tome, broju neophodnih kadrova. Ovakav pristup onemogućava i linearan pristup u smanjivanju broja zaposlenih, koji je do sada najviše korišćen, uprkos tome što može da ima veoma pogubne posledice po kvalitet pružanja javnih usluga, jer nesrazmerno više pogađa ustanove u kojima ne postoji problem prevelikog broja zaposlenih. Takođe, ovakav

pristup bi mogao da smanji otpor merama smanjenja broja zaposlenih jer bi takav pristup mogli da podrže i zaposleni u javnom sektoru koji su posao dobili preko konkursa, a ne korupcijom ili nepotizmom, putem prijateljskih, rodbinskih ili političkih veza, a na koje pada najveći teret posla u njihovim delatnostima. Da bi ovakav pristup mogao da se primeni u praksi neophodno je tačno definisanja koje usluge i na koji tehnički način pruža javni sektor - čemu potom sledi funkcionalna analiza koja treba da pomoći objektivnih, merljivih pokazatelja uputi na to koja radna mesta je potrebno ukinuti i na taj način smanjiti broj zaposlenih.

„Kao primer možemo izdvojiti domove zdravlja u kojima širom zemlje, zavisno od opštine, nemedicinsko osoblje čini između 5% i 30% ukupnog broja zaposlenih.“

Pored zdravstva, i školstvo je jedan od državnih sistema u kojima postoje problemi neefikasnosti - usled demografskih promena (visoke stope emigracije i niske stope rađanja) broj dece se smanjuje, ali istovremeno ne dolazi do smanjivanja broja zaposlenih nastavnika i nenastavnog osoblja, nego je taj broj čak i povećavan u godinama pre nastupanja krize. Jedno od mogućih rešenja u ovim oblastima je uvođenje drugačijeg sistema finansiranja, koji bi u obzir više uzeo broj korisnika usluga a manje istorijske podatke ili kvote. Ovakav princip finansiranja *per capita* je uzeo velikog maha u velikom broju zemalja Zapadne, Centralne i čak Istočne Evrope.

Dosadašnji rezultati postignuti na polju racionalizacije su samo delimično uspešni. Prvo, oni su plod zabrane novog zapošljavanja a ne ciljanog otpuštanja - formulom zamene broja radnika koji odlaze u penziju 5:1 (na svakih 5 upražnjenih radnih mesta moguće je zaposliti samo jednog novog izvršioca). Drugo, oni su više rezultat međunarodnog pritiska tj. aranžmana sa MMF-om nego posledica vidljive i jasne političke namere da se stanje unapredi. Za sada, 2014 - 2016, broj zaposlenih je smanjen za oko 20 000 što deluje kao dobar rezultat, ili barem početak. Međutim, struktura zaposlenih upućuje na kvalitativno drugačiju ocenu.

„U zdravstvu je broj zaposlenih smanjen za 5600, ali više od 1000 su lekari koji su svojevolumeno napustili posao da bi ga potražili u inostranstvu.“

Stoga je jasno da trenutni pristup ne daje dobre rezultate jer smanjuje kvalitet javnih usluga, pa zapravo samo produbljuje trenutne probleme umesto da ih poboljšava.

III Javna i državna preduzeća

Opšti utisak je da je učešće države na tržištu u Srbiji predimenzionirano. Pored pružanja javnih dobara, država uzima učešće i u proizvodnji dobara i usluga koje se slobodno prodaju na tržištu. Tako je država u Srbiji i dalje vlasnik nekoliko banaka i osiguravajućih društava, rudnika uglja i bakra, velikih sistema za proizvodnju električne energije, ali i najveće telekomunikacione kompanije, preduzeća za pružanje usluge fizičkog obezbeđenja, proizvodnju mesnih prerađevina od živinskog mesa itd.

Sva ova preduzeća se mogu podeliti u nekoliko velikih grupacija:

1. Javna preduzeća

Javna preduzeća su prema srpskom zakonu ona koja su osnovana od strane države da obavljaju poslove od „javnog interesa“, bez njegovog tačnog definisanja. Javna preduzeća se obično nalaze u nekoj vrsti privilegovanog ili monopolskog položaja koje im je dodeljeno zakonom. Najveća javna preduzeća su Elektroprivreda Srbije, Železnice Srbije, Elektromreže Srbije, Pošta Srbije, Srbijagas, a najbrojnija su mala lokalna komunalna preduzeća. Na kraju 2015. ukupan broj javnih preduzeća u Srbiji bio je 485, a ona su zapošljavala oko 115 000 radnika.

Postoji veliki broj problema u poslovanju javnih preduzeća. Prvo, ona uglavnom nisu profitno orijentisana već im je namenjena socijalna uloga, putem politike cena, gde one ne reflektuju u potpunosti sve troškove. Ova niža cena omogućava veću potrošnju dobara i usluga koje se smatraju važnim za standardom stanovništva - npr. komunalne usluge, struja, gas itd. Međutim, ovo dovodi do značajnog rasipanja resursa jer se oni troše mnogo više nego kada bi bila prisutna njihova puna cena, ali ne i do redistribucije dohotka. U slučaju socijalne politike za sve, najveći deo sredstava odlazi onima kojima ona nisu potrebna, umesto onima kojima jesu. Tako umesto da samo siromašni plaćaju nižu cenu električne energije, nju plaćaju svi, čak i bogati. Takođe, u nekim slučajevima ovakve mere mogu da bude naglašeno regresivne: niska neekonomska cena gasa najviše pogoduje stanovnicima iz dva decila sa najvišim dohotkom, pošto oni najviše koriste gas kao energent za grejanje, dok naprotiv dva najsiromašnija decila koriste čvrsta goriva. Ovakva politika cena reflektuje se u drugom problemu - nedovoljnim investicijama, koje su u pojedinim situacijama (kao na primer kod Elektroprivrede Srbije, najvećeg proizvođača električne energije u zemlji) niže od troškova amortizacije.

2. Preduzeća u državnom vlasništvu

Preduzeća u državnom vlasništvu nemaju status pružaoca usluge od javnog značaja već uglavnom posluju na tržištima gde imaju konkurenciju od strane privatnih preduzeća. Neki od najpoznatijih primera su Air Serbia (avio saobraćaj), Komercijalna banka, Dunav osiguranje (finansijske usluge), Telekom Srbija (telekomunikacije).

Opšte pravilo je da ova preduzeća nemaju dobru poslovnu strategiju ili da nedovoljno investiraju, što dugoročno utiče na njihove poslovne performanse. Telekom Srbija tako gubi broj pretplatnika i smanjuje profitabilnost, Dunav osiguranje je značajno povećalo broj radnika a da mu nisu porasli poslovni prihodi itd. Pored same efikasnosti poslovanja za koje se očekuje da bi bilo bolje da su ove kompanije u privatnom vlasništvu, postavlja se pitanje da li je opravdano da država pruža privatna dobra, a ne samo javna dobra.

3. Preduzeća u privatizaciji ili restrukturiranju

Ova preduzeća su bila u državnom ili društvenom vlasništvu, ali nisu još uvek uspešno privatizovana. Dobar deo njih nikada nije prošao kroz taj proces, ali je za neka od njih koja su privatizovana kasnije rakinut privatizacioni ugovor jer njihov vlasnik nije ispunio soje ugovorne obaveze (ovo se obično odnosilo na isplatu pune cene iz ugovora, usled prakse prodaje preduzeća na rate). Restrukturiranje, umesto da bude kratkotrajan proces, koji bi doveo do sagledavanja mogućnosti opstanka preduzeća na tržištu ili do njegove likvidacije, pretvorio se u praksi u svoju suprotnost usled neograničenosti trajanja procedure. Tako su neka preduzeća u statusu restrukturiranja provela gotovo celu deceniju. Spisak ovih kompanija je u jednom trenutku brojao preko 500 različitih preduzeća. Kako su tokom restrukturiranja preduzeća zaštićena od prinudne naplate potraživanja, ovo je poslužilo da se ona veštački održavaju u životu, obično putem direktnih (u vidu novčanih davanja) ili indirektnih subvencija (tolerisanjem neplaćanja poreskih obaveza, ili potrošene robe čiji su dobavljači državne kompanije, kao što je u slučaju električne enrgije ili komunalnih usluga).

Opšti utisak, koji potvrđuje i spisak državnih, javnih i preduzeća u restrukturiranju jeste da je javni sektor predimenzioniran. Ovo je moguće rešiti različitim instrumentima, imajući u vidu trenutnu situaciju ali i moguće dobiti usled povećanja efikasnosti korišćenja ekonomskih resursa.

Prvo, treba do kraja sprovesti proces privatizacije preduzeća u restrukturiranju, u skladu sa sporazumom sa MMF-om. Trenutno postoje

određeni pomaci u ovoj oblasti, ali su oni previše spori i nedovoljno odlučni. Veliki broj preduzeća jeste privatizovan ili ugašen, ali su to uglavnom mala preduzeća koja zapošljavaju manji broj radnika. Tako da je veći deo posla i dalje ostao da se uradi. Vidi se da postoje političke poteškoće pri rešavanju nekih od ovih preduzeća. Međutim, njihovo podržavljenje (pretvaranjem dugovanja u udeo u kapitalu) je samo računovodstvena fikcija, a ne potez koji može da garantuje da ova preduzeća mogu da se snađu na tržištu. Stoga ne treba bežati od stečaja i likvidacije ovakvih preduzeća ukoliko se ispostavi da ona ne mogu da opstanu na tržištu.

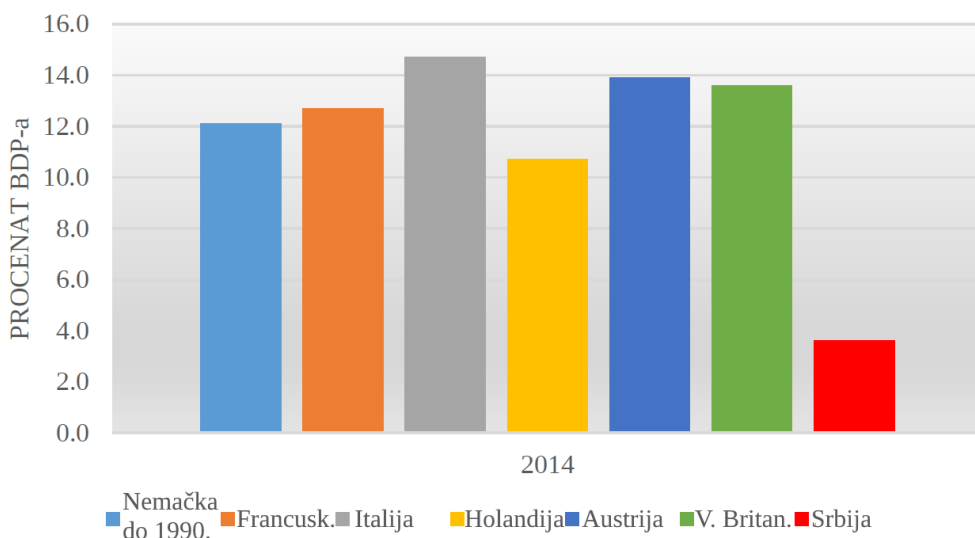
Drugo, treba izvršiti masovnu privatizaciju državnih preduzeća, pre svega onih koja posluju na tržištima sa konkurencijom. Kako u njihovom slučaju ne postoji pretpostavka pružanja usluga od javnog interesa, teško je opravdavati njihovo delovanje. U slučaju da postoje prepreke njihovoj privatizaciji (usled političkih pritisaka, naročito široke javnosti) onda je neophodno otvoriti tržište za konkurenciju, usled čega će pritisak konkurencije dovesti do povećanja kvaliteta usluga, i povećanja efikasnosti poslovanja ovih preduzeća.

Treće, treba promeniti sistem određivanja cena tako da one u potpunosti odlikavaju punu ekonomsku cenu pružanja usluga. Ovo će socijalnu politiku vratiti u okvire države, gde joj je i mesto i to u sistemu targetiranih transfera domaćinstvima, a obezbediće racionalno korišćenje resursa i sredstva za neophodne investicije. Ovakav sistem cena je neophodan i da bi se privukla konkurencija iz privatnog sektora - kao potpuno nove investicije u ovim sektorima, i kao manjinske portfolio investicije u trenutna državna preduzeća.

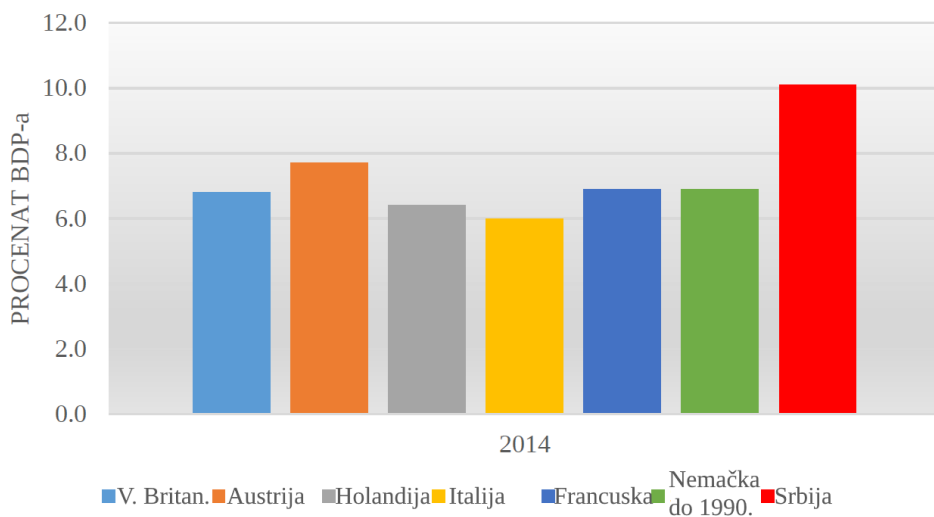
IV Visina poreza

Visina poreza je još jedan od parametara u kojima se Srbija kotira bolje nego značajan broj starih članica Evropske unije, jer je ukupno poresko opterećenje privrede i građana često niže. Takođe, postoje i značajna odstupanja - u Srbiji direktni porezi kao što su porez na dohodak i porez na profit učestvuju značajno manje u ukupnim poreskim prihodima nego prihodi od indirektnih poreskih oblika - akciza i poreza na dodatu vrednost.

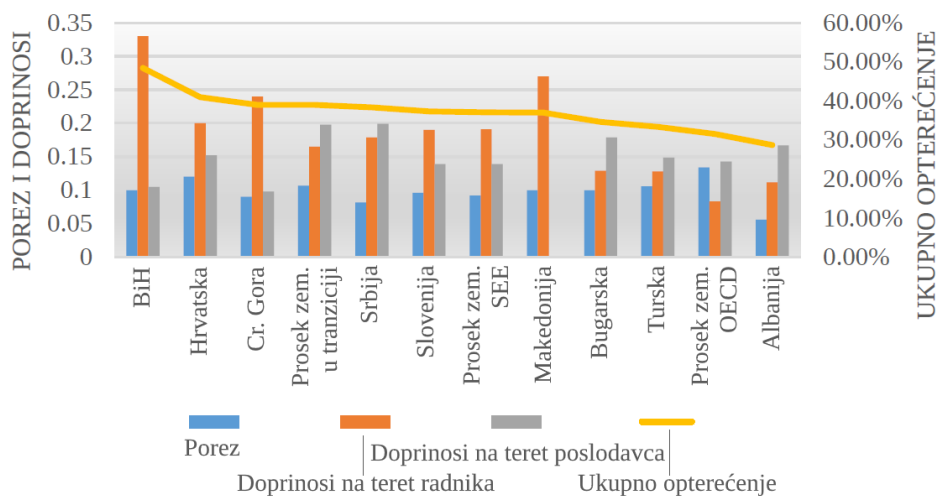
Prihodi od
poreza na
dohodak i
poreza na dobit,
u Srbiji i staroj
EU

Prihodi od
poreza na
dodatu
vrednost, u Srbiji
i staroj EU

Poresko opterećenje u Srbiji, iako nije toliko visoko kao u nekim drugim evropskim zemljama, i dalje predstavlja jednu od prepreka snažnijem ekonomskom rastu i većim ekonomskim slobodama. Posebno otežavajući problem predstavljaju nameti na rad - iako sam porez na dohodak od 10% (uz dodatnu progresivnu meru poreza od 10% i 15% iznad značajno višeg limita ili neoporezivi deo od 30% prosečne zarade) nije visok, visoki socijalni doprinosi za zdravstveno i socijalno osiguranje dovode do relativno visokog poreskog klina na prihode od rada, od 39% na prosečnu zaradu. Ovaj nivo i dalje je niži u odnosu na razvijene evropske zemlje, ali je viši od nekoliko zemalja u regionu, i često se percipira kao jedan od važnih problema u poslovanju.

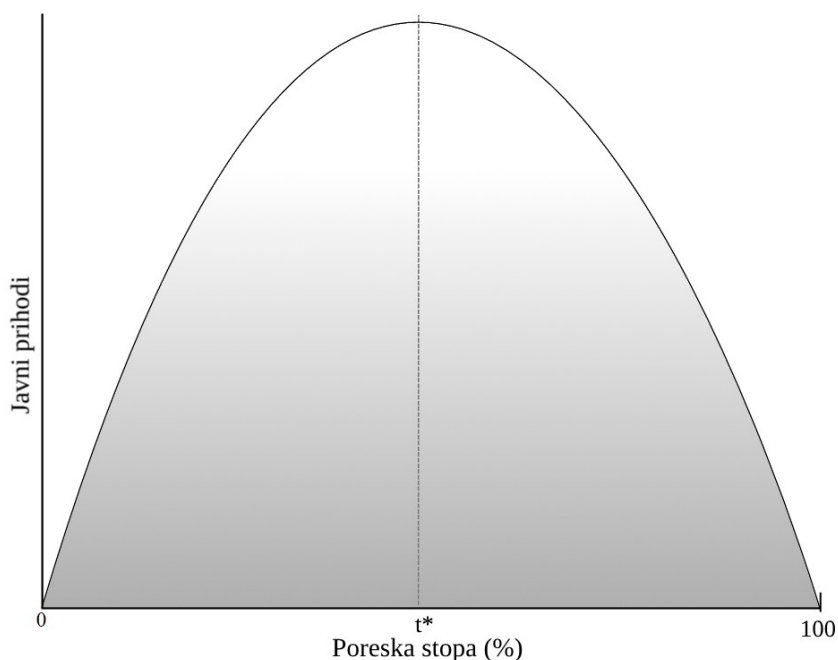
Poreski klin na
zarade u Srbiji i
odabranim
zemljama

Ideja koja bi unapredila poresko okruženje u Srbiji je smanjenje ukupnog opterećenja zarada. Ovakav potez bi trebalo da sa jedne strane smanji dualnost tržišta rada i omogući tranziciju iz neformalne privrede u legalne tokove, a da sa druge i dodatno podstakne novo zapošljavanje. Trenutna stopa nezaposlenosti u Srbiji, iako smanjena, iznosi i dalje visokih 14,4%, a stopa zaposlenosti u neformalnoj ekonomiji 22%. Na kratak i srednji rok bi eventualna primena ovakve mere dovela do smanjenja poreskih prihoda. Stoga je neophodno adresirati ovo pitanje, što je moguće uraditi putem:

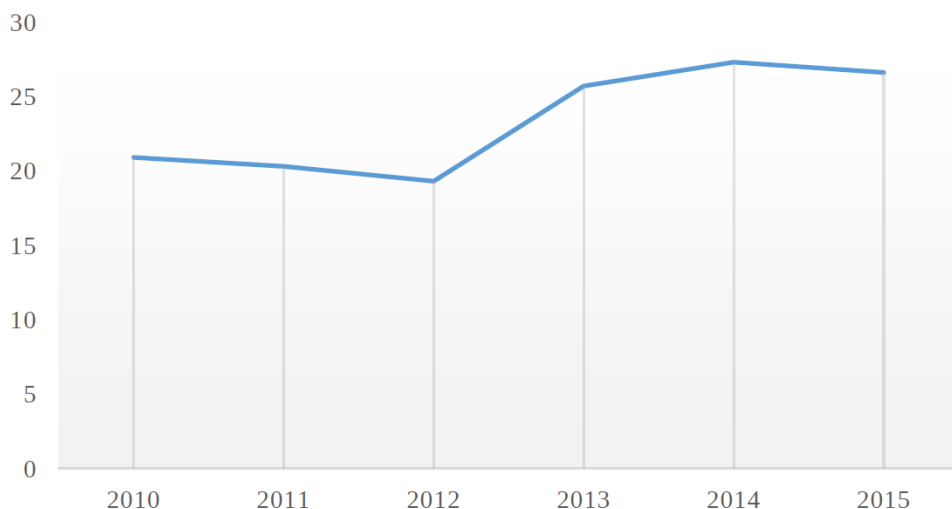
- smanjenja rashoda javnog sektora
- povećanjem indirektnih oblika poreza
- uzimanjem povoljnih kredita međunarodnih finansijskih institucija dok ove mere ne daju svoje pune efekte, što bi povećanjem poreske baze dovelo do viših poreskih prihoda iz kojih bi se nadomestili fiskalni gubici

Povećanje poreza bi se pre svega odnosilo na blago povećanje PDV-a. Problem u ovom predloženom rešenju leži u tome što ono ne obezbeđuje sigurno nove poreske prihode - prethodno povećanje PDV-a u 2012. je naprotiv dovelo do smanjenja poreskih prihoda, usled pomeranja udesno na Laferovoj krivi i povećanja udela sive ekonomije.

Laferova kriva

PDV jaz u Srbiji

Jedan od negativnih aspekata naplate PDV-a u Srbiji predstavlja hronična nelikvidnost privrede. Ona je delimično uslovljena i tolerisanjem neplaćanja od strane pojedinih preduzeća u restrukturiranju ili javnih agencija koje su gomilale obaveze, koje su potom obično padale na teret centralnog budžeta. Drugi važan izvor nelikvidnosti privrede je izuzetno neefikasan pravosudni sistem, gde suđenja traju veoma dugo, uz visoke troškove i sa niskim nivoom naplate, što čini naplatu potraživanja sudskim putem veoma teškim i skupim. Zbog toga je povećan broj dužnika koji ne plaćaju svoja dugovanja na vreme, znajući da je manevarski prostor da ih poverenik nagna na plaćanje u kratkom roku veoma mali. Zbog toga je prosečan period naplate potraživanja u Srbiji dugačak. Međutim, naplata PDV-a po izvršenoj usluzi ili isporučenoj robi se plaća odmah po

fakturisanju, a ne prilikom naplate. Zbog toga zapravo preduzeća u zemlji, i to uglavnom ona mala i srednja koja nemaju tržišnu snagu i uticaj da ubrzaju naplatu svojih potraživanja od većih partnera vanskudskim putem, prinudno kreditiraju državu. Apsurdnost ovakve prakse je naročito vidljiva u slučaju da pre naplate potraživanja dužnik pokrene stečajni postupak, jer tek onda nastaje nastaju teškoće u naplati potraživanja. Dolazi i do slučajeva da preduzeće plati PDV, a da svoje potraživanje nikada ni ne naplati. Sve ovo stvara novi krug nelikvidnosti u zemlji. Predloženo rešenje - naplata PDV-a ne prilikom izvršenja usluge ili isporuke robe, već prilikom njene faktičke naplate, umanjilo bi problem nelikvidnosti u privredi, ali bi moglo da ima posledice po nelikvidnost države jer bi se poreski prihodi od PDV-a u tom slučaju sa zakašnjenjem stizali u državni budžet. Ovo bi ipak bilo moguće izvesti akumuliranjem nešto veće budžetske rezerve, i povećanjem efikasnosti naplate potraživanja putem sudskih postupaka pomoću skraćivanja rokova.

Parafiskalni nameti su još jedan od problema sa kojima se suočavaju preduzeća u Srbiji. Parafiskalni nameti predstavljaju kvazi poreske namete tj. davanja za javne usluge gde njihova vrednost nije ekvivalenta plaćenju sumi. Uglavnom se sastoji od velikog broja različitih taksi i naknada, koje su podeljene između centralnog i lokalnog nivoa vlasti. Za sada je prebrojano preko 400 različitih parafiskalnih nameta, od kojih samo 20 najizdašnijih opterećuju privredu sa gotovo 595.000.000 evra na godišnjem nivou, tj. skoro 1,8% BDP-a. Pored samog visokog broja ovih nameta i visokog iznosa nekih od njih, neuređenost i nepredvidljivost ovog sistema predstavlja poseban negativan aspekt, jer otežava preduzetničko planiranje i unosi nesigurnost. Prvo je neophodno napraviti zvaničan on-line dostupan spisak svih parafiskalnih nemeta, sa objašnjenjem obračuna, te odrediti proceduru uvođenja novih nameta da bi se sprečilo njihovo stihijsko pojavljivanje naročito na lokalnom nivou. Pored toga, preporuke su i:

1. eliminisanje višestrukih taksi, i njihovo objedinjavanje u jednu
2. usklađivanje visine taksi sa visinom vrednosti usluge koja se pruža
3. eliminisanje parafiskala za koje se ne dobija nikakva usluga, ili prilagođavanje njihovom stvarnom karakteru
4. izvršiti preraspodelu parafiskala između lokalnog i centralnog nivoa države, tako da odražava logičku konzistentnost

Spisak preporuka za unapređenje stanja

1. Nominalo zamrzavanje penzija ili njihovo usklađivanje u narednim godinama samo sa inflacijom, dok se ne dostigne fiskalno pravilo vezano za rashode na penzije.
2. Uvođenje automatskih stabilizatora na rashode za penzije, time što bi se broj godina starosti za odlazak u starosnu penziju vezao za očekivani životni vek. Tim bi se on automatski podizao i eliminisao procedure izmene zakona.
3. Prestanak smanjenje broja zaposlenih na linearnom principu i prelazak na funkcionalni princip, uz analize poslovanja i redefinisane uloga države.
4. Nominalno zamrzavanje plata ili njihovo usklađivanje u narednim godinama samo sa inflacijom, dok se ne dostigne fiskalno pravilo vezano za rashode na zarade zaposlenih u javnom sektoru.
5. Osavremenjivanje sistema lokalne samouprave - redefinisanjem finansiranja i uloga, kao i mreže opština.
6. Otvaranje tržišta na kome posluju javna preduzeća privatnoj konkurenciji, kao i uvođenje manjinskih investitora u vlasništvo.
7. Redefinisanje politike cena, tako da one uključe sve troškovne i ekonomske parametre (*full cost recovery*).
8. Privatizacija preduzeća u državnom vlasništvu koja posluju na tržištima sa konkurencijom.
9. Privatizacija ili likvidacija preduzeća u restrukturiranju.
10. Smanjiti poreski klin na prihode od zarada u Srbiji.
11. Povećati efikasnost javnih kapitalnih investicija.
12. Smanjiti javnu potrošnju na iznos od maksimalno 40% BDP-a.
13. Uređenje sistema parafiskalnih nameta.
14. Naplata PDV-a prema datumu naplate a ne izvršenja usluge.

Napomene

¹O ovom fenomenu, videti više u: Vito Tanzi, The Changing Role of the State in the Economy: A Historical Perspective, International Monetary Fund, 1997.

²Richard Musgrave, The Theory of Public Finance, 1959.

³Rahn R, and Fox, H. (1996). "What is the Optimum size of Government", Vernon K. Krieble Foundation.

⁴Chobanov, Mladenova, What is the Optimum Size of Government, Institute for Market Economics, 2009.

⁵Libertarijanski klub, Indeks efikasnosti javnog sektora, 2015.

⁶Fiskalni savet, Ocena zakona o finansiranju lokalnih samouprava, 2015.

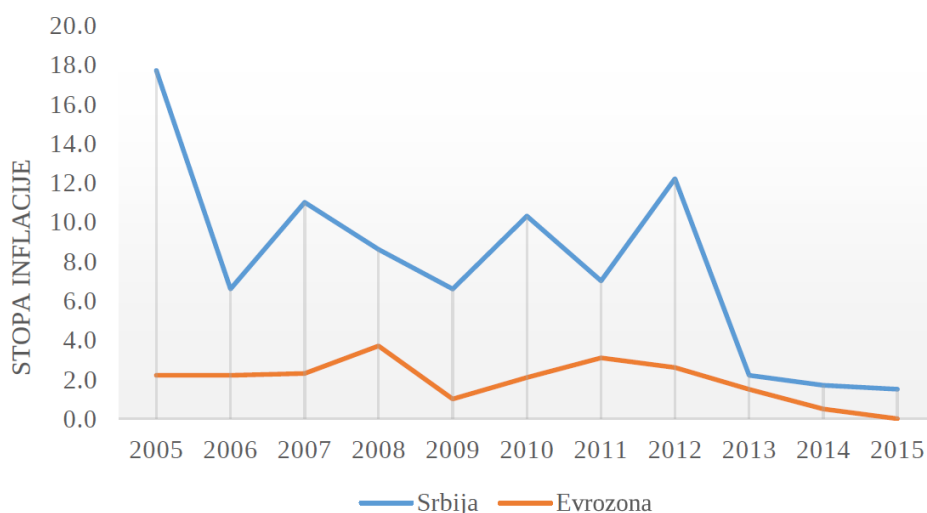
Zdrav novac

Srbija ima veoma lošu istoriju inflacije. Hiperinflacija tokom 1993. potpuno je uništila poverenje u domaću valutu koje i danas nije povraćeno, dovodeći do visokog nivoa evroizacije privrede. Stopa inflacije je sve do skoro ostala volatilna i često visoka. Pitanje monetarnog režima i deviznog kursa jedno je od pitanja gde vladaju značajna neslaganja i pored toga što Srbija nema efikasnu monetarnu politiku usled evroizacije i značaja deviznog kursa za privredu. Restriktivna regulacija u oblasti deviznog poslovanja neophodna za održavanje stabilnosti deviznog kursa efektivno ograničava prekogranične transakcije.

Najvažnije preporuke

- Otvoriti široku stručnu raspravu o izboru monetarnog i deviznog režima.
- Napuštanje politike dinarizacije jer ne daje rezultate pošto nije usmerena na uzroke evroizacije, već na njene vidljive posledice.
- Smanjiti preširoki koridor ciljanja inflacije u zemlji.
- Ukinuti sva ograničenja na otvaranje i posedovanje deviznog računa za domaće rezidente u bankama u inostranstvu.

Srbija je zemlja koja koristi valutu u koju je urušeno poverenje. Najvažniji uzrok ovog stanja je hiperinflacija iz 1993. godine, koja je i sada ostala jedna od najvećih zabeleženih inflacija u svetu. Međutim, i pre i nakon toga, dinar se nije proslavio kao nacionalna valuta (osim možda u periodu zlatnog standarda). Jugoslavija je u periodu 1945 - 1990. bila među evropskim zemljama sa najvećom kumulativnom stopom inflacije; nakon perioda hiperinflacije Srbija je i dalje imala relativno visoke stope inflacije, naročito u poređenju sa evrozonom.

Godišnja stopa inflacije u Srbiji 2001 - 2015 i stopa inflacije u evrozoni

Iako je i ranije usled inflacije dinara nemačka marka i u Jugoslaviji imala funkciju mere vrednosti i čuvara kupovne moći, tek nakon epizode hiperinflacije dinar je izgubio ulogu novca toliko da je većinu njih preuzela nemačka marka, a potom i njen naslednik evro.

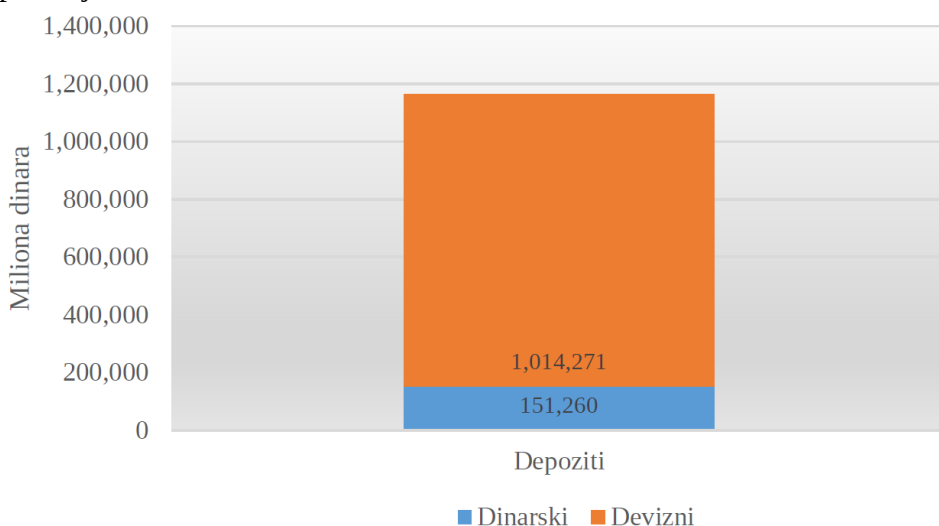
1. Sredstvo razmene - jedina od primarnih funkcija novca koje je dinar još uvek zadržao, i to uglavnom usled zakonskih obaveza, pošto je dinar zakonsko sredstvo plaćanja na teritoriji Srbije i među rezidentima. Međutim, u pojedinim situacijama (kupoprodaja nekretnina, plaćanje premije životnog osiguranja itd) zakon daje mogućnost korišćenja stranih

valuta umesto dinara, što znači da čak i država koja primorava građane na korišćenje dinara prihvata činjenicu da dinar ima veoma ograničenu upotrebu.

2. Mera vrednosti - dinar služi kao mera vrednosti samo za manje transakcije. Za transakcije preko nekog subjektivnog psihološkog praga, gotovo uvek se koristi strana valuta. Tako se dnevna kupovina i cene u prodavnici iskazuju u dinarima, ali cena nekretnina, automobila, pa čak i mesečnih nadnica izražava u evrima, a ne u dinarima.

3. Čuvar vrednosti - usled nepoverenje u dinar, najveći deo depozita u bankama denominovan je u stranoj valuti. Čak i ugovori o kupoprodaji imaju deviznu klauzulu, gde je vrednost izražena u evrima, a plaćanje se vrši u dinarima prema zvaničnom kursu Narodne banke Srbije na dan plaćanja.

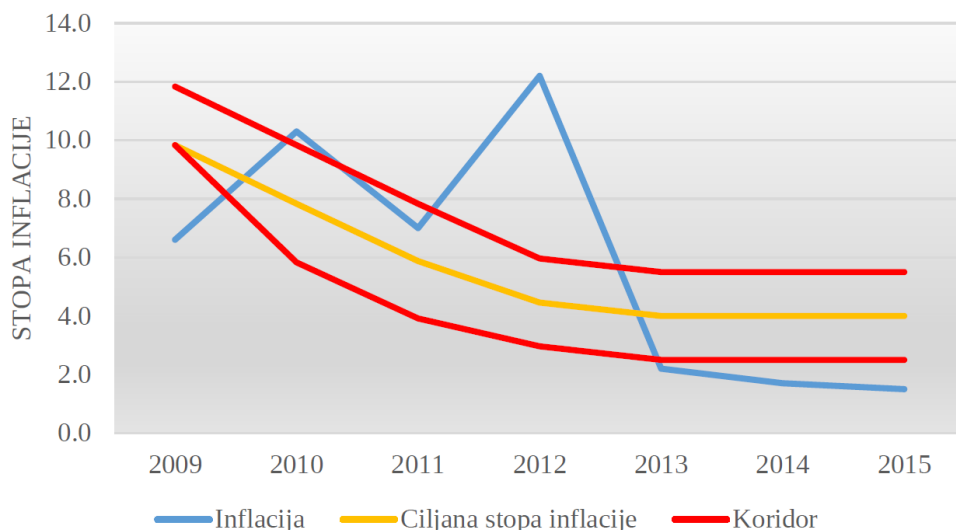
Depoziti u bankama u Srbiji, prema valuti 2015

Zbog visoke evroizacije privrede, monetarna politika u Srbiji ima veoma ograničene domete, pošto ne može da utiče značajno na visinu kamata jer krediti zavise od strane valute, a ne od ponude dinara. U ovakvoj privredi je nivo deviznog kursa dinara jako važna varijabla, pošto ima značajne reperkusije na celokupnu privrednu aktivnost, a ne samo na preduzeća koja posluju u izvoznom sektoru. Na primer, usled toga srpska privreda na zadovoljava Maršal - Lernerov uslov: depresijacija domaće valute ne dovodi do povećanja izvoza i ekonomskog rasta, jer rastom deviznog kursa rastu ne samo uvozni inputi već i cene inputa koji se inače smatraju domaćim (cena kapitala, nadnice zaposlenih itd).¹

Monetarni režim koji se primenjuje u Srbiji je targetiranje inflacije ali on daje pomešane rezultate - nekada su oni pozitivni ali često i nisu. Trenutna politika ciljanja inflacije postavlja previše široke koridore (4% + / - 1,5%

tj od 2,5% do 5,5%) ali i u tako postavljenim uslovima veoma često promašuje ciljane vrednosti inflacije.

Zabeležena
inflacija i
koridor
2008-2015

Postoje i neka konceptualna pitanja vezana za ocenu Srbije na Indeksu ekonomskih sloboda. Pre svega, pitanje je da li je rast novčane mase M1 adekvatan parametar koji treba uzeti u obzir kada se posmatra rast novčane mase i uticaj na inflaciju, i umesto toga se postavlja pitanje da li je bolji pokazatelj M2 ili M3. Ovo takođe može biti mera koja daje različite rezultate tj da je za neke zemlje bolja mera M1, a da je za neke druge M2 ili M3, a da za Srbiju izgleda da je M3 bolja mera za merenje inflacije.

	3A Rast novčane mase	Podaci	3B Standardna devijacija inflacije	Podaci	3C Inflacija: poslednja godina	Podaci	3D Sloboda da se poseduju devizni bankovni računi	3 Zdrav novac Konačna ocena
Srbija	7.6	11.8	8.7	3.3	9.6	2.1	5	7.7

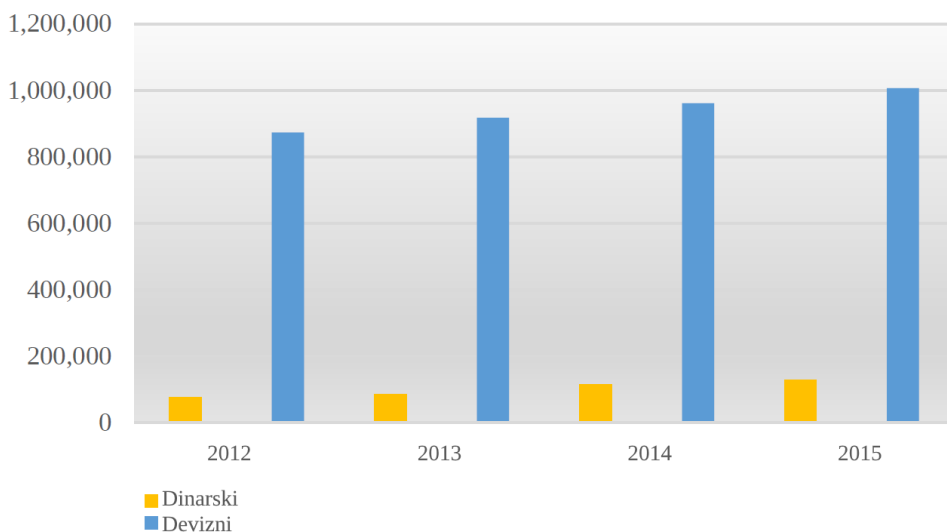
Preporuke za unapređenje stanja

“Ukoliko je targetirana inflacija 2%, a mi imamo 1%, to nije dobro ali popravlja skor na indeksu.“

Politika ciljanja inflacije daje pomešane rezultate. Pre svega, NBS dosta promašuje vrednosti ciljane inflacije: u zadnjim godinama je inflacija snižena i nalazi se ispod ciljanih vrednosti, ali je i to problem samo po sebi. Postavlja se pitanje koji faktori su doveli do ove situacije i da li je ona odživa na duži rok, ili je posledica samo kratkoročnih kretanja? Mišljenja o ovome se razlikuju, ali je sigurno da trenutna stabilnost kapitalnih priliva iz inostranstva, kao i stabilnost deviznog kursa, imaju pozitivne posledice po stabilnost cena.

Imajući uvidu ograničenost monetarne politike usled visoke evroizacije kako privrede tako i depozita građana, Narodna banka već nekoliko godina sprovodi politiku dinarizacije - sa željom da se poveća veće učešće domaće valute u finansijskom sistemu zemlje. Međutim, ova politika sa sobom nosi troškove i rizike: štednja u domaćoj valuti ne podleže oporezivanju, za razliku od štednje u devizama, i povećava rizik od promene deviznog kursa građanima i privredi. Kako su rezultati gotovo nepostojeći, dobar korak bi bio odustajanje od ove politike, što je i razumljivo u svetlu faktora koji utiču na sticanje poverenja u valutu.²

Dinarizacija
2012 - 2015 kao
udeo depozita u
štednji prema
valuti

Pitanje deviznog kursa je usko povezano sa monetarnom politikom i nivoom inflacije. Usled postojanja "trojstva nemogućnosti" - nemogućeg istovremenog postojanja slobodnog protoka kapitala, u situaciji kada se ne može govoriti o odsecanju Srbije od sveta ukidanjem liberalizovanog protoka kapitala, ostaje pitanje - izabrati fiksni devizni kurs ili nezavisnu

monetarnu politiku. Mišljenja o ovome su veoma podeljena i neće još dugo biti razrešena. Za male otvorene privrede koje imaju dominantnog ekonomskog partnera, najbolje rešenje je fiksni devizni kurs ka valuti u kojoj najviše trguje. Pored toga, visok stepen evroizacije srpske privrede posebno pogoduje fiksnom deviznom kursu, naročito zato što poništava veliki deo koristi koje omogućava fleksibilni devizni kurs. Kako ova debata nije završena, za privredu je važna stabilnost i predvidljivost deviznost kursa, u kom god režimu da je on određen.

Ne postoji ni saglasnost oko najefikasnijeg monetarnog režima za Srbiju, mada mišljenje naginje ciljanju inflacije. U tom slučaju, bilo bi dobro za početak smanjiti širinu koridora ciljanja, pošto je on sada previše širok, i iznosi 37,5 procentnih poena, kao i smanjiti očekivani nivo inflacije pošto je on dosta niži nego što se to očekivalo.

U slučaju da se ispostavi da pozitivni rezultati koji se za sada postižu nisu održivi na srednji rok, bilo bi dobro otvoriti široku debatu o ovom pitanju i izboru adekvatnog monetarnog režima, gde bi alternativa sadašnjem sistemu bio valutni odbor prema evru.

Spisak preporuka za unapređenje stanja

1. Otvoriti široku stručnu raspravu o izboru monetarnog i deviznog režima.
2. Napuštanje politike dinarizacije jer ne daje rezultate pošto nije usmerena na uzroke evroizacije, već na njene vidljive posledice.
3. Smanjiti preširoki koridor ciljanja inflacije u zemlji.
4. Ukinuti sva ograničenja na otvaranje i posedovanje deviznog računa za domaće rezidente u bankama u inostranstvu.

Napomene

¹Diana Dragutinović, Moć i nemoć monetarne politike u uspostavljanju ravnoteže između platnobilansnih ciljeva i ciljeva inflacije, Narodna banka Srbije, 2008.

²Ritzberger - Grunwald, Stix, Are Euro Cash Holdings in Central and Eastern Europe Driven by Experience or Anticipation? Results from an OeNB Survey, Austrian National Bank, 2007.

Pravni sistem i imovinska prava

Pravni sistem i zaštita imovinskih prava najlošije su ocenjeni deo Indeksa ekonomskih sloboda. Pravosuđe je percipirano kao pristrasno i sistemski sklono spoljnim uticajima, naročito političkim, a kvalitet presuda je upitan što za posledicu ima preveliko opterećenje drugostepenih sudova. Izvršenje presuda je posebno težak problem.

Najvažnije preporuke

- Ustavne promene koje bi eliminisale odredbe koje derogiraju sudstvo u načelu (posebno član 4).
- Promena izbornog sistema, uvođenjem nekih oblika direktnog izbornog sistema. Kao uzor može poslužiti nekadašnji mešoviti sistem u AP Vojvodini, ili trenutni izbor poslanika u Hrvatskoj.
- Ukidanje dvostepenog izbora sudija - prvog na tri godine u Parlamentu i drugog od strane Visokog saveta sudstva. Izbor sudija treba biti jednostepen, i u njemu treba izbeći ulogu Parlamenta - sudije treba da bira direktno Visoki savet sudstva.
- Otvaranje poreskog odeljenja u Upravnim sudovima.
- Specijalizacija rada unutar samih sudova. Određeni broj nadležnosti u obavljanju sudskih poslova preneti sa sudija na stručne saradnike.

Pravni sistem i zaštita imovinska prava u Srbiji najlošije su ocenjeni deo Indeksa ekonomskih sloboda. Dok u ponekim drugim oblastima stoji iznad ili blizu svetskog proseka, u ovoj oblasti se ona nalazi daleko ispod. Nije slučajno to što su zemlje bivših socijalističkih režima loše ocenjene u ovoj oblasti - izgradnja pravnih institucija, a pre svega nezavisnog i nepristransnog sudstva kao preduslova za vladavinu prava, veoma je dugačak proces i ne može se izgraditi preko noći. Socijalističke zemlje su potpunom kontrolom sudstva od strane komunističke partije od njega napravile samo još jednu polugu izvršne vlasti. Uvođenjem demokratije i promenom režima nije bilo lako ni jednostavno skloniti uticaj političkih činilaca na sudstvo, iako su neke od zemalja Centralne Evrope u tome ostvarile značajan napredak. Srbija je, sa druge strane, imala dva otežavajuća faktora koja su imala značajan negativan uticaj na razvoj institucija sudstva u ovoj oblasti i na samo delimično ostvareni uspeh: izostanak lustracije i kasniju demokratizaciju, koja je usledila tek nakon petooktobarskih promena.

Problemi koji leže u pravosudnom sistemu veoma su duboki, neki od njih su posledica formalnih institucionalnih aranžmana, a drugi preovlađujućih neformalnih institucija. Formalne institucije su zakoni i ostali izvori regulative koji regulišu rad entiteta u oblasti pravosuđa, dok su neformalne institucije kulturološki i društveno uslovljena pravila ponašanja, koja potiču iz stavova, vrednosti i informacija o svetu koje ljudi poseduju. Izmena formalnih institucija je relativno lakša od promena u neformalnim institucijama jer zahteva samo izmenu regulatornih akata kroz parlamentarnu proceduru. Nasuprot tome, promene u neformalnim institucijama zahtevaju velike napore i dugotrajan vremenski period, pošto zahtevaju dubinske promene u načinu ponašanja velikog broja građana. Za vladavinu prava mnogo su važnije neformalne institucije, jer one imaju

veliki uticaj na punu primenu ili ne zakona. U Srbiji je često slučaj da postoji relativno razvijena regulative koja je u skladu sa međunarodnim standardima ali da se ona u praksi ne primenjuje jednako, usled različitih pritisaka na institucije koje se staraju o njihovoj primeni, koji su potpuno vaninstitucionalnog karaktera. Stoga su neophodne aktivnosti na oba polja da bi došlo do poboljšanja trenutnog stanja i kontinuiranog napora tokom dugog vremenskog perioda da bi rezultati zaista postali vidljivi.

„Ponekad dolazi do određenog srastanja između izvršne i zakonodavne vlasti“

Trenutni izborni sistem sa zatvorenim listama i jednom izbornom jedinicom koju čini cela teritorija Srbije, pogoduje centralizaciji političke moći u partijskim centralama, nauštrb ostalih delova političkog života. Pošto je za mesto na listi za ulazak u parlament potreban dobar odnos sa partijskom centralom, onda članovi parlamenta gube značajan deo svoje političke autonomije u odnosu na partijsku vrhušku. Drugi instrument koji zavodi političku jednoobraznost i moć partijske centrale, blanko ostavke, ukinut je 2011. ali je nastavio da živi u ustavnoj odredbi koja omogućuje narodnom poslaniku da “neopozivo svoj mandat stavi na raspolaganje političkoj stranci na čiji predlog je izabran”. Ovakva koncentracija političke moći partija nad poslanicima dovodi do snažnijeg položaja Vlade u odnosu na Skupštinu i ne ostavlja prostor za efektivnu parlamentarnu kontrolu izvršne vlasti koja potom ima tendenciju da polako zauzima sve važnije mesto i to ne samo u političkom životu. Time se ostavlja veća mogućnost uticaja, između ostalog, i na pravosuđe.

„Osnovna podela vlasti nije do kraja sprovedena“

Ustavna odredba o podeli vlasti (član 4) veoma je nejasna i na načelnom nivou krši načelo podele vlasti jer eksplicitno navodi da se tri vlasti - izvršna, zakonodavna i sudska - međusobno kontrolišu. Iako je sistem kontrole nad ostalim granama vlasti zarad njihovog ostanka u okviru ustavnih ograničenja dobar cilj, ovakva odredba ostavlja mogućnosti uticaja druge dve grane vlasti na sudstvo. Uticaj zakonodavne grane vlasti se vidi po tome što Parlament, a ne neko krovno sudijsko telo, bira sudije prilikom prvog sudijskog izbora. Iako Parlament sudije bira na osnovu predloga Visokog saveta sudstva, jasno je da ova procedura ostavlja preveliku moć u rukama zakonodavne vlasti u odnosu na sudijsku.

Uticaj političkih krugova na rad pravosuđa više nije direktno telefonsko zvanje već postoji veliki broj drugih, suptilnijih načina ispoljavanja tog pritiska. Jedan od njih je puštanje medijskog sadržaja ili davanje izjava

medijima od strane vršioca izvršne vlasti kroz koje, ponekada implicitno, a ponekada veoma eksplicitno, provejavaju želje zvaničnika u pogledu sudskih ishoda.

Samo sudstvo ne daje dovoljno otpora ovakvim tendencijama: sudije za koje se sumnja da neće dobro razumeti ili primiti naloge sklanjaju se sa važnih slučajeva ili se oni dele (primer afere Indeks, gde je u pola procesa sudija premešten u drugi sud, a jedan od okrivljenih izdvojen iz opšteg procesa), ili se protiv sudija pokreću sumnjivi disciplinski procesi (primer sudije Vučinića, nadležnog sudija u suđenju Miroslavu Miškoviću).

Velika slabost pravosuđa u Srbiji je izvršenje presuda. Ovaj proces je veoma neefikasan, a pre svega izuzetno spor. Rezultat ovoga je pad poverenja građana i privrednika sudove, i smanjenje mogućnosti zaštite svojinskih prava u sudskom postupku - jer čak i da se donese pravedna presuda ako se ona ne može implementirati deo sudski postupak gubi smisao. U velikom broju slučajeva koji se vode protiv Srbije pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu uzrok ne leži u odsustvu stručnosti ili pristrasnosti sudstva, već u izvršenju presuda.

	U danima	U % potraživanja
Srbija	635	40.8
Bosna i Hercegovina	595	36
Albanija	525	34.9
Hrvatska	572	16.7
Makedonija	634	28.8
Bugarska	564	23.8
Rumunija	512	28.9
OECD	553	21.3

Izvršenje
presuda Doing
business Srbija
vs odabrane
zemlje

„Niko nije zadovoljan radom sudova, ni sudije ni stranke“

Sa svim ovim slabostima, rad sudova u Srbiji ne ostavlja veliko zadovoljstvo među onima koji su bili prinuđeni da putem sudskog procesa zaštite svoja prava. Među privrednicima često se javlja mišljenje da je vidljivo postojanje varijanse tj. odstupanja nivoa stručnosti od proseka među različitim sudijama ili čak sudovima. Ovo je naročito vidljivo u slučaju privredne i poreske problematike. Stoga bi važan korak bio povećanje stepena znanja o privrednim zakonima među sudijama, kao i njegovog ujednačavanje, što bi eliminisalo situaciju da više sudija u sličnim situacijama donesu različite sudijske odluke. Utisak je da je nizak kvalitet naročito vidljiv u prvostepenim sudovima, a mnogo manje u

sudovima druge instance, te da je zbog toga postalo nepisano pravilo ne obraćati puno pažnje ne odluku donetu na nižestepenom sudu, i uvek tražiti pravni lek na sudu višeg stepena. Ovo sve produžava i poskupljuje ceo sudski proces ali jedino koliko - koliko garantuje veći nivo ekspertize i ispravnu sudsku odluku.

„Treba izvršiti veliku deregulaciju i povratak na osnovne zakone“

U Srbiji vlada utisak preterane normiranosti svih oblika ponašanja, pa i privrednog života. Dok je u nekim slučajevima regulisanje različitih aktivnosti pojedinaca i entiteta neophodno ili poželjno, u velikom broju slučajeva zakoni nisu neophodni ili potrebni, već se izvori regulacije samo gomilaju jedan na drugi, regulišući istu oblast, što stvara velike probleme, naročito kada su ove regulacije međusobno suprotstavljene. Pored toga vidljiva je i tendencija da je politički odgovor na svaki problem usvajanje novih zakona, a ne dosledno sprovođenje već postojećih. Primer iz privrednog sektora to detaljno odslikava: usled loše implementacije Zakona o obligacionim odnosima u ugovornim nesuglasicama između banaka i ljudi korisnika kreditnih usluga vezanih za uslove otplate kredita, usvojen je potpuno novi Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga koji je trebao da reši ovo pitanje, umesto da se samo insistiralo na doslednoj primeni već postojećeg zakona. Ovakav pristup nepotrebno usložnjava i komplikuje stanje, sa jedne strane, ali i povećava nepredvidljivost i neuređenost pravnog sistema. Stoga je svakako najprihvatljivije rešenje u svim sličnim situacijama vraćanje na bazne zakone koji mogu da budu iskorišćeni kao osnova za regulisanje međusobnih ugovornih odnosa umesto gomilanja nove regulacije.

Pristrasnost ponašanja državnih entiteta, pa među njima i onih iz oblasti pravosuđa, vidi se u nejednakom tretmanu privatnih i državnih preduzeća, u vezi sa poreskim i drugim obavezama. Dok se državnim preduzećim neispunjavanje obaveza toleriše, a često ih na sebe preuzima i država plaćajući ih od novca poreskih obveznika, dotle se privatna preduzeća rigorozno kontrolišu i za njih ne postoji ovakav tretman. Međutim, javljaju se i slučajevi u kojima su privatna preduzeća koja su u bliskoj vezi sa političkim krugovima u privilegovanom položaju u odnosu na ostale učesnike na tržištu. Ovo se ogleda u tome što se i njima toleriše neplaćanje poreza, dok se drugi firme iz istih oblasti za ove prekršaje kažnjavaju. Ove situacije su posledica nepostupanja ili loših aktivnosti rada tužilaštva, što se reflektuje potom na ostatak pravosudnog sistema.

Spisak preporuka za unapređenje stanja

1. Ustavne promene koje bi eliminisale odredbe koje derogiraju sudstvo u načelu (posebno član 4).
2. Promena izbornog sistema, uvođenjem nekih oblika direktnog izbornog sistema. To može biti da se deo narodnih poslanika bira proporcionalnim, a deo većinskim izborima (kao što je do skoro bilo u AP Vojvodini); ili uvođenjem otvorenih izbornih lista u izbornim jedinicama (slično kao što je u Hrvatskoj).
3. Ukidanje dvostepenog izbora sudija - prvog na tri godine u Parlamentu i drugog od strane Visokog saveta sudstva. Izbor sudija treba biti jednostepen i u njemu treba izbeći ulogu Parlamenta - sudije treba da bira direktno Visoki savet sudstva.
4. Otvaranje poreskog odeljenja u Upravnim sudovima.
5. Specijalizacija rada unutar samih sudova. Određeni broj nadležnosti u obavljanju sudskih poslova preneti sa sudija na stručne saradnike.
6. Uvođenje obavezne godišnje kontinuirane obuke za sudije. Obavezna obuka već postoji u zakonu o Pravosudnoj akademiji, ali se ona sprovodi samo u slučajevima predviđenim zakonom, a to je pre svega značajna promena zakona. Trebalo bi uvesti obavezu minimalnog godišnjeg usavršavanja sudija definisanjem sistema bodova, slično PDU (personal development units) koji postoje za nosioce nekih privatnih sertifikacija.
7. Uvođenje boljeg elektronskog sistema koji bi davao bolji pregled regulative, pre svega izmena u zakonodavstvu, ali i bolji pregled sudske prakse. Naročito je važno uključivanje sudske prakse prvostepenih sudova, jer se njihove presude trenutno ne objavljuju javno, što treba ispraviti.
8. Nove sudije treba da dobijaju elektronski nasumično određene slučajeve, ponderisane prema složenosti, a ne "krš slučajeve" koji su komplikovani ili koji traju već godinama ili čak decenijama.

Slobodna prekogranična trgovina

Za malu i otvorenu privredu kao što je Srbija značaj uključivanja u međunarodne trgovinske tokove je od najvećeg značaja, jer relativno mali broj roba i usluga može da se efikasno proizvodi samo za domaće tržište. Spoljna trgovina je značajno liberalizovana nakon 2000, ali postoji još mnogo problema u ovoj oblasti, koji efektivno služe kao necarinske barijere trgovini. Ovo je pre svega vidljivo u oblasti sertifikacije i standardizacije proizvoda, a carinska služba još uvek nema zadovoljavajuće kapacitete. I pored trgovinskih sporazuma sa najvećim trgovinskim partnerima (EU, Ruska Federacija), Srbija je uz Bosnu i Hercegovinu jedina zemalja u Evropi još uvek nije postala članica STO.

Najvažnije preporuke

- Izmeniti zakon o GMO koji će dopustiti promet GMO proizvoda, kao neophodnog koraka ka članstvu u STO. Moguće je uvesti obavezu obeležavanja proizvoda koji sadrže GMO, zarad informisanja potrošača.
- Započeti bilateralne pregovore sa zemljama članicama STO da bi se ubrzala procedura prijema Srbije u ovu međunarodnu organizaciju.
- Smanjenje necarinskih barijera u trgovini potpunim usaglašavanjem propisa o kvalitetu i standardizaciji sa evropskim zakonodavstvom. Eliminisanje obaveze da neki proizvod prolazi dva puta kroz istu proceduru (jednom u zemlji porekla, drugi put u Srbiji).
- Revizija vizne politike, koja bi omogućila veći obuhvat zemalja iz kojih je moguće ući u Srbiju bez vize za kraće boravke. Povećati stepen harmonizacije sa zemljama Šengena po ovom pitanju, i pojednostaviti unutrašnji okvir eliminacijom više različitih perioda boravka uvođenjem samo perioda od 90 dana.
- Smanjiti restriktivnost propisa Narodne banke Srbije koji se tiču tokova kapitala i dodatno liberalizovati kapitalni račun.

Međunarodna trgovina je razmena u kojoj obe strane dobijaju - ona nije odnos u kome jedna od strana u transakciji mora da izgubi da bi druga dobila. Dobici od međunarodne trgovine odavno su poznati i ogledaju se u proizvodnoj specijalizaciji, koja je omogućila neizmerni rast produktivnosti i shodno tome rast ljudske civilizacije. Dobrobiti od trgovine vidljivi su svima nama koji svakog dana stupamo u slobodne trgovinske odnose - mi uglavnom više ne sadimo pšenicu, niti je žanjemo da bismo napravili brašno, niti od njega mesimo hleb. Umesto toga, bavimo se hiljadama drugih profesija, a hleb svakog jutra kupujemo u obližnjoj pekari. Ovakav zdravorazumski pristup je svima razumljiv prilikom trgovine unutar jedne političke zajednice; stvar se, međutim često menja onda kada se u priču upletu međunarodne granice i onda odjednom ne važe ista pravila. Trgovina se posmatra nužnim zlom, poželjno je što više izvoziti u druge zemlje i što manje uvoziti od njih. Glavni razlozi za ovo su potreba za zaštitom domaćih proizvođača, što sa druge strane podrazumeva (iako se to zanemaruje) da se to radi na štetu domaćih potrošača.

Temelji teorije međunarodne trgovine postavljeni su:

- teorijom apsolutnih prednosti - koju je postavio Adam Smit i koja tvrdi da će trgovina između proizvođača imati pozitivne efekte na prosperitet u situaciji kada je svako od proizvođača efikasniji u proizvodnji nekog proizvoda od onog drugog. Svako bi se specijalizovao u proizvodnji dobra u kome ima apsolutnu prednost u proizvodnji.
- teorijom komparativnih prednosti - koju je postavio Dejvid Rikardo i koja tvrdi da su dobici od međunarodne trgovine mogući čak i kada jedna strana u trgovini ima apsolutne prednosti u proizvodnji bilo kog dobra. Prema teoriji apsolutne prednosti, u ovoj situaciji ne bi moglo da dođe do međunarodne trgovine. Međutim, do nje dolazi usled

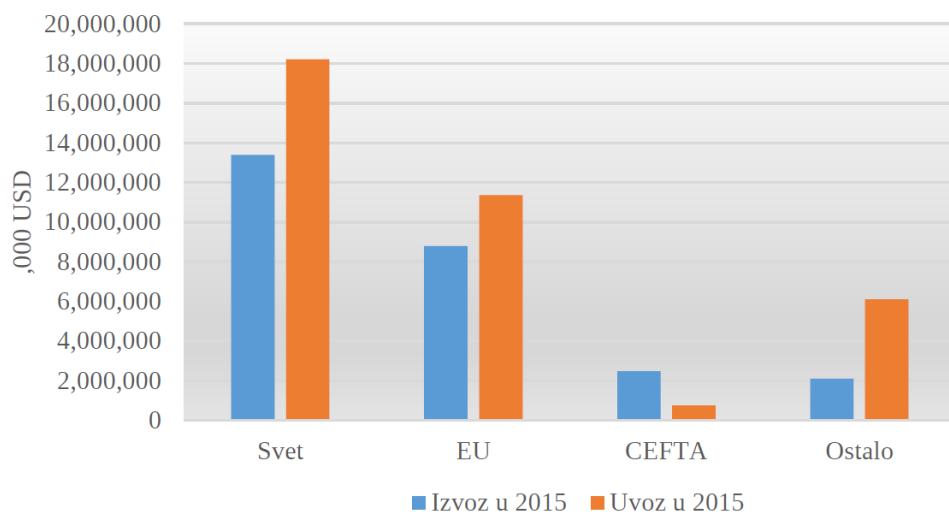
komparativnih prednosti - za šta je bitna analiza oportunitetnog troška, usled čega se isplati jednoj strani da proizvodi ne sva, nego samo ona dobra u kojima je komparativno bolja tj pri čijoj proizvodnji ima najmanji oportunitetni trošak.

Na temeljima ovih teorija postavljene su moderne teorije međunarodne trgovine, koje između ostalog uključuju i Hekšer-Olinovu teoriju i teoriju intraindustrijske trgovine.

Tokom perioda SFRJ, slobodna međunarodna trgovina nije bila visoko na agendi zajedničke države. Jugoslovenski proizvodi su često uživali povlašćeni status na inostranim tržištima usled političkih okolnosti. Jugoslavija je postala punopravna članica GATT-a (General Agreement on Trade and Tariffs), ali je domaća industrija uglavnom imala zaštitu države od inostrane konkurencije. Ovo je postalo naglašeno tokom 1980-ih godina kada je hroničan nedostatak deviza za otplaćivanje međunarodnih kredita doveo do bankrota Jugoslavije - tada je uvoz bio otežavan i da bi više deviza ostalo za otplatu kreditnih tranši. Međunarodne ekonomske sankcije tokom rata i raspada Jugoslavije dodatno su podigle barijere u međunarodnoj trgovini - u ovim godinama veliki broj preduzeća prestao je da proizvodi za međunarodno tržište i fokusirao se samo na domaće, pa se pojačao pritisak za podizanjem barijera konkurenciji iz inostranstva. Stoga je liberalizacija spoljne trgovine nastala početkom 2000-ih značajno unapredila stanje, ukidajući uvozne kvote i dozvole, i snižavajući carinske stope.

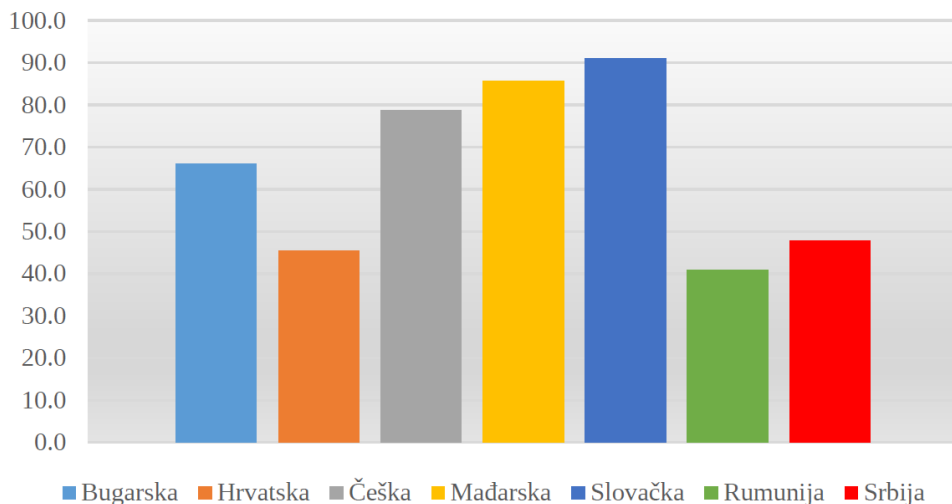
Međunarodna razmena roba i usluga između Srbije i drugih zemalja pretežno se sprovodi putem multilateralnih trgovinskih ugovora - Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Evropskoj uniji (stupio na snagu 2013, potpisan 2008, a do tada su korišćene odredbe Prelaznog trgovinskog sporazuma sa EU) i CEFTA-e (Central European Free Trade Agreement - koji od 2006. obuhvata zemlje Zapadnog Balkana i Moldaviju). Sa većim trgovinskim partnerima Srbija je sklopila i niz bilateralnih trgovinskih sporazuma: na primer sa Ruskom Federacijom (očekuje se da će ovaj ugovor da se proširi i na celu Evroazijsku ekonomsku uniju) i Republikom Turskom. Ovi trgovinski sporazumi obuhvataju najveći deo srpske spoljne trgovine, što olakšava trgovinu. Međutim, Srbija je i dalje jedna od retkih zemalja koja nije članica Svetske trgovinske organizacije - u Evropi, pored nje status posmatrača imaju još samo Bosna i Hercegovina i Azerbejdžan. Ova činjenica pokazuje da liberalizacija spoljne trgovine nije bila visoko na političkoj

agendi već dugi niz godina, i nepotrebno otežava trgovinu sa zemljama izvan Evrope, od kojih je najveći trgovinski partner Srbije NR Kina.

Udeo
odabranih
zemalja u
spoljnotrgovins
koj razmeni
Srbije

Srpsku privredu karakteriše nizak nivo otvorenosti kada se upoređi sa sličnim post-tranzicionim zemljama. Ovo ukazuje na činjenicu da postoji veliki neiskorišćeni prostor za dalje unapređenje trgovinske saradnje između kompanija u Srbiji i onih u inostranstvu, što bi bilo ohrabreno većom liberalizacijom trenutnih propisa.

Otvorenost
srpske privrede
u poređenju sa
odabranim
zemljama

Slobodna međunarodna trgovina je posebno važna za Srbiju koja je mala i otvorena privreda iz nekoliko razloga:

1) veličina privrede, merena brojem stanovnika (zvanična procena 7 086 000 u 2016) kako i njihovom kupovnom moći (oko 6000 USD) pokazuje da je veoma mali broj proizvoda moguće proizvoditi isključivo za domaće tržište a da se osete benefiti od ekonomije obima.

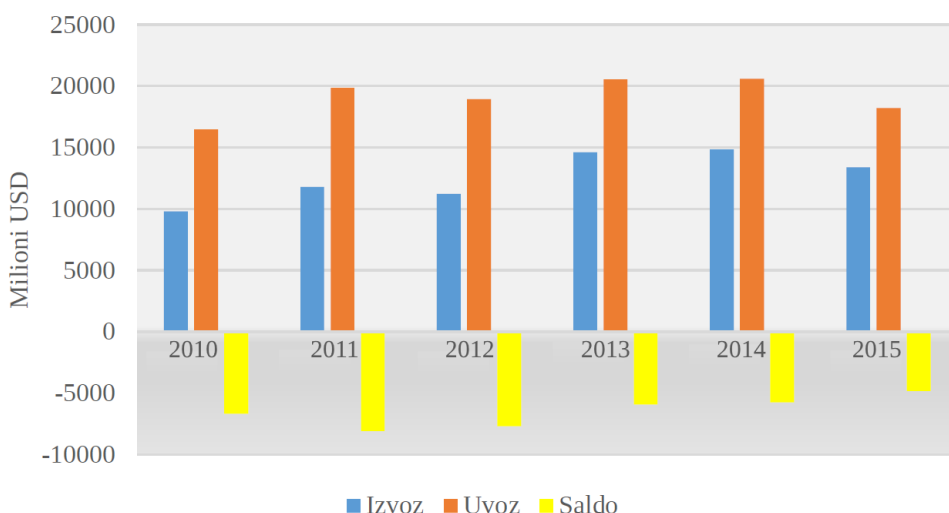
2) preduzeća iz Srbije su na tržištu jedinstvene Jugoslavije bila dobro povezana sa drugim preduzećima iz nekadašnjih jugoslovenskih republika - ova nekadašna domaća unutrašnja trgovina je promenom granica odjednom postala međunarodna inostrana trgovina.

3) preduzeća iz Srbije su usled nedovoljne domaće štednje zavisna od uvoza kapitala iz inostranstva u formi portfolio investicija i kredita, pre svega preko banaka u inostranom vlasništvu.

4) domaća valuta dinar, premda zvanično zakonsko sredstvo plaćanja, izgubila je veliki broj uloga novca, a umesto njega se koriste devize, pre svega evro kao naslednik nemačke marke.

Srbija je takođe veliki uvoznik kapitala iz inostranstva, što sa sobom povlači i negativan saldo trgovinskog bilansa. U zadnje vreme deficit trgovinskog dela platnog bilansa značajno je smanjen usled povećanja vrednosti izvoza, a smanjenja uvoza, što je posledica kako slabljenja domaće valute nakon krize iz 2008, tako i novih investicija u razmenjivim industrijama. U modernoj trgovini jako je zastupljena intraindustrijska trgovina - tj da povećanje uvoza prati povećanje izvoza ili da povećanje izvoza prati i povećanje uvoza, što je posledica visoke specijalizacije i međunarodnih lanaca trgovine. Skorašnji primer u Srbiji je kompanija FAS, proizvođač automobila koja je zajedničkom vlasništvu srpske države i koncerna Fijat Krajsler, koja je pojedinačno najveći srpski izvoznik, ali je takođe i među najvećim srpskim uvoznicima: izvoz automobila iz Srbije u 2015. iznosio je 1 301 000 000 USD dok je istovremeno uvoz delova za automobile iznosio 1 060 000 000. U tako kompleksnoj industrijskoj proizvodnji kao što je ona danas, bilo kakav pokušaj "zaštite" domaće proizvodnje imao bi značajno veće troškove nego što se prvobitno podrazumeva.

Pokrivenost
uvoza izvozom

Iako je Srbija ocenjena kao uglavnom slobodna po pitanju spoljne trgovine, i dalje ostaje veliki broj otvorenih pitanja i mogućnosti za unapređenje trenutnog stanja, što bi dovelo do povećanja životnog standada stanovništva putem nižih cena za potrošače, ali i povećalo efikasnost domaćih proizvođača putem pritiska konkurencije iz inostranstva.

	4Ai Prihodi od poreza na trgovinu (% sektora trgovine)	Podaci	4Aii Prosečna carinska stopa	Podaci	4Aiii Standardna devijacija carinskih stopa	Podaci	4A Carine	4Bi Necarinske barijere trgovini
Srbija	9.3	1.1	8.5	7.4	7.2	7.1	8.3	5.6

4Bii Troškovi uvoza i izvoza	4B Regulato- ne barijere trgovini	4C devizni kurs na crnom tržištu	4Di Ograniče nja na vlasništv o / investicij	4Dii Kontrole kapitala	4Diii Sloboda stranaca da posećuju zemlju	4D Kontrola kretanja kapitala i ljudi	<u>4 Sloboda međuna- rodne trgovine Konačna ocena</u>
9.8	7.7	10.0	5.4	1.5	5.3	4.1	7.5

Preporuke za unapređenje stanja

Veće uključivanje Srbije u multilaterlane sporazume o međunarodnoj trgovini povećalo bi već dostignut relativno visok nivo liberalizacije trgovine. Ovo je u skladu i sa strateškim političkim ciljevima većeg dela društva - za članstvo u Evropskoj uniji se opredeljuje većina birača, kao i gotovo sve parlamentarne partije. Evropska unija, iako bez sumnje politički projekat, ipak je najvećim delom ekonomska unija, koja počiva na zajedničkoj spoljnoj trgovinskoj politici putem carinske unije. Međutim, nijedna zemlja koja nije članica Svetske trgovinske organizacije (STO) još nije bila postala članica EU. Stoga je prvi korak ka pristupanju Srbije Evropskoj uniji priključenje STO. Porežavajuće je što radna grupa za prijem Srbije u članstvo STO koja je osnovana 2005. godine, tokom 2015. i 2016, nije nijedanput zasedala.

Zemlja	Godina pristupanja STO
Albanija	2000.
Bugarska	1996.
Češka	1995.
Hrvatska	2000.
Mađarska	1995.
Poljska	1995.
Slovačka	1995.
Slovenija	1995.
Rumunija	1995.
Makedonija	2003.

Članstvo u STO bi smanjilo nivo carina koje se primenjuju na robu iz zemalja koje nisu deo EU, CEFTA . i ili sa kojima Srbija nema sklopljen neki bilateralni sporazum o slobodnoj trgovini. Ovo bi pre svega imalo uticaja na zemlje Azije, Afrike i Latinske Amerike, a naročito na NR Kinu. Srbija se po trenutnom nivou dohotka i broju stanovnika i dalje smatra malim tržištem, tako da je potpuno razumljivo što se ne nalazi na radaru drugih zemalja za bilateralne trgovinske pregovore. Članstvo u STO sa svojim pravilom o najpovlašćenijoj naciji bi istovremeno moglo da zadovolji potrebe najvećeg broja zemalja sveta u ekonomskoj razmeni sa Srbijom. Međutim, članstvo u STO je uslovljeno rešavanjem nekoliko otvorenih pitanja, od kojih je svakako promet genetski modifikovanih proizvoda (GMO). Trenutno zakonsko rešenju u Srbiji, Zakon o genetski

modifikovanim organizmima (Službeni glasnik, broj 41/2009) zabranjuje stavljanje u promet ali i gajenje genetski modifikovanih proizvoda, što nije u saglasnosti sa pravilima STO. Ovako zakonsko rešenje je izuzetno restriktivno, čak i više nego je to zakonska regulativa u Evropskoj uniji koja se uglavnom smatra ograničavajućom u ovom pogledu. Istovremeno, usled nedovoljne kontrole, u Srbiju se već plasiraju GMO proizvodi u manjim količinama, što obesmisłjava status Srbije kao "GMO free" zemlje.

„GMO hrana se već upotrebljava u Srbiji, rešenje predstavlja obaveza obeležavanja genetski modifikovane hrane koja će dozvoliti da se upoznamo sa onim što već koristimo – dozvola prometa uz obeležavanje je najbolja mera za krajnje potrošače.“

STO ne zahteva slobodno gajenje GMO proizvoda, ali insistira na slobodnom prometu robe u čijem sastavu se nalaze GMO. Stoga je moguće rešenje koje bi dozvolilo Srbiji nastavak procesa pristupanja dozvola za puštanje u promet, uz obavezno obeležavanje proizvoda koji bi obavestio krajnje potrošače o tome da proizvod sadrži GMO i u kom procentu. Kako je Srbija već otvorila pretpristupne pregovore sa EU, jedna od mogućnosti je i preuzimanje trenutne evropske regulative, što bi usaglasilo srpske zakone u ovoj oblasti sa evropskim. Pitanje GMO u Srbiji nije važno tehničko ili stručno pitanje, već je ono čisto dnevno-političke prirode, i kao takvo se i koristi u javnom diskursu. Da bi ovi naponi urodili plodom verovatno ih je, pored samog tehničkog postupka, potrebno pratiti javnom kampanjom koja bi trebalo da na racionalan način odgovori na javne strahove i nedoumice u vezi sa GMO proizvodima. Svako dalje odlaganje nastavka pregovora o članstvu Srbije u STO ostavlja prostor za nova uslovljavanja već postojećih država članica, u bilateralnim pregovorima, kao što je trenutno slučaj sa Ukrajinom.

Naredni korak, nakon uključivanja Srbije u STO, trebalo bi da bude članstvo u carinskoj uniji EU (kojoj pored trenutno 28 zemalja članice EU pripadaju još i evropske mikro države i Republika Turska. Ovo verovatno ne bi imalo uticaja na smanjenje nivoa carina prema trećim zemljama (možda ih čak i poveća prema zemljama Evroazijske unije, pošto Srbija mora napustiti taj trgovinski sporazum članstvom u EU), ali bi smanjilo protekcionističku prirodu carina time što bi se smanjio obim trgovine opterećen carinama, pošto je Evropska unija ipak u proseku više otvorena međunarodnoj trgovini nego Srbija.

U Srbiji još je uvek na snazi zakonsko rešenje (Zakon o javnim

nabavkama, Službeni glasnik 124/212, 14/2015 i 68/2015) koje u procesu javnih nabavki daje prednost domaćim ponuđačima u odnosu na inostrane, i to do 5% ukupne ocene ili vrednosti (ako je u pitanju ekonomski najprijateljivija ponuda). Ovakav način određivanja javnih nabavki nije svrsishodan jer troši javne resurse na neadekvatan način - prava pomoć domaćim kompanijama se daje poboljšanjem poslovnog ambijenta i smanjenjem poreza, a ne nameštanjem javnih nabavki. U Srbiji inače nema na snazi drugih zakonskih prepreka koji onemogućuju ili otežavaju učešće inostranih kompanija - novi Zakon o investicijama je ukinuo preostale restrikcije koje su se uglavnom odnosile na učešće u namenskoj industriji. Pitanje vlasništva nad zemljištem je takođe rešeno istekom roka tokom koga inostrana pravna i fizička lica nisu imala mogućnost da poseduju poljoprivredno zemljište: pravna lica su ovu zabranu lako zaobilazila registracijom filijale u zemlji, dok restrikcija za fizička lica državljanke EU prestaje da važi od 2017.

Carinske i necarinske barijere su najviše prisutne u sektoru poljoprivrede. Ovo je posebno interesantno imajući u vidu da je poljoprivreda jedan od sektora u kome Srbija kontinuirano ima suficit u međunarodnoj trgovini. Dakle, ako je poljoprivreda u Srbiji u proseku dovoljno konkurentna da se izbori za svoju poziciju na međunarodnom tržištu, ostaje nejasno zašto joj se posvećuje tolika pažnja i štiti protekcionističkim merama. Glavni razlog za to je relativno mala površina poljoprivrednog gazdinstva i postojanje dualnog poljoprivrednog sektora: jedan je visoko produktivan i sposoban da se izbori sa inostranom konkurencijom, dok je drugi pre svega okrenut prirodnoj proizvodnji i povremenoj proizvodnji viškova u neformalnoj ekonomiji, kao poslednja instanca socijalne zaštite. Stoga bi neke javne politike koje imaju za cilj uvođenje tehničkih standarda ili većeg poreskog obuhvata ovog sektora imao i značajne posledice po socijalni mir. Usled toga je neophodna dugoročna poljoprivredna politika koja bi poljoprivrednim proizvođačima obezbedila veću predvidljivost u planiranju svojih aktivnosti usled veće stabilnosti. Ali ovo ne treba da se sprovodi obeshrabrivanjem uvoza, pošto to na dugi rok smanjuje produktivnost i kreira podsticaje za javno zagovaranje i lobiranje novih zaštita umesto da se ti resursi ulože u proizvodnju.

Prvi pozitivni koraci bili bi ukidanje svih prelevmana (varijabilnih carina) na sve poljoprivredne proizvode. Usvojeni prelevmani na mleko i mlečne proizvode su tokom svoje primene od polovine 2015. godine prevalili značajna sredstva od potrošača ka mlekarima usled značajno viših cena u odnosu na cene u EU - što je posledica ukidanja nacionalnih kvota za

proizvodnju mleka u EU, ali i tehnoloških promena koje su omogućile jeftiniji i sigurniji transport sirovog mleka. Ova mera nije pogodovala ni svim mlekarama, jer su one koje su se bavile više proizvodnjom mlečnih proizvoda a nisu imale dugoročne ugovore o nabavci mleka imale veći interes u uvozu mleka kao sirovine. Drugi pozitivni korak bio bi konačno uspostavljanje Nacionalne referentne laboratorije, čiji zadatak bi bio proveriti kvaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, što bi smanjilo asimetriju informacija na tržištu i omogućilo predvidljivost poljoprivrednim proizvođačima. Međutim, treba izbeći planove da se Nacionalna referentna laboratorija pretvori u instituciju koja bi se bavila direktnim ocenama kvaliteta - njen posao, pre svega, treba da se sastoji od procesa akreditacije drugih, manjih (uglavom privatnih) laboratorija koje bi onda direktno vršile kontrolu kvaliteta.

Necarinske barijere u Srbiji su prilično raširene, znatno više nego u drugim evropskim zemljama, i pre svega se odnose na obavezne sertifikacije i standarde kvaliteta. Horizontalne mere sertifikacije u Srbiji su u velikoj meri usaglašene sa evropskim pravilima - što je posebno važno imajući u vidu da gro trgovine u ovim proizvodima Srbija ostvaruje sa zemljama EU, ali i da dugoročno teži da postane njena punopravna članica. Sa druge strane vertikalne mere su u postupku usaglašavanja, i tek je nešto više od polovine mera u saglasnosti sa evropskim pravilima. Stoga je čest problem koji se javlja u praksi potvrda o usaglašenosti proizvoda, zbog čega se dešava da se zahteva da proizvod iz inostranstva, koji je već u domaćoj zemlji prošao kroz dugotrajnu i skupu proceduru sertifikacije, mora da pribavi i domaći sertifikat o ispunjenosti kvaliteta, i to proceduri koja je često u potpunosti istovetna onoj koju je već prošao. Ovo sve podiže troškove uvoza, što se na kraju reflektuje i u višim cenama, što je posebno vidljivo u farmaceutskoj industriji i lekovima. Zbog ovoga je buduća ratifikacija ACAA sporazuma (Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of industrial products) veoma važna za Srbiju, i potrebno je ovaj proces ubrzati, povećanjem neophodnih domaćih kapaciteta i usvajanjem evropskih pravila, što bi trebalo da olakša protok robe između Srbije i zemalja EU, smanjujući necarinske barijere.

Pored ovih tehničkih standarda, postoje i konkretne zakonske prepreke koje su sektorskog karaktera. Na primer, Zakon o upravljanju otpadom sprečava uopšte promet polovne robe što onemogućava razvoj celokupne jedne industrijske grane - reciklažne industrije, pošto zakon zabranjuje uvoz otpada radi korišćenja u energetske svrhe, ali i uvoz opasnog otpada, a loša zakonska definicija opisuje elektronski otpad kao opasni otpad.

Carinske procedure su još uvek nepotrebno komplikovane i restriktivne. Jako malo se koriste savremeni elektronski sistemi, usled slabe tehničke opremljenosti. Iako su uvedeni pojedini carinski postupci koji olakšavaju građanima pojedine radnje (ovlašćeni izvoznici, kućno carinjenje itd) oni se retko koriste, uglavnom zbog toga što nisu prepoznati među građanstvom. Problemi sa carinskim postupkom su se jasno videli tokom poplava u maju 2015. kada je humanitarna pomoć čekala na granici da se završi carinski postupak, i da se na nju naplati carina, da bi mogla da se pusti u promet na teritoriji Srbije. Značajno veća ulaganja u tehničku opremljenost su neophodna da bi se ubrzale i pojednostavile procedure što može značajno da poboljša trenutne rezultate - kao što je slučaj bio sa NCTS-om (Novim kompjuterizovanim transportnim sistemom) koji je značajno smanjio vreme carinjenja za robu u transportu preko teritorije Srbije. Pored toga, kako svaki pojedinačni carinski postupak zahteva vreme (kako državnog službenika na carini, tako i građana) jedan od pozitivnih koraka bio bi povećanje limita za necarinjenje uvoza sa trenutne vrednosti paketa od 50 evra na 100 evra.

Srbija i dalje nema adekvatan tretman stranih radnika. Na žalost ili na sreću, tek kako Srbija ne pruža velike ekonomske mogućnosti, broj stranih radnika je relativno mali. Strani radnici državljani Evropske unije po pravilu lako dolaze do zakonskih radnih dozvola. Međutim, za privatne kompanije ove procedure često mogu da bude previše birokratske i da dugo traju. Veći problem predstavlja postupak za radnike koji ne dolaze iz EU zemalja - iako prolaze kroz istu proceduru, tu postoji više žalbi na sporost administracije. Pored radnih dozvola, pitanje priznavanja inostranih diploma je napokon rešeno skorim izmenama Zakona o visokom obrazovanju, koji je izmestio proceduru iz pojedinačnih univerziteta i prebacio je u nezavisnu agenciju, čime je postupak dosta skraćen i pojednostavljen. Međutim i dalje postoje neke zastarele obaveze vezane za strane državljane koji borave na teritoriji Srbije: na primer, obavezna je prijava boravka policiji svakog stranog državljanina koji boravi na nekoj adresi duže od 24h - uključujući kako fizička lica, tako i pravna lica koja posluju u ugostiteljstvu. Dakle, ne samo da svi hoteli moraju prijaviti policiji svakog stranca, već i to moraju učiniti i građani. Ovo je posebno otežavajuća okolnost imajući u vidu da značan broj stanovnika Srbije ima članove porodice i rodbinu koji su državljani ili drugih bivših jugoslovenskih republika (uglavnom Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Hrvatske) ili evropskih i severnoameričkih zemalja, imajući u vidu brojnu i

disperzovanu dijasporu. Ova odredba nalaže građanima Srbije da policiji prijavljuju boravak tetke iz Crne Gore, ili sestre iz Bosne, što je procedura koja je ne samo nepotrebna nego i ponižavajuća jer unapred obeležava bliskog člana porodice kao stranca.

Broj zemalja čijim državljanima je dozvoljen ulazak i boravak u Srbiji bez vize je relativno nizak u poređenju sa zemljama koje pripadaju Šengenskom prostoru. Kako su ove zemlje visoko razvijene i suočavaju se sa nekontrolisanom i neželjenom migracijom, bilo bi za očekivati da ove zemlje imaju restriktivniju praksu po ovom pitanju od Srbije, zemlje koja se ne suočava sa značajnijim migracijama već ima neto negativan migrantski tok. Istovremeno Srbija pokušava da izgradi politički imidž zemlje koje dobro sarađuje sa svim zemljama širom sveta, i koja, iako želi da postane članica EU, nije politički svrstana ni na Zapadu ni na Istoku, želeći da održi dobre odnose sa „4 strateška stuba srpske spoljne politike“ - Briselom, Vašingtonom, Moskvom i Pekingom. Kako konzularna praksa pokazuje, dolazak u Srbiju nije baš toliko lak koliko bi se to moglo očekivati. Najmanje što je moguće uraditi po ovom pitanju je uskladiti spisak zemalja za koje nije potrebna vuza za ulazak u Srbiju sa spiskom zemalja Šengenskog sporazuma. Pored toga, bilo bi dobro izvršiti unifikaciju trajanja boravka bez vize - za većinu zemalja to iznosi 90 dana ali postoje zemlje i teritorije za koje je taj period boravka znatno kraći - npr samo 14 dana. Interesantan je i primer Gruzije koja je svojevremeno izvršila radikalnu liberalizaciju unilateralnim ukidanjem viza za veliki broj zemalja sveta - onih sa kojima je Gruzija želela da gradi kvalitetnije političke odnose (zapadne zemlje), zemlje koje su bile BDP per capita bogatije od Gruzije (pa se nije smatralo da se mogu očekivati migrantski talasi u ovu siromašnu zemlju Kavkaza) pa čak i zemlje sa kojima je Gruzija bila u lošim političkim odnosima (ili čak u ratu, kao sa Ruskom Federacijom). Poseban detalj predstavlja polurešenje pitanja kosovskih dokumenata - pregovaračkim procesom u Briselu rešeno je da granična policija Srbije na administrativnim prelazima licima sa kosovskim dokumentima izdaje privremene papirne listiće i da ih na takav način implicitno prizna kao validna lična dokumenta. Ovaj proces je značajno unapredio situaciju pre toga, kada su obe strane insistirale na puno priznavanju svog suvereniteta, i omogućio je slobodu kretanja stanovnicima Kosova, i srpske i albanske nacionalnosti. Međutim, ovo pitanje još uvek nije do kraja adekvatno rešeno i potrebno je detaljnije obratiti pažnju kako se ova procedura primenjuje u praksi, što pokazuje i nedavni primer prilikom prinudnog sletanja aviona iz Beča u Beogradu,

gde putnicima sa kosovskim pasošima nije bilo dozvoljeno u prvi mah da napuste avion.

Kontrole kretanja kapitala su sektor u kome Srbija ima najniže ocene. Ovo pitanje je pre svega povezano sa monetarnim režimom u primeni (ciljanje inflacije) i mehanizmom deviznog kursa nacionalne valute dinara (prljavo plivajući devizni kurs). Da bi lakše kontrolisala nepredviđene oscilacije vrednosti kursa Narodna banka Srbije je kao centralna banka uvela značajan broj kontrola na priliv i odliv kapitala. Na relativno plitkom deviznom tržištu kao što je srpsko, nekoliko većih transakcija može da ima značajan efekat po kurs, a sa druge strane, slabljenje dinara ima značajan uticaj na domaće cene. Iako postoji teorijsko opravdanje za uvođenje kapitalnih kontrola, njihova rasprostranjenost je veoma raširena - zapravo, od kontrole kapitalnih transakcija aktivno se ne koriste samo kontrola nad komercijalnim kreditima i nad likvidacijama stranih direktnih investicija. Ovako krut režim kapitalnih kontrola nije neophodan, za šta je moguće ukazati na primer Rumunije, koja je po mnogo čemu bliska Srbiji (zemlja u regionu, bivša zemlja u tranziciji, tek neznatno razvijenija od Srbije, visok nivo eurizacije finansijskog sistema i nisko poverenje u domaću valutu) naročito po tome što ima isti fleksibilan devizni kurs, ali i monetarni režim ciljanja inflacije, ali da pri tome ne primenjuje nijedan vid kapitalnih kontrola, osim onih koji se tiču komercijalnih banaka i institucionalnih investitora¹.

Napomene

International Monetary Fund, Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions, 2014.

Preporuke za unapređenje stanja

1. Izmeniti zakon o GMO koji će dopustiti promet GMO proizvoda. Moguće je uvesti obavezu obeležavanja proizvoda koji sadrže GMO, zarad informisanja potrošača.
2. Započeti bilateralne pregovore sa zemljama članicama STO da bi se ubrzala procedura prijema Srbije u ovu međunarodnu organizaciju.
3. Eliminisanje preostalih elemenata zaštite domaćih proizvođača u javnim nabavkama.
4. Ukidanje svih varijabilnih carina kao protekcionističkih mera koje negativno utiču na potrošače.
5. Smanjenje necarinskih barijera u trgovini potpunim usaglašavanjem propisa o kvalitetu i standardizaciji sa evropskim zakonodavstvom. Eliminisanje obaveze da neki proizvod prolazi dva puta kroz istu proceduru (jednom u zemlji porekla, drugi put u Srbiji).
6. Revizija carinskih propisa radi njihovog pojednostavljivanja i usaglašavanja sa međunarodnom praksom. Uvođenje savremenih tehničko-elektronskih rešenja da bi se povećala efikasnost rada carinske službe.
7. Ukidanje obaveze prijave boravka policiji stranog državljanina koji boravi u zemlji.
8. Revizija vizne politike, koja bi omogućila veći obuhvat zemalja iz kojih je moguće ući u Srbiju bez vize za kraće boravke. Povećati stepen harmonizacije sa zemljama Šengena po ovom pitanju, i pojednostaviti unutrašnji okvir eliminacijom više različitih perioda boravka uvođenjem samo perioda od 90 dana.
9. Smanjiti restriktivnost propisa Narodne banke Srbije koji se tiču tokova kapitala i dodatno liberalizovati kapitalni račun.

Regulacija poslovnih aktivnosti

Kvalitet poslovne regulacije je važna determinanta poslovnog okruženja. I pored skorih reformskih poteza (pre svega u reformi inspekcijskog nadzora i izdavanja građevinskih dozvola) ocena je da regulacija poslovnih aktivnosti u Srbiji i dalje proizvodi visoke troškove privatnom sektoru. Unapređenje regulatornog okvira putem usvajanja jasnijih propisa i njihovom punom primenom imalo bi značajne pozitivne efekte na razvoj privatnog sektora i ekonomski rast, a predstavljalo bi i branu pojavi koruptivnih aktivnosti koje su i dalje prisutne u značajnom obimu.

Najvažnije preporuke

- Izvršiti reviziju postojećeg regulatornog okvira da bi se eliminisala preklapanja nadležnosti između različitih državnih organa, i ukinule duple procedure. Izvršiti široku deregulaciju poslovnih aktivnosti, na osnovu širokog dijaloga sa predstavnicima državne uprave i poslovne zajednice, i smanjiti administrativno opterećenje privrede.
- Preuzimanje evropske regulacije (one koja je obavezna da se kreira u skladu sa prihvatanjem zajedničke evropske pravne tekovine) treba promeniti iz jednostavnog preuzimanja pravnih rešenja iz Hrvatske u puni zakonodavni proces, sa većim naglaskom na preuzimanju rešenja iz zemalja koja su prepoznate kao one sa dobrim regulatornim okvirom (skandinavke zemlje, Holandija, Velika Britanija itd).
- Promeniti i liberalizovati propise o deviznom poslovanju i elektronskom plaćanju, koji u praksi veoma otežavaju poslovanje preko interneta.
- Izvršiti reformu Poreske uprave, povećavanjem njenih kapaciteta i stručnosti. Skratiti rokove izdavanja rešenja za obračun paušalnog poreza, proširiti obuhvat elektronskih servisa, reformisati rad drugostepenog odlučivanja.
- U procesu donošenja nove regulacije usredsrediti se na poželjno stanje koje neka regulacija treba da proizvede, a ne na samu regulaciju, što je moguće uz postavljanje merljivih i dostižnih ciljeva.

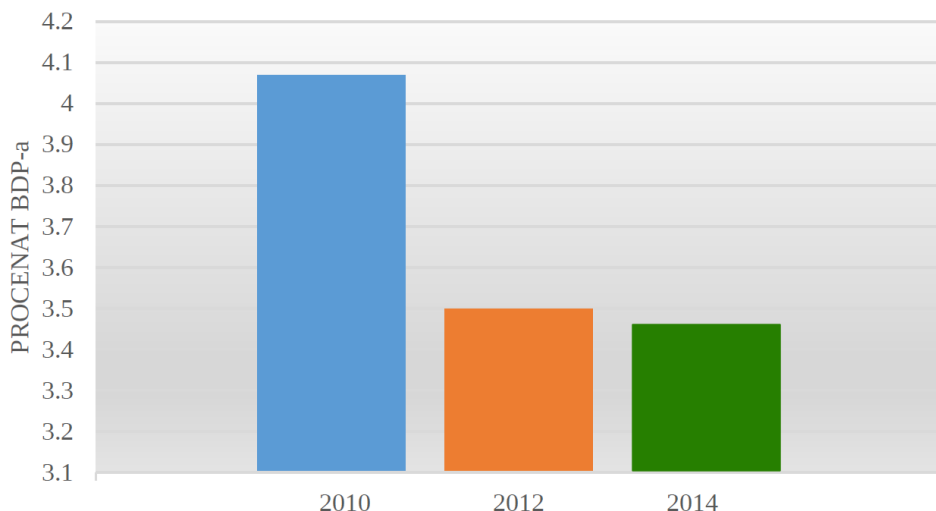
Kvalitet poslovnog okruženja je važna determinanta ekonomskog rasta, a jedan od važnih komponenti poslovnog okruženja je regulacija poslovnih aktivnosti. Poslovna regulacija nastaje iz želje donosioca političkih odluka da se dostigne neki društveno poželjni cilj, za koji se smatra da se neće ostvariti prirodnim poretkom stvari, ili da bi se podstaklo društveno poželjno ponašanje. Regulacija ponašanja na tržištu obuhvata široku lepezu aktivnosti, kao što je obavezna sertifikacija ili licenciranje, kontrola proizvodnog procesa, kao i odnose sa javnim institucijama - poreskom službom, inspektoratima itd. Iako poslovna regulacija može da otkloni neke probleme koji se pojavljuju u savremenim društvima takođe može da dovede do nenameravanih posledica, koje često mogu biti ozbiljnije nego primarni problem koji se želelo rešiti. Regulacija može da dovede i do distorzije poslovnih odluka, usled stvaranja prepreka ulasku na tržište ili podizanju troškova poslovanja. Regulacija takođe može biti i instrument interesnih grupa, koje su uspele da ovladaju državom i koje mogu da regulatornim rešenjima nametnu svoje uvrežene interese kao opšti javni interes. Kako regulacija može da oteža poslovanje ili ga učini skupljim, ono pruža podsticaje za njeno izbegavanje u saradnji sa vlastima, pružajući plodno tle za pojavu koruptivnih aktivnosti.

Svi ovi problemi uglavnom se smatraju kao drugorazredni efekti, i stoga kao neophodno zlo, ili nešto čiji uticaj se može smanjiti pametnom regulacijom. Ovo shvatanje potiče iz posmatranja države kao benevolentnog upravljača koji radi u javnom interesu, što ne mora uvek da znači: u demokratskim sistemi političari žele da budu reizabrani i da nastave da vrše izvršnu vlast, državni činovnici žele da povećaju svoj uticaj, što sve kreira ambijent u kome regulacija može da se širi i napreduje, a sa negativnim uticajem na ekonomsku efikasnost i razvoj. Kako je u velikom broju razvijenih zemalja usled demografske tranzicije

došlo do velikog rasta potrošnje zbog starenja stanovništva, postoji mala mogućnost za smanjenja poreskog opterećenja radi pospešivanja privrednih aktivnosti. Umesto toga, deregulacija i smanjenje regulatornog opterećenja mogu da daju pozitivne rezultate.

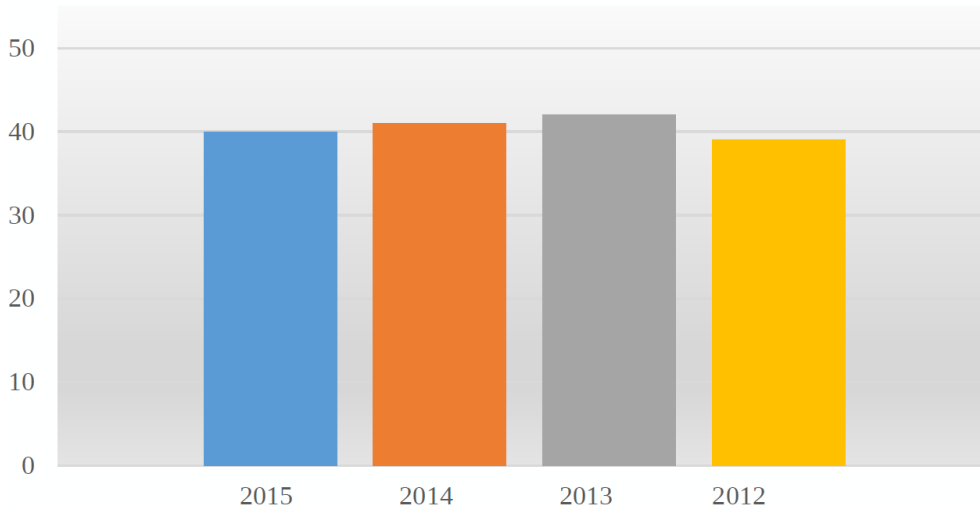
Administrativno opterećenje privrede u Srbiji je veoma visoko. Administrativno opterećenje meri troškove privatnih preduzeća koja nastaju usled državne regulacije i u vezi su sa prikupljanjem i izdavanjem informacija državnim organima i agencijama. Ono meri samo troškove do kojih ne bi došlo ukoliko ne bi postojala obaveza prema javnim organima. Na osnovu procene regulatornog troška pomoću metode standardnog troška, administrativno opterećenje je procenjeno da iznosi 3,46% u 2014.

Administrativno
opterećenje u
Srbiji

Godišnje rangiranje Doing Business Svetske banke koje na sveobuhvatan način meri kvalitet poslovne regulacije u nekoliko važnih oblasti ukazuje na to da kvalitet regulacije u Srbiji nije na zavidnom nivou. Doing Business je, za razliku od drugih subjektivnih mera kvaliteta regulacije, egzaktna i tačno ukazuje na probleme privrede. Međutim, on je istovremeno i uzak i dobro reklamiran, što može da dovede do različitih zloupotreba: na primer, da se reformski napori usmere samo na ona polja koja se rangiraju u Doing Business, dok bi druga ostala nepromenjena. Zbog toga je veliki broj zemalja, koje se inače ne smatraju preterano pogodnim destinacijama za poslovne aktivnosti, jako dobro rangiran prema ovom istraživanju Svetske banke. Tako je i Srbija u zadnje vreme napredovala u rangiranju na ovom indeksu, što jeste pohvalno i rezultat reformskih napora, ali da verovatno ne daje pravu sliku stanja. Tako se Srbija rangira kao 47. na listi Doing Business Svetske banke, ali i kao 90. na listi konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma.

Nivo korupcije u zemlji je i dalje veoma visok. Nivo korupcije je povezan sa karakterom regulacije - što više regulacije to više i korupcije. Korupcija je pre svega netržišni mehanizam alokacije resursa, i kada regulacija suspenduje tržišnu alokaciju ona otvara vrata za pojavu koruptivnih aktivnosti. Ovo je posebno značajno za zemlje koje imaju nizak kvalitet javne uprave, među kojima se nalazi i Srbija.

Korupcija u Srbiji
kroz godine prema
CPI

Frejzerov indeks ekonomskih sloboda takođe ocenjuje kvalitet poslovne regulacije u Srbiji kao nezadovoljavajuće nizak, ispod svetskog proseka i ispod proseka zemalja Balkana. Treba imati u vidu vremenski jaz i da će ostvareni napredak u vezi sa izdavanjem građevinskih dozvola verovatno pozitivno uticati na buduće rangiranje Srbije.

	5Ci Administra tivne obaveze	5Cii Troškovi birokratije	5Ciii Osnivanje preduzeća	5Civ Dodatna plaćanja / mito / pristrasnos t organa	5Cv Restrikcije nastale u izdavanju dozvola	5Cvi Plaćanje poreza	5C <u>Poslovna regulacija</u>
Srbija	2.0	5.8	9.5	3.6	6.5	7.3	5.8

Regulacija poslovnih aktivnosti - preporuke i rešenja

Proces evrointegracija pri kojem je potrebno usvojiti sve zakonske procedure koje su deo zajedničkog evropskog zakonodavog okvira (acquis communautaire) je izazovan sam po sebi, i povlači sa sobom ukidanje ili promenu postojećih i usvajanje novih propisa. Međutim, ovaj proces samo po sebi ne mora da vodi ka pogoršanju kvaliteta regulacije koji se odnosi na poslovne aktivnosti. Kao dokaz toga, među zemljama EU postoji značajna varijacija između onih koje imaju regulaciju koja je veoma prijateljski nastrojena prema preduzećima do onih gde je situacija dijametralno suprotna.

Estonija	7.19
Velika Britanija	6.93
Danska	6.91
Švedska	6.84
Nemačka	6.57
Grčka	6.26
Francuska	6.21
Austrija	6.05
Poljska	5.99
Španija	5.96
Mađarska	5.63
Italija	5.37
Češka	5.21

Odabrane zemlje
EU, kvalitet
poslovne
regulacije prema
oceni iz Indeksa
ekonomskih
sloboda

Ovaj proces je komplikovan, i nažalost može biti zloupotrebljen time što bilo kakva regulacija može da se opravda evropskim zakonodavstvom, kako je nivo poznavanje ove oblasti u javnoj administraciji relativno nizak. Stoga je veoma važno povećati kapacitete javne uprave za poslove evrointegracija, kako bi ona bila u stanju da na najbolji način ispunjava zakonodavne zahteve od strane EU, i da može da se suprotstavi regulatornim zahtevima koji su neadekvatni ili štetni. Inercijom je do sada veoma česta taktika bilo preuzimanje regulative od Hrvatske - ona je poslednja zemlja koja je pristupila EU, susretala se uglavnom sa istim ili sličnim problemima kao i Srbija, i sa njom postoji višedecenijska kulturološka sličnost usled zajedničkog suživota u Jugoslaviji, i zbog nepostojanja jezičke barijere. Ali ovo nije uvek najsrećnije rešenje.

„Najlošije smo rangirani u ovoj oblasti. Razlog jeste to što prepisujemo regulativu od Hrvatske koja sama po sebi nije dobra, jer je takva da opterećuje privredu.“

Pored ovih merljivih karakteristika regulacije, postoji opšti utisak da se regulacije ne primenjuju dosledno tj da postoje neki koji su zaštićeni usled postojanja klijentelističke mreže i ličnih kontakata, ili da usled korupcije mogu da se sklone sa radara, dok ostali u snose troškove regulacije u potpunosti. Takođe je prisutan stav da su mnoge regulacije međusobno suprotstavljene ili da nisu dovoljno transparentne, što otežava njihovu punu primenu, ali i kreira situaciju nesigurnosti kod preduzetnika. Ovo je posebno vidljivo kod primene poreske regulacije, jer su zabeležene situacije u kojima Poreska uprava ne primenjuje mišljenja Ministarstva finansija, što stvara konfuziju i nepredvidljivost. Takođe, drugostepeni organ Poreske uprave je potrebno reformisati jer ne odgovara trenutnoj situaciji, neefikasan je i često nestručan da rastumači i primeni propise. Iako je napravljen dobar pomak u korišćenju elektronskih servisa Poreske uprave, i dalje je neophodna dokumentacija veoma komplikovana i opširna. Pristup regulaciji od strane Narodne banke Srbije je takođe veoma restriktivan, i ponekada u suprotnosti sa zakonima, kao u slučaju upotrebe pečata preduzeća pri platnom prometu koji nije zakonski obavezan.

Novousvojeni Pravilnik o poreskim evidencijama je najsvežiji primer kako je pod okriljem evropskog zakona usvojen zakon koji nije u skladu sa evropskim regulacijama, a koji je veoma štetan po privredu jer iz korena menja način sakupljanja poreskih podataka vezanih za porez na dodatu vrednost, a samo bespotrebno komplikuje trenutno stanje zahtevanjem prevelikih detalja. Takođe, preporuka koja bi povećala razumljivost i transparentnost poreskih propisa je kreiranje jedinstvenog sveobuhvatnog Priručnika o primeni Zakona o PDV, umesto trenutne situacije u kojoj postoji veliki broj rascepanih priručnika koji objašnjavaju samo pojedine delove Zakona.

Nepostupanje države u predviđenom zakonskom roku je još jedan primer kako se unosi velika nesigurnost na tržištu - preduzetnici koji su paušalni poreski obveznici su tek u drugoj polovini 2016. počeli da dobijaju poreska rešenja za 2015. godinu, a do tada su plaćali porez na prošlogodišnju osnovicu. Ovako spor postupak poništava mogućnost planiranja poslovnih aktivnosti, naročito zato što se poreska osnovica velikom broju preduzetnika povećala pa sada moraju da razliku u iznosu poreza plaćaju retrokativno, što predstavlja veliki finansijski teret.

Opšti utisak je i da je trenutna regulacija često ne samo otežavajuća ili nepotrebna, već i da duplira neke već postojeće standarde. Na primer, uvoz lekova je situacija u kojoj se na registraciju leka u Srbiji čeka 300 - 400 dana jer lek mora da prođe dugotrajnu i skupu proceduru sertifikacije, i to pošto je već prošao kroz istu proceduru u Evropskoj uniji, odakle se i uvozi. I to sve uprkos tome što je Srbija u najvećem delu usaglasila svoje propise o sertifikaciji sa propisima EU - što znači da lek dva puta prolazi kroz isti proces.

Opšti utisak je i da ne postoji puna primena propisa na terenu, nego da postoje preduzeća koja se često kontrolišu da li posluju u skladu sa propisima, dok se neka druga preduzeća u praksi nikada ne kontrolišu, usled postojanja raširenih kljentelističkih mreža, korupcije ili jednostavno loše koordinacije među javnim službama. Posebno otežavajući momenat koji uvodi nesigurnost jeste preklapanje nadležnosti različitih javnih entiteta, i posledično različitih propisa koji su u međusobnom konfliktu. U tom slučaju preduzeće šta god da uradi, čini barem jedan prekršaj.

Proces donošenja nove regulacije je kompleksan, ali se često radi brzo i sa malim brojem adekvatnih stručnjaka, što često rezultira u suboptimalnim ishodima. Ispunjavanje ciljeva i dostizanje rezultata koji su merljivi samo kao broj napisanih ili usvojenih izvora regulacije ima loše posledice, jer se razmišlja samo o kratkoročnom procesu tj kreiranju regulacije, a ne o njenoj stvarnoj primeni.

„Čim se ne čuje da se nešto želi postići, može se očekivati da će zakon biti neinkluzivan i netransparentan. Tamo gde je postavljen cilj zakona, onda se odmah razmišlja kako će se zakon primenjivati.“

Proces donošenja novih propisa nije kvalitetan, iz nekoliko razloga:

- ex ante analiza efekata propisa još uvek ne obuhvata sve zakone, i njen kvalitet je veoma neujednačen, i često neadekvatan
- proces javnih rasprava, iako predviđen zakonom, ne primenjuje se u dovoljnoj meri, uglavnom usled diskrecione moći odlučivanja kada je rasprava obavezna a kada ne
- niskoj transparentnosti predloženih zakonskih rešenja pre nego što budu poslata u proceduru
- usvajanja zakona po hitnoj proceduri relativno čestih izmena i dopuna zakona
- relativno čestih izmena i dopuna zakona

Ovo se kasnije ogleda u lošem kvalitetu usvojenih propisa, nemogućnosti da se oni adekvatno primenjuju u praksi, ili da se više puta naknadno menjanju. Da bi se ovde stanje popravilo, potrebno je iz korena promeniti ceo proces donošenja odluka. Prvo ukinuti diskrecionu odluku državnih organa koji odlučuju da li ili ne sprovedi javnu nabavku, već to treba zakonski precizirati, i učiniti obaveznim prikazivanje javnosti predloženih akata, tj da ona budu dostupna na internet prezentaciji državnih organa i na posebnoj stranici posvećenoj javnim raspravama (čak i kada se one ne vode). Najzahtevniji korak je prekidanje usvajanja zakona po hitnoj proceduri, i vraćanje ovog pravnog instituta nazad u svoje zakonske okvire: za nepredviđene slučajeve i onda kada redovna procedura može dovesti do visoke materijalne štete. Trenutni sistem u kome se zakoni gotovo isključivo usvajaju po ubrzanoj proceduri (čak i kada je predviđena primena zakona tek u 2018. godini, usvaja se po hitnoj proceduri tokom 2016. pod izgovorom da bi kasno usvajanje nanelo štetu privredi) ne samo da obesmišljava parlamentarnu raspravu, već i smanjuje mogući kvalitet regulacije.

Pojedini industrijski sektori su veoma regulisani, što ide nasuprot principu slobodnog tržišta. Ovo je slučaj sa farmaceutskim sektorom, što stvara velike probleme u snabdevanju lekovima. Država određuje cene lekova na pozitivnoj listi (listi lekova čija potrošnja se finansira iz javnih sredstava za osiguranike državnog zdravstvenog sistema), ali takođe sasvim nepotrebno određuje i veleprodajne cene lekova, što poskupljuje administrativne postupke i sprečava ulazak na tržište lekova koji ne mogu da se ukllope u datu cenu. Pored toga, kako se lekovi uvoze, njihove cena se određuje na osnovu deviznog kursa prema dinaru - koji može značajno da odstupa od realnog deviznog kursa usled vremenskog jaza (ne prati se dnevni ili mesečni kurs da bi cena lekova bila relativno stabilna, pa se devizni kurs određuje uredbom za neki duži period vremena) usled čega se mogu javiti nestašice lekova zbog slabljenja dinara. Napuštanje prakse regulisanja cena proizvoda van pozitivne liste lekova, i uvođenje kraćeg vremenskog okvira za određivanje deviznog kursa su imperativ za ovu industriju.

Administrativni zahtevi su najslabije ocenjena subkomponenta celog Indeksa među oblastima regulacije poslovnih aktivnosti u Srbiji. Za poboljšanje trenutnog stanja neophodno je posebno se fokusirati na ovu oblast. Prvo neophodno je sprovedi "seču propisa" koja je do sada nekoliko puta najavljivana i delimično sprovedena, ali nikada u potpunosti. Smanjenje administrativnih zahteva trebalo bi da bude veoma

važan podstrek razvoju privatnih inicijativa u zemlji - pojedine stručne grupe već su pripremili sveobuhvatne nacрте u ovoj oblasti koji mogu da posluže kao početna tačka u ukidanju administrativnih prepreka - kao što su Siva knjiga NALED-a ili Bela knjiga Saveta stranih investitora.

Pored toga, veće uključivanje elektronskih servisa u državnoj upravi je veoma važno pitanje koje bi omogućilo brže i sigurnije ispunjavanje regulatornih obaveza, uz smanjivanje direktnih kontakata sa državnih službenicima. Celokupni sistem administrativnih zahteva od strane privrede je neophodno pojednostaviti, pojeftiniti, ubrzati i smanjiti njegov celokupan okvir, što je važan deo borbe protiv korupcije, koja je u zemlji i dalje veoma raširena.

Preporuke za poboljšanje stanja

1. Preuzimanje evropske regulacije (one koja je obavezna da se kreira u skladu sa prihvatanjem zajedničke evropske pravne tekovine) treba promeniti iz jednostavnog preuzimanja pravnih rešenja iz Hrvatske u puni zakonodavni proces, sa većim naglaskom na preuzimanju rešenja iz zemalja koja su prepoznate kao one sa dobrim regulatornim okvirom (skandinavke zemlje, Holandija, Velika Britanija itd).
2. Promeniti i liberalizovati propise o deviznom poslovanju i elektronskom plaćanju, koji u praksi veoma otežavaju poslovanje preko interneta.
3. Izvršiti reformu Poreske uprave, povećavanjem njenih kapaciteta i stručnosti. Skratiti rokove izdavanja rešenja za obračun paušalnog poreza, proširiti obuhvat elektronskih servisa, reformisati rad drugostepenog odlučivanja.
4. Usvojiti pravilo prema kome su mišljenja nadležnog Ministarstva zakonski obavezna da se primenjuju u radu državnih organa, ukoliko ne postoji autentično tumačenje Narodne skupštine.
5. Izvršiti reviziju postojećeg regulatornog okvira da bi se eliminisala preklapanja nadležnosti između različitih državnih organa, i ukinule duple procedure. Ovo poslednje se posebno odnosi na priznavanje tehničkih standarda i kapaciteta.
6. Izvršiti široku deregulaciju poslovnih aktivnosti, na osnovu širokog dijaloga sa predstavnicima državne uprave i poslovne zajednice, i smanjiti administrativno opterećenje privrede.
7. Jasno zakonski definisati uslove pod kojima je obavezno sprovesti javne rasprave o nacrtima zakonskih rešenja.
8. Vratiti institut usvajanja zakona po ubrzanoj proceduri u svoje zakonske okvire, umesto njegovog preširokog tumačenja i zloupotrebe, da bi u redovnoj parlamentarnoj proceduri došlo do javne rasprave.
9. Povećati transparentnost donošenja regulacija time što će se svi nacrti i predlozi zakonskih i podzakonskih akata biti javno dostupni na posebnoj internet prezentaciji. Povećati transparentnost.
10. U procesu donošenja nove regulacije usredsrediti se na poželjno stanje koje neka regulacija treba da proizvede, a ne na samu regulaciju, što je moguće uz postavljanje merljivih i dostižnih ciljeva.

Donošenje novog Zakona o radu otklonilo je veliki broj problema u radnim i industrijskim odnosima, povećavajući nivo fleksibilnosti tržišta rada. Reforma radnog zakonodavstva procenjuje se kao jedna od najuspešnijih do sada primenjenih u zemlji. Ova poboljšanja još uvek nisu reflektovana u vrednosti Indeksa ekonomskih sloboda u svetu usled vremenskog jaza. Međutim, postoji još uvek veliki broj pitanja na koja novi zakon nije odgovorio: restrikcije na korišćenje godišnjeg odmora, relativno kratak horizont rada na određeno vreme i rad preko agencija za zapošljavanje. Minimalna zarada u zemlji je veoma restriktivno određena i način njenog određivanja kao i njena visina imaju značajan uticaj na nezaposlenost i rad u neformalnoj ekonomiji, naročito za starije radnike, radnike u manjim sredinama, i sa nižim nivoom kvalifikacija.

Najvažnije preporuke

- Povećati dužinu trajanja ugovora na određeno vreme, sa trenutnih 24 na 60 meseci, što je mera koja bi najviše koristila mladim radnicima na početku ili iskusnijim radnicima pri kraju karijere. Ukinuti bilo kakva ograničenja za ove ugovore, kao npr davanje razloga za potpisivanje ugovora na određeno vreme.
- Iz korena promeniti način određivanja minimalne zarade. Minimalnu zaradu određivati izvan neefikasnog i politički obojenog socijalnog dijaloga, uvođenjem automatske formule, u odnosu na kretanje cena i medijalne zarade. Njen iznos treba da bude niži nego što je danas kada iznosi skoro 50% prosečne zarade i treba je spustiti na ispod 40%.
- Smanjiti rigidnosti regulacija koje se tiču otpuštanja radnika. Ovo se naročito odnosi na promenu zakonske formulacije da razlog za otpuštanje više ne bude "krivično delo" već "činjenje krivičnog dela", što bi onemogućilo trenutnu situaciju u kojoj se mora čekati na sudsku presudu.
- Naknada za vreme porodijskog odnosa treba da postane predmet odnosa države i građana, eliminisanjem poslodavca kao nepotrebnog posrednika u ovom odnosu.
- Ukinuti ograničenja na korišćenje godišnjeg odmora. Način njegovog korišćenja treba da bude plod dogovora između radnika i poslodavca.

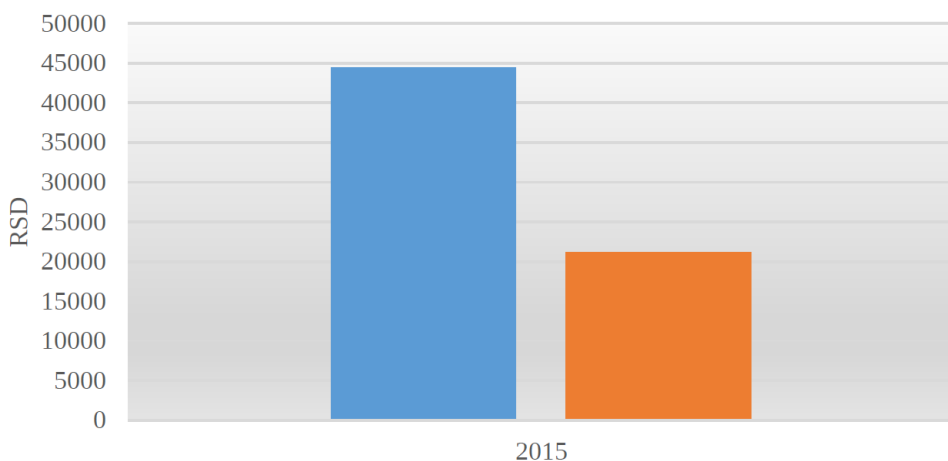
Performanse tržišta rada u Srbiji su značajno niže nego u drugim evropskim zemljama. Jedan od razloga za ovaj rezultat su i institucije tržišta rada - neefikasna javna služba za zapošljavanje, odeljenost obrazovnog sistema od potreba tržišta rada, ali pre svega i rigidnost radnog zakonodavstva, nastala uvođenjem Zakona o radu 2005. Dotični zakon je nastao kao posledica političkog dogovora tadašnjih partija u vlasti sa sindikatima, i doveo je previsokog nivoa regulacije (zakon je bio izuzetno dugačak, determinišući i najmanje pojedinosti ugovornog odnosa radnik - poslodavac) a sve industrijske odnose je posmatrao iz prevaziđene vizure jedan radnik - jedan poslodavac - rad na neodređeno - puno radno vreme, što odgovara klasičnom radnom angažmanu, ali istovremeno zapostavljajući nove oblike radnog angažovanja, kao što su rad na određeno vreme, rad u paru, rad sa nepunim radnim vremenom, potrebe mikro i malih preduzeća itd.

Međutim najveće rigidnosti radnog zakonodavstva - produženje vremenskog roka za rad na određeno vreme, pitanje određivanja naknada zaposlenima dok nisu na radnom mestu (bolovanje, godišnji odmor itd) i pitanje otpremnina radnicima za čijim radom je prestala potreba kod poslodavca - su eliminisane ili barem umanjene donošenjem novog Zakona o radu 2014. godine. Iako veliki korak napred, ovaj zakon još uvek nije adresirao sve probleme, a još uvek je i previše dugačak pa je preregulisanost još uvek problem. Ovi novi podaci još uvek nisu uzeti u obzir prilikom sastavljanja Frejzerovog Indeksa, tako da će verovatno doći do određenog pomaka u budućim ocenama Srbije po parametrima vezanim za radno zakonodavstvo. Međutim, kako je i liberalizacija zakonodavstva bila ograničenog dometa, i kako je doticala i stvari koje Frejzer ne meri, ne može se očekivati da dati budući napredak bude značajan.

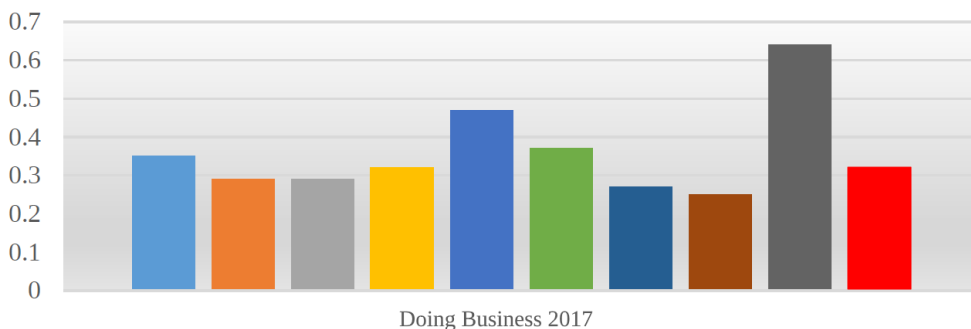
Određivanje minimalne zarade je još jedan od problema koji nisu rešeni

novim zakonom. Minimalna zarada u Srbiji se određuje na nacionalnom nivou u okviru socijalnog dijaloga, i ne postoje nikakve diferencijacije ili odstupanja od njenog nivoa. Ovakav pristup dovodi do "one size fits all" politike minimalne nadnice, ne uzimajući u obzir produktivnost rada u pojedinačnim industrijama ili njihovu trenutnu profitabilnost. Pored toga, nivo minimalne zarade je značajno viši u odnosu na preporučene vrednosti, dostižući u pojedinim mesecima čak i 50% iznosa prosečne zarade. Svetska banka, istovremeno, preporučuje da iznos minimalne zarade ne iznosi više od jedne trećine prosečne zarade u zemljama koje imaju visoku strukturnu nezaposlenost i nezaposlenost mladih, jer bi viši nivo minimalne zarade imao dodatne negativne efekte na situaciju na tržištu rada¹.

Minimalna zarada
prema prosečnoj
zaradi u Srbiji

Minimalna zarada
u Srbiji i
odabranim
zemljama u
odnosu na dodatnu
vrednost po
radniku

- Slovenija
- Bugarska
- Rumunija
- Hrvatska
- Makedonija
- Albanija
- Mađarska
- Slovačka
- Bosna i Hercegovina
- Srbija

Preporuke za unapređenje stanja

Novi Zakon o radu iz 2014. je ostavio dosta prostora za dalje unapređenje stanja. Jedna od važnih oblasti koja je zaobiđena i nije uvedena u legalne tokove je rad agencija za iznajmljivanje radne snage. Iako ne treba nužno preregulisavati ekonomski život jer to dovodi do novih problema koji često ne mogu da se unapred predvide, ova oblast ima dosta specifičnosti koje onemogućavaju da se odredbe zakona o radu lako primenjuju i na ovaj slučaj. Neke nedoumice leže u odnosu između radnika i poslodavca, pošto nema jednostavnog dvosmernog odnosa, već se on komplikuje uvođenjem treće strane - preduzeća u kome radnik obavlja radne zadatke. Dodatno regulisanje trebalo bi da spreči pojavu nedorečenosti i nejasnoća u ovim odnosima.

Korišćenje godišnjeg odmora je još uvek previše restriktivno. Godišnji odmor podrazumeva minimum 20 radnih dana, i može se iskoristiti odjednom ili u delovima, a ako se koristi u delovima prvi deo mora trajati najmanje dve radne nedelje neprekidno. Ovakva praksa onemogućava dogovor poslodavca i zaposlenog koji bi obema stranama više odgovarao - npr. da godišnji odmor bude podeljen u više kraćih celina, ili da prvi deo godišnjeg odmora bude kraći, a drugi deo duži.

Naknada tokom porodiljskog odsustva je povezana sa pravima iz radnog odnosa, iako ova prava kao socijalna davanja isplaćuje država, a ne poslodavac. U Srbiji ova naknada iznosi 66% prethodne prosečne plate porodilje, a pojedine lokalne samouprave svojim sredstvima ovu sumu povećavaju do iznosa od 100%. Sredstva isplaćuje poslodavac porodilji, da bi dobio refundaciju od strane države, što olakša proceduru jer smanjuje obim administriranja i uklanja nepotreban odnos korisnice i državne administracije. Međutim, kako je proces jako spor i komplikovan on opterećuje sve tri strane. Dodatan problem je to što javna sredstva često kasne, pa se poslodavac koji mora da ih isplati zaposlenoj pada u problem - rešenje je ili da ih ne isplati, ili da beskamratno kreditira državu. Rešenje za ovaj problem treba tražiti u olakšavanju procedure, i njeno vraćanje u odnos između države i građana: da se sredstva isplaćuju direktno od državnog organa korisnici ovog prava, bez uključivanja poslodavca.

Procedure otpuštanja su i dalje rigidne, naročito kada je u pitanju otkaz usled činjenja krivičnog dela od strane zaposlenog, jer zakon predviđa da se otkaz može uručiti tek kada krivično delo dobije epilog u pravosnažnoj

sudskoj presudi. Imajući u vidu sporost sudskih procedura, ovo praktično znači da zaposleni koji je uhvaćen na primer kako potkrada preduzeće u kome radi ne može da dobije otkaz dok se ne završi sudski postupak i dobije pravosnažna presuda, čak i kada je evidentno da krivično delo postoji. Zakonska izmena u kojoj bi se radnja krivičnog dela a ne krivično delo tretirali kao zakonski razlog za davanje otkaza bi onemogućila pojavu ovakvih slučajeva.

Dužina trajnja ugovora o radu na određeno vreme u Srbiji je produžena sa prvobitnih 12 na trenutnih 24 meseca. Ovo je i dalje veoma nisko u evropskim okvirima, jer veliki broj zemalja ili nema ograničenje na trajanje ugovora, ili je ono značajno duže, često čak i do 60 meseci.

Trajanje ugovora o radu na određeno vreme, Srbija i odabrane zemlje

Država	U mesecima
Slovenija	24
Bugarska	36
Rumunija	36
Hrvatska	bez maksimuma
Makedonija	60
Albanija	bez maksimuma
Mađarska	60
Slovačka	24
Bosna i Hercegovina	24
Srbija	24

Stoga bi korak u dobrom pravcu bio povećanje dužine trajanja ugovora o radu na određeno vreme, i to na 60 meseci, kao što je već posebno predviđeno u slučaju radnika kojima je potrebno toliko trajanje radnog odnosa zarad ispunjavanja uslova za odlazak u penziju. Pored toga, potrebno je ukinuti bilo kakva ograničenja koja se tiču razloga zašto je poslodavac ponudio radni angažman na određeno vreme.

Pitanje minimalne zarade je takođe potrebno iz korena promeniti. Pošto je politički teško zamisliti situaciju u kojoj se ukida minimalna zarada u Srbiji, postoji nekoliko drugih načina pomoću kojih je moguće smanjiti njen negativni uticaj na performanse tržišta rada. Kako ne postoje tačne preporuke kako sistem minimalne zarade treba da izgleda, potrebno je kreirati ga sa lokalnim karakteristikama na umu. Prvo, za zemlju koja ima veoma visoke ekonomske disparitete među geografskim regionima, nacionalna minimalna zarada pravi velike distorzije na tržištu rada - osuđujući nerazvijene okruge i opštine na visoku nezaposlenost ili rad u neformalnoj ekonomiji ako se iznos minimalne zarade određuje u odnosu

na prosečnu zaradu. Ovo takođe daje loš rezultat i po industrije koje imaju nižu produktivnost od prosečne. Trenutno, minimalna zarada koja na nacionalnom nivou iznosi oko 50% prosečne zarade, prevazilazi iznos od 60% prosečne zarade u velikom broju opština u zemlji - što kada se iz statistike izvade podaci o zaradama zaposlenih u javnom sektoru koji imaju u proseku više plate, jasno ukazuje na razmere ovog problema. Korišćenje medijalne zarade umesto prosečne zarade kao parametra za posmatranje relativnog odnosa minimalne zarade bi takođe bio važan korak, pošto je prosečna zarada znatno viša jer uključuje i prihode u industrijskim granama koje ne zapošljavaju radnike u kojima su niske zarade. Jako nizak kvalitet socijalnog dijaloga, u kome postoje veliki problemi vezani za reprezentativnost socijalnih partnera, kao i politizacija velikog broja pitanja iz industrijskih odnosa, ne ostavlja mogućnost da se kreiraju posebne minimalne zarade po granama i zanimanjima, koje bi bile određene u socijalnom dijalogu, kao što je donedavno bio slučaj u Nemačkoj a još uvek je u Austriji i Italiji. Stoga rešenje treba tražiti time da se odredi iznos minimalne zarade, ali kao odnos prema medijalnoj zaradi, i da se odredi neka vrsta "švajcarske formule" prema kojoj bi se njen iznos kasnije automatski prilagođavao, kao što već postoje slične formule za određivanje vrednosti penzija. Ova formula bi trebalo da u obzir uzme rast cena, sa jedne strane, i porast medijalne zarade sa druge.

Preporuke za unapređenje stanja

1. Ukinuti ograničenja na korišćenje godišnjeg odmora. Način njegovog korišćenja treba da bude plod dogovora između radnika i poslodavca.
2. Naknada za vreme porodijskog odnosa treba da postane predmet odnosa države i građana, eliminisanjem poslodavca kao nepotrebnog posrednika u ovom odnosu.
3. Smanjiti rigidnosti regulacija koje se tiču otpuštanja radnika. Ovo se naročito odnosi na promenu zakonske formulacije da razlog za otpuštanje više ne bude „krivično delo“ već „činjenje krivičnog dela“, što bi onemogućilo trenutnu situaciju u kojoj se mora čekati na sudsku presudu.
4. Povećati dužinu trajanja ugovora na određeno vreme, sa trenutnih 24 na 60 meseci, što je mera koja bi najviše koristila mladim radnicima na početku ili iskusnijim radnicima pri kraju karijere. Ukinuti bilo kakva ograničenja za ove ugovore, kao npr davanje razloga za potpisivanje ugovora na određeno, umesto na neodređeno vreme.
5. Iz korena promeniti način određivanja minimalne zarade, pošto ona ima značajne negativne posledice na tržište rada u Srbiji. Minimalnu zaradu određivati izvan neefikasnog i politički obojenog socijalnog dijaloga, uvođenjem automatske formule njenog određivanja, u odnosu na kretanje cena i medijalne zarade. Njen iznos treba da bude niži nego što je danas kada iznosi skoro 50% prosečne zarade i treba je spustiti na ispod 40%.

Napomene

¹Jan Rutkowski, The Minimum Wage: Curse or Cure, World Bank, 2003.

Regulacija kredita

Bankarski sektor u Srbiji opterećen je brojnim regulacijama koje otežavaju poslovanje. Ovo za rezultat ima niži nivo konkurencije i skuplje usluge za korisnike bankarskih usluga. Velike potrebe za finansiranjem budžetskog deficita mogu da istiskuju privatne investicije povećanjem kamatnih stopa. Pored veoma loših iskustava sa poslovanjem državnih banaka, država u Srbiji i dalje je posredni ili neposredni vlasnik određenog broja banaka, a značajno je ograničena mogućnost rezidentima Srbije da poseduju račune u stranim bankama.

Najvažnije preporuke

- Smanjiti broj i udeo državnih banaka u bankarskom sektoru u Srbiji. U saradnji sa međunarodnim finansijskim institucijama privatizovati Komercijalnu banku, ali i Banku Poštansku štedionicu. MTS banka treba ostati u okviru kompanije Telenor Srbija i njeno pitanje rešiti u vezi sa statusom same kompanije koja takođe treba da dobije privatnog vlasnika.
- Povećati transparentnost procesa donošenja odluka u okviru Fonda za razvoj, da bi se smanjile diskrecione odluke rukovodstva na koje ima uticaj političko donošenje odluka, u skladu sa preporukama Saveta za borbu protiv korupcije. Razmotriti plasiranje kredita ne preko državnog entiteta, nego putem subvencionisanja kamatnih stopa komercijalnih banaka, kao mehanizam koji garantuje veću efikasnost u odabiru korisnika kredita, smanjenje rizika od naplate i političkih nameštanja. Razmotriti i potpuno ukidanje Fonda za razvoj.
- Smanjiti regulatorne barijere ulasku na tržište da bi se privukle nove banke i tako se povećao nivo konkurencije.
- Poboljšati propise o stečaju da bi se unapredila naplata potraživanja.
- Promeniti propise NBS o posedovanju računa u inostranim bankama, da bi se ukinula postojeća ograničenja i da bi ovo zakonsko pravo zaista bilo moguće uživati.

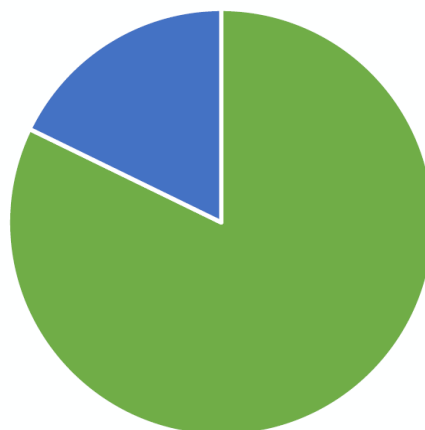
Tržište kapitala u Srbiji gotovo je u potpunosti okrenuto bankama. Beogradska berza, nekada prva berza u ovom delu Evrope, koja je počela sa radom 1895, ponovo je pokrenuta 1989, ali sa veoma malim dnevnim prometom. Rad bankarskog sektora zbog toga je veoma važan za privredu Srbije, kao glavni izvor finansiranja. U ovoj oblasti, međutim, i dalje postoje velika lutanja. Nekoliko problema otežava dalji razvitak bankarstva u zemlji, što ima posledice i po privredu.

I pored velikog talasa privatizacije banaka koji je nastupio nakon 2000. godine, država je i dalje vlasnik određenog broja banaka u Srbiji. Ipak, najveći deo bankarskog sektora pripada inostranim privatnim bankama. Ovo je veoma važno za srpsku ekonomiju jer niska stopa štednje stanovništva može da postane ograničavajući karakter po privredu, jer bi to značilo više kamatne stope usled manje količine dostupnog kapitala. Kako inostrane banke mogu da dođu do kapitala iz svojih matičnih kompanija u inostranstvu, one tako uvoze inostranu štednju u Srbiju, obarajući kamatnu stopu što omogućava veći broj preduzetničkih projekata.

Državno bankarstvo u zemlji pokazalo je veoma loše rezultate - nizak nivo odgovornosti menadžmenta i veliki uticaj političara na donošenje operativnih odluka o kreditnoj politici dovelo je do situacije u kojoj su krediti davani po političkim linijama, a ne na osnovu analize kreditnog rizika. Usled toga su od 2012. propale 4 državne banke i 1 privatna - Razvojna banka Vojvodine, Agrobanka, Srpska banka, Privredna banka Beograd (državne) i Univerzal banka (privatna). Univerzal banka - iako privatna - bila je vlasništvu jednog biznismena koji je bio povezan sa državnim strukturama, što potvrđuje i činjenica da je veliki broj javnih preduzeća i državnih agencija imao depozite u ovoj banci i time što su stipendije i krediti Ministarstva prosvete isplaćivani preko nje. Propast

ovih banaka sanirana je sredstvima direktno iz budžeta, što je bio veliki udar na javne finansije. Država je i pored ovoga i dalje većinski vlasnik u nekoliko banaka - Komercijalnoj banci, Banci Poštanska štedionica (preuzela aktivu propalih banaka) i Srpskoj banci, a državno preduzeće u oblasti telekomunikacija otvorilo je sopstvenu banku, dok postoje i najave iz javnog preduzeća Pošte Srbije da je ono zainteresovano za otvaranje sopstvene banke. Na sve ovo, i dalje postoji Fond za razvoj, kao poseban vanbudžetski fond koji daje sredstva za kredite ili garancije preduzetničkim projektima, vršeci ulogu neke razvojne banke¹.

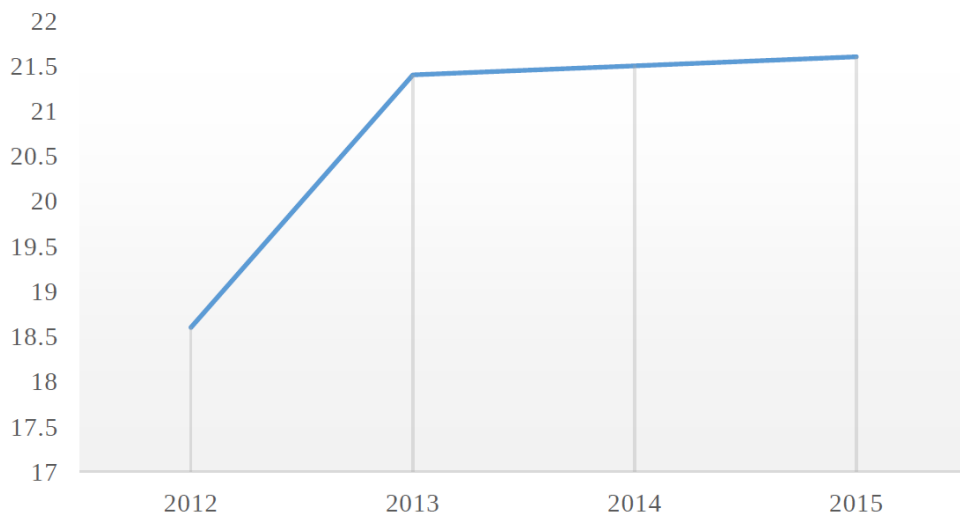
Učešće aktive
državnih banaka u
ukupnoj aktivu
bankarskog
sektora u Srbiji

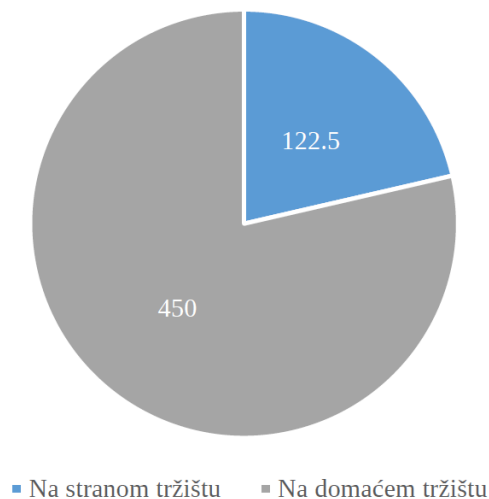
■ Aktiva državnih banaka

Veoma važan problem predstavlja i visok nivo nenaplativih kredita - NPL. Nenaplativi krediti posledica su kako loših kreditnih odluka banaka (u vreme privredne ekspanzije kolateralni su imali znatno veću vrednost nego kada su nakon prelivanja krize na Srbiju cene nekretnina značajno pale, a ekonomski rast koji je svima garantovao da će otplatiti preuzete obaveze je presušio) ali i lošeg zakonodavnog okvira koji je otežavao bankama da se reše problematičnih kredita ili da naplate svoja potraživanja.

Kretanje NPL

Iako se ukupan skor Srbije u ovoj oblasti regulacije može smatrati zadovoljavajućim i dalje postoje važne oblasti koje mogu da unaprede trenutno stanje. Pored nastavka privatizacije banaka u državnom vlasništvu, tu je i pitanje kvaliteta bankarske regulacije. Srbija najlošiji rezultat ima u komponenti koja se meri kao učešće fiskalnog deficita u bruto štednji - iako ova mera ukazuje na veće učešće države u kreditiranju bankarskog sektora, ova mera za Srbiju daje iskrivljene rezultate. Prvo, fiskalni deficit je u 2014. kada je vršeno zadnje poređenje bio jako visok iznoseći čak 6,3% BDP-a, da bi bio stavljen pod kontrolu merama fiskalne konsolidacije i od naredne godine počeo da opada. Zbog toga će se ocena Srbije na ovom parametru u buduću povećavati. Drugo, kako se država zadužuje ne samo na domaćem finansijskom tržištu tj među domaćim bankama, nego ima mogućnost i da se zadužuje u inostranstvu, ovo znači da nije ceo fiskalni deficit štednja koja je preusmerena od privatnog ka državnom sektoru, već je značajan deo njega plasiranje inostrane štednje. Ovo je posebno jasno u Srbiji, kao zemlji koja inače uvozi štednju iz inostranstva.

Podaci o zaduživanju kod domaćih banaka i na inostranom tržištu, iz budžeta, u milijardama dinara

	5Ai Vlasništvo nad bankama	5Aii Krediti privatnog sektora	5Aiii Kontrola kamatnih stopa / negativne realne kamate)	5A Regulacija tržišta kredita
Srbija	8	3.4	9	6.8

„Regulacija bankarskog sektora je takva da tera konkurenciju.“

Poslovna regulacija je takva da kreira visoke barijere ulasku na tržište bankarskih usluga. To je jedan od razloga zašto nakon prvobitnog talasa akvizicija domaćih banaka nakon 2000. nije došlo do većeg prisustva novih banaka koje bi dolazile kao greenfield investicije - osim nove Mirabanke, svi ulasci na tržište su bili akvizicije postojećih banaka (Halkbanka je preuzela Čačansku banku, Telekom Srbija je preuzeo Dunav banku, Telenor je preuzeo KBC banku, Sberbank je preuzela Folks banku). Ove barijere se, na primer, odnose na visok nivo potrebnog kapitala za dobijanje bankarske dozvole. Pored toga, tu su i regulacije koje direktno poskupljuju poslovanje banaka u zemlji - pored često nepotrebne ili opširne papirologije koje banke moraju da vode da bi redovno o svojim aktivnostima izveštavale Narodnu banku Srbije kao regulatora, postoje visoki nametnuti zahtevi o adekvatnosti kapitala i rizične aktive banaka. Kako je ovo posledica međunarodnih bankarskih standarda (Bazelski standardi), krivica ne leži samo na regulaciji bankarstva u Srbiji, ali u trenutku kada je bankarski sektor likvidan i solventan, možda se moglo razmisliti o odlaganju primena novih strožijih bazelskih standarda jer to nije bilo neophodno. Kako je verovatno nemoguće sada odustati od primene nekih od ovih standarda, mogućnost olakšavanja poslovanja bankama leži u smanjenju njihovog administrativnog opterećenja prema Narodnoj banci Srbije, što bi smanjilo njihove troškove

Glavni problemi međutim leže u oblastima koje nisu bankarske regulacije. Zakon o stečaju onemogućava laku i brzu naplatu potraživanja, što je posledica ne samo zakona, nego i lošeg stanja u pravosuđu, što otežava bankama da naplate potraživanja od dužnika. Nesređen katastar koji ne pokriva celokupno zemljište u Srbiji te ne otklanja nejasnoće u imovinsko-pravnim odnosima smanjuje vrednost nekretnina ili mogućnost da one uopšte budu prihvaćene kao kolateral za zajmove. Ovo sve utiče u konačnici na poslovanje banaka, stoga je neophodno povećati efikasnost pravosuđa i unaprediti stečajno zakonodavstvo.

Pored ovih otežavajućih okolnosti, postoje i zakonske odredbe kojima je namera da se favorizuju banke nauštrb drugih takmaca u oblasti kreditiranja. Prvo, iako je postojala namera da se dozvoli osnivanje kreditnih zadruga kao pandana bankama, nije se uspelo ni da se pomenu u

zakonu. Pored toga, rad mikrokreditnih ustanova je praktično onemogućen tme što je bankama dat monopol nad izdavanjem kredita, tako da one retke mikrokreditne finansijske institucije koje posluju u zemlji moraju da rade preko banaka, što sve otežava i poskupljuje njihov rad. Ako je namera zakonodavca do sada bila da samo banke mogu da obavljaju date poslove radi njihove lakše kontrole, potrebno je umesto toga da se izmeni Zakon o bankarstvu usvoji Zakon o mikrokreditiranju koji bi uvažio poseban položaj i misiju ovih finansijskih institucija.

Privatizacija preostalih državnih banaka je važan cilj. Neki pozitivni koraci su doneti u zadnje vreme, ali je neophodno istrajati na njihovoj doslednoj primeni, pre svega na privatizaciji Komercijalne banke i Dunav osiguranja, kao što je i dogovoreno u aranžmanu sa MMF-om tokom 2017. godine. Međutim, za privatizaciju treba nameniti i Banku Poštansku štedionicu, kao preostalu veliku državnu banku. Srpska banka, koja je nakon restrukturiranja postala specijalizovana banka za izvozne poslove u namenskoj industriji je mala po aktivni tako da ne može da predstavlja ni značajan rizik po javne finansije, niti da igra značajniju ulogu izvan date tržišne niše, u kojoj je država već dominantna jer je izvozna kompanija SDPR u državnom valsništvu, kao i sva preduzeća u namenskoj industriji. Kako je Telekom banka po aktivni takođe mala, i pre svega, vezana za poslovanje svoje matične kompanije iz oblasti telekomunikacija koja je u državnom vlasništvu, rešavanje pitanja ove banke treba ostaviti povezanim sa rešavanjem statusa Telekoma Srbija, a svakako je preporuka da Telekom Srbija kao kompanija koja posluje na tržištu sa privatnom konkurencijom promeni vlasnički status privatizacijom.

Bankarska regulacija vezana za posedovanje inostranih bankovnih računa je veoma restriktivna. Zakon zvanično dopušta da domaći državljani poseduju devizni račun u banci u inostranstvu, ali u skladu sa podzakonskim propisima Narodne banke Srbije, koji svojim odredbama ovo pravo prilično ograničavaju time što ga dozvoljavaju samo pojedinim kategorijama rezidenata, uglavnom u vezi sa poslovanjem. Ovakva regulativa je u XXI veku je u potpunosti zastarela, jer ograničava veliki broj aktivnosti stanovnika Srbije u inostranstvu, naročito kada je otvaranje elektronskih servisa za plaćanje značajno olakšano, naročito malih preduzetnika koji rade on line sa inostranstvom i primaju prilive sredstva iz inostarnstva ili plaćaju u inostranstvu, usled toga što su devizni propisi Srbije već prilično restriktivni, usled čega postoji veliki broj problema za nesmetano poslovanje PayPal i sličnih servisa u zemlji. Neophodno je li-

beralizovati ove propise, tako da svi rezidenti Srbije imaju puno pravo posedovanja deviznih računa u inostranim bankama.

Kratke preporuke

1. Smanjiti broj i udeo državnih banaka u bankarskom sektoru u Srbiji. U saradnji sa međunarodnim finansijskim institucijama privatizovati Komercijalnu banku, ali i Banku Poštansku štedionicu. MTS banka treba ostati u okviru kompanije Telenor Srbija i njeno pitanje rešiti u vezi sa statusom same kompanije koja takođe treba da dobije privatnog vlasnika.
2. Povećati transparentnost procesa donošenja odluka u okviru Fonda za razvoj, da bi se smanjile diskrecione odluke rukovodstva na koje ima uticaj političko donošenje odluka, u skladu sa preporukama Saveta za borbu protiv korupcije. Razmotriti plasiranje kredita ne preko državnog entiteta, nego putem subvencionisanja kamatnih stopa komercijalnih banaka, kao mehanizam koji garantuje veću efikasnost u odabiru korisnika kredita, smanjenje rizika od naplate i političkih nameštanja.
3. Nastaviti sa merama smanjenja budžetskog deficita, da bi se to reflektovalo u smanjenju potreba za državnim finansiranjem.
4. Smanjiti regulatorne barijere ulasku na tržište da bi se privukle nove banke i tako se povećao nivo konkurencije.
5. Poboljšati propise o stečaju da bi se unapredila naplata potraživanja.
6. Promeniti propise NBS o posedovanju računa u inostranim bankama, da bi se ukinula postojeća ograničenja i da bi ovo zakonsko pravo zaista bilo moguće uživati.

Napomene

¹O političkim uticajima na proces donošenja odluka o plasiranju novčanih sredstava preko pomenutog tela, videti izveštaj državnog Saveta za borbu protiv korupcije, Analiza političkog uticaja na poslovanje Fonda za razvoj Republike Srbije, 2014.

Ekonomске slobode: Opšti metodološki okvir

Temelji ekonomskih sloboda su lični izbor pojedinca, dobrovoljna razmena putem tržišnog mehanizma, nepostojanje barijera ulasku na tržište i započinjanje poslovnih poduhvata i zaštita ličnosti i imovine od strane napada drugih lica. Ekonomске slobode su prisutne u nekom društvu onda kada pojedinci mogu da sami donose odluke koje se njih tiču i da se shodno tome upuštaju u dobrovoljne transakcione odnose sa drugima sve dok to ne ugrožava druge ljude ili ne nanosi štetu njihovoj imovini. Pojedinci imaju prava na plodove svog rada i talenta, ali nemaju pravo na tuđu imovinu. Upotreba nasilja, krađe i prevare nisu dozvoljene u društvu koje je ekonomski slobodno, ali pored toga, ljudi su slobodni da donose izbore, trguju i sarađuju sa drugima, i da se nadmeću na tržištu na onaj način za koji smatraju shodnim. Indeks ekonomskih sloboda u svetu meri do kog nivoa su prisutne ekonomске slobode u pet glavnih oblasti:

- 1) Veličina javnog sektora
- 2) Pravni sistem i vladavina prava
- 3) Zdrav novac
- 4) Sloboda prekogranične trgovine
- 5) Regulacija.

Za ocenu ovih pet oblasti koriste se 24 komponente, od kojih se mnoge sastoji od više subkomponenti. Zbog toga se za ocenu ekonomskih sloboda u indeksu koriste ukupno 42 pojedinačne varijable. Svaka od ovih komponenti se ocenjuje na skali od 0 do 10. U slučaju da postoji više subkomponenti, konačna ocena se dobija korišćenjem proseka njihovih vrednosti. Za ocenu jedne oblasti se koristi prosek vrednosti komponenti koje je određuju, a konačna vrednost ekonomskih sloboda u indeksu se dobija prosečnom vrednošću pet glavnih oblasti.

Podaci za ocenu nivoa ekonomskih sloboda se preuzimaju od strane drugih etabliranih izvora koji se smatraju pouzdanim. Zbog toga je moguće vrlo lako proveriti pojedinačne dobijene rezultate, jer su ovi podaci najčešće dostupni u slobodnom pristupu. Međutim ovi podaci se često moraju ponovo skalirati sa originalne skale, da bi odgovorali ocenama od 0 do 10 koje Indeks koristi. Zbog toga je preporučljivo konsultovati metodološki okvir za svaku pojedinačnu oblast, da bi se pored izvora podataka pronašao i način skaliranja ukoliko je to neophodno.

Veličina javnog sektora: Metodološki okvir

1. Javna potrošnja

Ova komponenta se meri kao učešće potrošnje opšte države u ukupnoj potrošnji. Ocene za ovu komponentu, kao i za većinu ostalih varijabli, predstavljene su na takav način da odgovaraju skali od 0 do 10. Ocena neke zemlje se izračunava pomoću formule:

$$EFW = (V_{max} - V_i) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

V_i je oznaka za potrošnju nivoa opšte države u određenoj zemlji, dok su V_{max} i V_{min} određene kao konstante vrednosti od 40 i 6, na osnovu podataka iz 1990. Zemlje sa većim udelom državnih rashoda dobijaju niži broj poena. Kada se ovaj udeo približava maksimalnoj vrednosti, broj poena se približava nuli.

Izvori: Svetska banka - *World Development Indicators*; International Monetary Fund - *International Financial Statistics*; United Nations National Accounts.

2. Transferi i subvencije

Ova komponenta se meri kao učešćem socijalnih transfera i subvencija opšte države u BDP-u. Ocena neke zemlje se izračunava pomoću formule:

$$EFW = (V_{max} - V_i) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

V_i je oznaka za učešće socijalnih transfera i subvencija u BDP-u u određenoj zemlji, dok su V_{max} i V_{min} određene kao konstante vrednosti od 37,2 i 0,5 na osnovu podataka iz 1990. Na ovaj način zemlje sa većim udelom transfera i subvencija dobijaju niži broj poena, a kada se ova vrednost približi maksimalnoj vrednosti, broj poena se približava nuli.

Izvori: International Monetary Fund - *Government Finance Statistics Yearbook*; World Bank - *World Development Indicators*; International Monetary Fund - *International Finance Statistics*; United Nations National Accounts.

3. Državna preduzeća i investicije

Ova komponenta je izračunata na osnovu podataka o udelu javnih investicija u ukupnim investicijama. Zemlje sa većim učešćem javnih investicija su dobile niže ocene, prema priloženom obrascu.

Udeo javnih investicija u ukupnim investicijama	Ocena
0 - 15%	10
15 - 20%	9
20 - 25%	7
25 - 30%	6
30 - 40%	4
40 - 50%	2
50 - 100%	0

Izvori: International Monetary Fund - *Government Finance Statistics Yearbook*; World Bank - *World Development Indicators*; International Monetary Fund - *International Finance Statistics*; World Economic Forum - *Global Competitiveness Report*; United Nations National Accounts; European Bank for Reconstruction and Development - *Transition Indicators*.

4. Najviša marginalna poreska stopa

I Najviša marginalna poreska stopa na dohodak

Zemlje koje imaju više marginalne poreske stope koje se primenjuju na nižim osnovicama dobijaju niže ocene, na osnovu priložene matrice. Prihodovne grupe su prebačene iz lokalne valute u američke dolare iz 1982. godine pomoću deviznog kursa sa početka godine i Indeksa potrošačkih cena u SAD. Ove brojke uključuju i stope nižih nivoa vlasti, ukoliko one postoje.

Izvori: PricewaterhouseCoopers - *Worldwide Tax Summaries Online*; PricewaterhouseCoopers - *Individual Taxes: A Worldwide Summary* (više izdanja).

II Najviša marginalna poreska stopa na prihod i zaradu

Zemlje sa višom marginalnom poreskom stopom na dohodak i zaradu koje se primenjuju na nižim poreskim osnovicama dobijaju niže ocene, na osnovu matrice koja je ispod priložena. Prihodovne grupe su prebačene iz lokalne valute u američke dolare iz 1982. godine pomoću deviznog kursa

sa početka godine i Indeks potrošačkih cena u SAD. Ove brojke uključuju i stope nižih nivoa vlasti, ukoliko one postoje.

Izvori: PricewaterhouseCoopers - *Worldwide Tax Summaries Online*; PricewaterhouseCoopers - *Individual Taxes: A Worldwide Summary* (više izdanja).

	<25 000 USD	25 000 - 50 000	50 000 - 150 000	150 000 +
<21%	10	10	10	10
21 - 26%	9	9	10	10
26 - 31%	8	8	9	9
31 - 36%	7	7	8	9
36 - 41%	5	6	7	8
41 - 46%	4	5	6	7
46 - 51%	3	4	5	5
51 - 56%	2	3	4	4
56 - 61%	1	2	3	3
61 - 66%	0	1	2	2
66 - 70%	0	0	1	1
70%+	0	0	0	0

1. Rast novčane mase

Ova komponenta meri prosečan godišnji rast novčane mase u zadnjih pet godina, umanjeno za prosečan godišnji rast BDP-a u zadnjih deset godina. Zemlje u kojima rast novčane mase značajno prevazilazi realan rast proizvodnje dobijaju niže ocene. Za meru rasta novčane mase korišćen je monetarni agregat M1 (koja se definiše kao skup novca u cirkulaciji i likvidnih sredstava kao što su depoziti po viđenju), pomoću formule:

$$EFW = (V_{max} - V_i) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

Vrednosti V_{max} i V_{min} su pojedinačno određene kao 50% i 0%. Prema tome, ako je prilagođeni rast novčane mase iznosio 0% - što znači da je rast novčane mase bio jednak rastu proizvodnje - formula prikazuje ocenu 10. Ocene opadaju kako se prilagođeni rast novčane mase približava graničnoj vrednosti od 50%, a kada dostigne tu vrednost ili je prevaziđe, dobija se ocena 0.

Izvor: World Bank, *World Development Indicators*; International Monetary Fund, *International Financial Statistics*; United Nations National Accounts.

2. Standardna devijacija inflacije

Ova komponenta meri standardnu devijaciju inflacije u prethodnih pet godina. Kao mera inflacije korišćen je BDP deflator, ali u slučajevima kada ovi podaci nisu bili dostupni, korišćen je Indeks potrošačkih cena. Korišćena je sledeća formula:

$$EFW = (V_{max} - V_i) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

Maksimalne i minimalne vrednosti su fiksirane u iznosu od 25% i 0% respektivno. Na ovaj način najviše ocene će dobiti zemlje sa najmanjom varijacijom u godišnjoj stopi inflacije, a najviša ocena 10 se dobija ako uopšte nije bilo varijacije u prethodnih pet godina. Kako se standardna devijacija povećava, tako će ocena opadati, sve do nule u slučajevima kada se približi iznosu od 25% na godišnjem nivou.

Izvori: World Bank, *World Development Indicators*; International Monetary Fund, *International Financial Statistics*.

3. Inflacija: poslednja dostupna godina

Kao mera inflacije u ovoj komponenti korišćen je Indeks potrošačkih cena (CPI) kako je ta mera uglavnom dostupna ranije u odnosu na BDP deflator.

Kada ovi podaci nisu bili dostupni, korišćen je BDP deflator. Ocene su izračunate na osnovu sledeće formule:

$$EFW = (V_{max} - V_i) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

Maksimalna vrednost je određena kao 50%, a minimalna kao 0%. Što je stopa inflacije bila niža, to će skor neke zemlje biti veći, a zemlje sa svršeno stabilnim cenama dobiće ocenu 10. Kako se stopa inflacije povećava maksimalnoj vrednosti tako će se ocena približavati nuli.

Izvori: World Bank, *World Development Indicators*; International Monetary Fund, *International Financial Statistics*.

4. Sloboda posedovanja deviznog bankovnog računa

U slučajevima kada je slobodno posedovanje deviznih bankovnih računa dostupno bez ikakvih ograničenja kako u domicilnoj zemlji tako i u inostranstvu, ocena je bila 10, a kada njihovo posedovanje nije moguće davana je ocena 0. Ukoliko je otvaranje deviznih računa bilo moguće u domicilnoj zemlji ali ne i u inostranstvu (ili obrnuto) davana je ocena 5.

Izvori: International Monetary Fund, *Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions*.

Pravni sistem i vlasnička prava: Metodološki okvir

1. Nezavisnost sudstva

Ova komponenta je rezultat na pitanje iz Izveštaja o globalnoj konkurentnosti: „Da li je sudstvo u vašoj zemlji nezavisno od političkih pritiska članova vlade, građana ili kompanija? Ne - nalazi se pod velikim uticajem (=1) ili Da - u potpunosti je nezavisno (=7)”. Potom su ove vrednosti konvertovane sa sedmostepene skale na skalu 0 - 10 pomoću formule:

$$EFW = ((GCRi - 1) / 6) * 10$$

Izvor: World Economic Forum, *Global Competitiveness Report*.

2. Nepristrasnost sudova

Ova komponenta je rezultat na pitanje iz Izveštaja o globalnoj konkurentnosti: „Da li je pravni okvir u vašoj zemlji za privatna preduzeća da rešavaju sporove i ospore ispravnost akata ili regulative državnih organa neefikasan i podložan manipulaciji (=1) ili je efikasan i prate ga jasni, neutralni procesi (=7)“. Gde podaci nisu bili dostupni, iskorišćeni su podaci iz oblasti vladavine prava indikatora vladavine Svetske banke. Ove vrednosti su potom konvertovane sa sedmostepene skale na skalu 0 - 10 pomoću formule:

$$EFW = ((GCRi - 1) / 6) * 10$$

Izvor: World Economic Forum, *Global Competitiveness Report*.

3. Zaštita imovinskih prava

Ova komponenta je rezultat na pitanje iz Izveštaja o globalnoj konkurentnosti: „Vlasnička prava, uključujući i finansijsku imovinu, loše su definisana i nisu zakonom zaštićena (=1) ili su precizno definisana i dobro zakonom zaštićena (=7). Ovo pitanje je zamenilo ono prethodno korišćeno o zaštiti intelektualne svojine. Ove vrednosti su potom konvertovane sa sedmostepene skale na skalu 0 - 10 pomoću formule:

$$EFW = ((GCRi - 1) / 6) * 10$$

Izvor: World Economic Forum, *Global Competitiveness Report*.

4. Vojno mešanje u vladavinu prava i politiku

Ova komponenta se bazira na podacima publikacije *International Country Risk Guide*, na komponenti G: Učešće vojske u politici: „Ova komponenta meri učešće vojske u politici. Zbog toga što rukovodstvo vojske nije birano na izborima, njeno uključivanje pa čak i na perifernim nivou, smanjuje demokratsku odgovornost. Učešće vojske može da bude izazvano unutrašnjom ili spoljašnjom pretnjom, bude simptom sistemskih problema ili da bude potpuno preuzimanje vlasti od strane vojske. Na dugi rok sistem vojne vlasti će gotovo sigurno dovesti smanjenja efikasnosti funkcionisanja državnog aparata koji će postati korumpiran i kreiraće loše poslovno okruženje za privatni sektor“. Napomena: gde podaci nisu bili dostupni, iskorišćeni su podaci iz oblasti vladavine prava indikatora vladavine Svetske banke, oblast „Politička stabilnost i odsustvo nasilja.

Izvor: PRS Group, *International Country Risk Guide*; World Bank, Governance Indicators.

5. Integritet pravnog sistema

Ova komponenta se bazira na podacima publikacije *International Country Risk Guide*, na komponenti I: Zakon i javni red: „Ova komponenta rizika obuhvata dve varijable. Svaka od njih nosi polovinu vrednosti. Varijabla o zakonima meri snagu i nepristrasnost pravnog sistema, a varijabla za red meri opšte poštovanje zakona“.

Izvor: PRS Group, *International Country Risk Guide*.

6. Pravno izvršenje ugovora

Ova komponenta se bazira na procenama Svetske banke vezano za to koliko vremena i novca je potrebno da se naplati potraživanje. Podrazumevan je dug koji iznosi 200% godišnjeg BDP-a po stanovniku, prilikom čega je strana koja je povelu spor izvršila svoje ugovorne obaveze i dobila sudsku presudu u svoju korist. Rangiranje na skali 0 - 10 je sačinjeno na osnovu: (1) troškova u vremenu (mereno brojem kalendarskih dana od pokretanja tužbe do naplate) i (2) novčanih troškova slučaja (mereno njihovim udelom u iznosu duga). Za ova rangiranja su izvedeni proseci da bi se došlo do konačnih vrednosti za ovu komponentu, pomoću formule:

$$EFW = (V_{max} - V_i) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

Maksimalne vrednosti su određene kao 725 dana i 82,3% (kao 1,5 standardna devijacija iznad proseka u 2005) a minimalne kao 62 dana i 0%

(1,5 standardna devijacija iznad proseka 2005). Zemlje sa vrednostima iznad ili ispod maksimalnih ili minimalnih su dobijale ocene 10 ili 0.

Izvor: World Bank, *Doing Business*.

7. Regulatorni troškovi prodaje nepokretne imovine

Ova komponenta se bazira na procenama Svetske banke vezano za to koliko vremena i novca je potrebno da se prenese vlasništvo nad imovinom koja se sastoji od zemljišta i skladišta. Ocene 0 - 10 su određene za: (1) troškove u vremenu (mereno u broju kalendarskih dana potrebnih da se prenese vlasništvo) i (2) novčanih troškova prenosa vlasništva (mereno kao udeo u vrednosti nepokretnosti). Iz ove dve ocene je potom izveden prosek da bi se obračunao konačni skor, pomoću formule:

$$EFW = (V_{max} - V_i) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

Maksimalne vrednosti su određene kao 265 dana i 15% (kao 1,5 standardna devijacija iznad proseka u 2005) a minimalne kao 0 dana i 0% (1,5 standardna devijacija iznad proseka 2005). Zemlje sa vrednostima iznad ili ispod maksimalnih ili minimalnih su dobijale ocene 10 ili 0.

Izvor: World Bank, *Doing Business*.

8. Sigurnost u policiju

Ova komponenta je rezultat na pitanje iz Izveštaja o globalnoj konkurentnosti: „Do koje mere je moguće pouzdati se u policiju da sprovodi zakone i čuva red u vašoj zemlji? Ne može joj se uopšte verovati (=1) ili Može se u potpunosti osloniti na nju (=7)“. Potom su ove vrednosti konvertovane sa sedmostepene skale na skalu 0 - 10 pomoću formule:

$$EFW = ((GCRi - 1) / 6) * 10$$

Izvor: World Economic Forum, *Global Competitiveness Report*.

9. Poslovni troškovi kriminalnih aktivnosti

Ova komponenta dolazi iz Izveštaja o globalnoj konkurentnosti: „Do koje mere incidenca kriminala i nasilja nanosi troškove preduzećima u vašoj zemlji? U velikoj meri (=1) ili Nimalo (=7)“. Potom su ove vrednosti konvertovane sa sedmostepene skale na skalu 0 - 10 pomoću formule:

$$EFW = ((GCRi - 1) / 6) * 10$$

Izvor: World Economic Forum, *Global Competitiveness Report*.

1. Carine

I Prihodi od poreza na spoljnu trgovinu (kao % sektora trgovine)

Ova komponenta meri nivo poreza na međunarodnu trgovinu kao udeo u izvozu i uvozu, pomoću formule:

$$EFW = (V_{max} - V_i) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

Maksimalna i minimalna vrednost je respektivno određena kao 15% i 0%. Ovakva formula dovodi do niže ocene kako se povećava prosečna poreska stopa na međunarodnu trgovinu. Zemlje bez specifičnih poreza na trgovinu dobijaju čistu ocenu 10. Kako nivo poreskih prihoda raste ka 15% trgovinskog sektora, tako ocena opada ka nuli.

Izvori: International Monetary Fund, *Government Finance Statistics Yearbook*; International Monetary Fund, *International Financial Statistics*.

II Prosečna carinska stopa

Ova komponenta je bazirana na neponderisanom proseku carinskih stopa. Za obračun je korišćena sledeća formula:

$$EFW = (V_{max} - V_i) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

Maksimalna vrednost je određena kao 50%, a minimalna kao 0%. Ovakva formula će dodeliti ocenu 10 zemlji koja uopšte nema carinu na uvoz; kako carinske stope rastu tako će i dodeljena ocena opadati i približavati se nuli koja se dobija u slučaju da carina dostigne nivo od 50%.

Izvor: World Trade Organization, *World Tariff Profiles*.

III Standardna devijacija carinskih stopa

U poređenju sa jedinstvenom carinskom stopom, veća varijacija u carinskim stopama ukazuje na veće napore uložene u centralno planiranje proizvodnje i potrošnje u ekonomiji. Prema tome, zemlje sa većom varijacijom carinskih stopa dobijaju niže ocene pomoću formule:

$$EFW = (V_{max} - V_i) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

Maksimalna vrednost određena je na nivou od 25%, a minimalna na nivou od 0%. Ova formula će ocenu 10 dodeliti zemlji koja ima uniformne carinske stope, a kako se povećava stepen varijabilnosti meren standardnom devijacijom, tako će se ocena približavati nuli.

Izvor: World Trade Organization, *World Tariff Profiles*.

2. Regulatorne trgovinske barijere

I Necarinske trgovinske barijere

Ova komponenta se bazira na pitanju iz publikacije Global Competitiveness, koje glasi: „Da li u vašoj zemlji carine i necarinske barijere značajno smanjuju sposobnost inostrane uvozne robe da se nadmeće na domaćem tržištu (1=da; 7= ne).“ Vrednosti odgovora su sa sedmostepene skale potom prebačeni na desetostepenu skalu, pomoću sledeće formule:

$$EFW = ((GCR - 1) / 6) * 10$$

Izvor: World Economic Fourm, *Global Competitiveness Report*.

II Troškovi uvoznih i izvoznih procedura

Ova komponenta se bazira na podacima Svetske banke iz publikacije *Doing Business*, u vezi sa vremenom potrebnim za uvozne procedure jednog kontejnera rasute robe koja ne sadrži opasne materije ili vojnu opremu. Zemlje u kojima ove procedure zahtevaju više vremena dobijaju niže ocene. Ocene na desetostepenoj skali su kreirane za (1) troškove vremena mereno u radnim satima koji su povezani sa graničnim procedurama prilikom izvoza, i (2) troškove vremena koji su povezani sa graničnim procedurama prilikom uvoza. Za ove ocene je potom izračunat prosek da bi se došlo do konačne ocene za ovu komponentu. Korišćena je sledeća formula:

$$EFW = (Vmax - Vi) / (Vmax - Vmin) * 10$$

Maksimalne i minimalne vrednosti su određene kao 1,5 standardna varijacija u odnosu na prosečne vrednosti, tj kao 228,38 i 0 časova za izvoz, i kao 338 i 0 časova za uvoz. Zemlje koje imaju vrednosti izvan ovog raspona dobijaju ocenu 0 ili 10.

Izvor: World Bank, *Doing Business*.

3. Devizni kurs na crnom tržištu

Ova komponenta se bazira na razlici između zvaničnog i paralelnog deviznog kursa na crnom tržištu, izražene u procentima. Da bi se odredila ocena, korišćena je sledeća formula:

$$EFW = (Vmax - Vi) / (Vmax - Vmin) * 10$$

Minimalna i maksimalna vrednost je određena kao 0% i 50%. Prema tome, ova formula će zemlji u kojoj ne postoji devizni kurs na crnom tržištu dodeliti ocenu 10. U slučaju da postoje kontrole nad deviznim kursom i crno devizno tržište, ocena će opadati sve do nule kako raste razlika između zvaničnog i nezvaničnog kursa.

Izvor: MRI *Bankers's Guide to Foreign Currency*.

4. Kontrole nad kretanjem kapitala i ljudi

I Ograničenja na strano vlasništvo / investicije

Ova komponenta se bazira na sledeća dva pitanja iz publikacije Global Competitiveness Report: (1) Koliko je prisutno strano vlasništvo nad kompanijama koje posluju u vašoj zemlji? 1 = Veoma je retko; 7 = Veoma je rasprostranjeno i (2) Koliko su restriktivne regulacije u vašoj zemlji koje se tiču međunarodnog kretanja kapitala? 1 = Veoma su restriktivne; 7 = Nisu uopšte restriktivne. Ocene su dobijene tako što su vrednosti prebačene sa inicijalne sedmostepene na desetostepenu skalu, pomoću formule:

$$EFW = ((GCR - 1) / 6) * 10$$

Izvor: World Economic Forum, *Global Competitiveness Report*.

II Kapitalne kontrole

Međunarodni monetarni fond sakuplja podatke o 13 vrsta međunarodnih kontrola kapitala. Ocena 0 - 10 se odnosi na udeo vrsti kontrola kapitala koje se ne primenjuju u datoj zemlji, u odnosu na ukupne nabrojane kontrole kapitala.

$$EFW = (Kontrola kapitala koje se ne primenjuju / Ukupne kontrole kapitala) * 10$$

Izvor: International Monetary Fund, *Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions*.

III Sloboda stranaca da posećuju zemlju

Ova komponenta meri procenat zemalja za koji odabrana zemlja zahteva vizu za ulazak. Ovo se odnosi pre svega na turistička i kratka poslovna putovanja. Korišćena je formula:

$$EFW = (Vmax - Vi) / (Vmax - Vmin) * 10$$

Maksimalne i minimalne vrednosti su određene kao 47,2 (jedna standardna devijacija iznad proseka) i 0. Zemlje čije su vrednosti izvan ovog raspona su dobijale ocene 0 ili 10.

Izvori: Robert Lawson and Jayme Lemke (2012). Travel Visas. *Public Choice* 154, 1 - 2: 17 - 36; kalkulacije autora.

Metodološki okvir: Poslovna regulacija

Konačna ocena za oblast regulacije izračunata je kao prosečna vrednost tri komponente koje se mere: regulacije tržišta kapitala, regulacije tržišta rada i poslovne regulacije.

1. Tržište kapitala

I Vlasništvo nad bankama

Na osnovu podataka o procentu bankarskih depozita koji se nalaze u bankama u privatnom vlasništvu kreirani su intervali za ocene. Zemlje sa većim udelom depozita u privatnim bankama dobile su višu ocenu i obrnuto, na osnovu sledeće tabele:

Udeo	Ocena
95 - 100%	10
75 - 95%	8
40 - 75%	5
10 - 40%	2
0 - 10%	0

Izvori: World Bank, *Bank Regulation and Supervision Survey*; Jamie R. Barth, Gerard Caprio, and Ross Levine (2006). *Rethinking Bank Regulation: Till Angels Govern*. Cambridge University Press.

II Krediti privatnog sektora

Ova komponenta meri razmere kreditiranja države u odnosu na kreditiranje privatnog sektora. Veće pozajmice od strane državnog sektora ukazuju na viši nivo centralnog planiranja, što rezultira nižim ocenama. U slučajevima kada su podaci dostupni, ova komponenta se izračunava kao udeo fiskalnog deficita u bruto štednji. Kako se deficit iskazuje kao negativna vrednost, veći brojevi rezultiraju u višim ocenama. Korišćena je sledeća formula:

$$EFW = (-V_{max} - V) / (V_{max} + V_{min}) * 10$$

Maksimalna vrednost je određena kao 0%, a minimalna kao -100%. Time formula pripisuje veće vrednosti kako se deficit smanjuje u odnosu na bruto štednju.

U slučaju da podaci o deficitu nisu dostupni, ova komponenta se onda bazira na učešću privatnih kredita u odnosu na ukupne kredite bankarskog

sektora. Veće vrednosti ove varijable ukazuju na viši nivo ekonomskih sloboda. Prema tome, koristi se sledeća formula:

$$EFW = (V - Vmin) / (Vmax - Vmin) * 10$$

U ovom slučaju maksimalna vrednost iznosi 99,9% a minimalna 10%, na osnovu podataka iz 1990. Ova formula dodeljuje više ocene kako raste udeo privatnog sektora u kreditima.

Izvori: World Bank, *World Development Indicators*; World Economic Forum, *Global Competitiveness Report*; International Monetary Fund, *International Financial Statistics*.

III Kontrole nad kamatnim stopama / negativne kamatne stope

Intervali za ocenjivanje su konstruisani na osnovu podataka o kontrolama na tržištu kapitala i regulacijama. Zemlje u kojima se kamatne stope određuju na tržištu, sa stabilnom monetarnom politikom i razumnim razlikama između aktivnih i pasivnih kamatnih stopa dobijaju više ocene. U slučajevima kada se kamatne stope uglavnom određuju na osnovu tržišnih snaga što se potvrđuje razumnim razlikama između aktivnih i pasivnih kamatnih stopa i kada su realne kamatne stope pozitivne, zemlje dobijaju ocenu 10. Kada su kamatne stope uglavnom određene na tržištu, ali su realne kamatne stope ponekad blago negativne (manje od 5%) ili je razlika između pasivnih i aktivnih kamatnih stopa velika (8% ili više), zemlje dobijaju ocenu 8. Kada je realna kamatna stopa konstantno negativna u jednocifrenim iznosima ili je razlika između dve kamatne stope regulisana od strane države, zemlje dobijaju ocenu 6. Kada su depoziti i kamatne stope fiksirani od strane države, a kamatne stope su često negativne u jednocifrenim iznosima, zemlje dobijaju ocenu 4. Kada su kamatne stope negativne i to u dvocifrenom iznosu, zemlje dobijaju ocenu 2. Ocena 0 je davana zemljama u kojima su kamatne stope određene od strane države i realne kamatne stope su konstantno negativne u dvocifrenom iznosu ili ako je hiperinflacija u potpunosti eliminisala tržište kredita.

Izvori: World Bank, *World Development Indicators*; International Monetary Fund, *International Financial Statistics*.

2. Regulacije tržišta rada

I Regulisanje zapošljavanja i minimalna nadnica

Ova komponenta se bazira na „*Employing Workers*“ odeljku publikacije *Doing Business* Svetske banke, i obuhvata sledeće kriterijume: (1) da li je rad na određeno vreme zabranjen za radna mesta sa stalnim poslovnim aktivnostima; (2) maksimalno kumulativno trajanje rada na određeno vreme; (3) odnos minimalne zarade radnika na obuci ili radnika kome je

to prvo radno mesto prema dodatoj vrednosti po radniku. Država u kojoj je rad na određeno vreme zabranjen za radna mesta sa stalnim poslovnim aktivnostima dobija ocenu 1, i 0 ako je totalno zabranjen. Ocena 1 se dodeljuje ako je maksimalna kumulativna dužina rad na određeno kraća od 3 godine; 0,5 ako je duža od 3 ali kraća od 5 godina; i 0 ako rad na određeno može da traje duže od 5 godina. Ocena 1 dobija zemlja gde odnos minimalne plate prema prosečnoj 0,75 ili više; ocena 0,67 ukoliko je u rasponu 0,50 - 0,75; ocenu 0,33 za raspon 0,25 - 0,50; i 0 za odnos niži od 0,25.

Izvor: World Bank, *Doing Business*.

II Regulisanje zapošljavanja i otpuštanja

Ova komponenta se bazira na pitanju iz publikacije *Global Competitiveness Report*: „Da li je zapošljavanje i otpuštanje radnika otežano regulacijama (=1) ili se određuje na fleksibilan način od strane poslodavaca (=7)“. Odgovori su potom sa sedmostepene prebačeni na desetostepenu skalu pomoću sledeće formule:

$$EFW = ((GCR - 1) / 6) * 10$$

Izvor: World Economic Forum, *Global Competitiveness Report*.

III Centralizovano kolektivno pregovaranje

Ova komponenta se bazira na pitanju iz publikacije *Global Competitiveness Report*: „Da li se nadnice u vašoj zemlji određuju putem centralizovanog kolektivnog pregovaranja (=1) ili na nivou svake pojedinačne kompanije (=7)“. Odgovori su potom sa sedmostepene prebačeni na desetostepenu skalu pomoću sledeće formule:

$$EFW = ((GCR - 1) / 6) * 10$$

Izvor: World Economic Forum, *Global Competitiveness Report*.

IV Regulisanje radnog vremena

Ova komponenta se zasniva na Indeksu rigidnosti radnog vremena iz publikacije *Doing Business* Svetske banke. On prati pet komponenti: (1) da li postoje restrikcije na noćni rad; (2) da li postoje restrikcije na rad praznicima; (3) da li dužina radne nedelje može biti 5,5 radnih dana ili duže; (4) da li postoje ograničenja na prekovremeni rad; (5) da li je prosečni plaćeni godišnji odmor 21 radni dan ili duže. Za svaki pozitivan odgovor na neko od ovih pitanja dobija se 1 poen, a ako ne postoje restrikcije dobija se 0 poena. Na kraju, konačna ocena se određuje na osnovu sledeće tabele:

Broj regulacija	Ocena
0	10
1	8
2	6
3	4
4	2
5	0

Izvor: World Bank, *Doing Business*.

V Obavezni troškovi otpuštanja radnika

Ova komponenta je zasnovana na podacima iz publikacije *Doing Business* Svetske banke o troškovima otkazivanja ugovora o radu, otpremninama i kaznama koje se plaćaju prilikom otpuštanja radnika sa deset godina staža koji je postao tehnološki višak. Za obračun je korišćena sledeća formula:

$$EFW = (V_{max} - V) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

Troškovi su prikazani kao broj nedeljnih zarada koje se moraju isplatiti. Maksimalna vrednost je određena kao 58 (1,5 standardna devijacija iznad proseka u 2005) a minimalna kao 0 nedelja. Zemlje sa vrednostima izvan ranga maksimalne i minimalne su dobile ocenu 0 ili 10.

Izvor: World Bank, *Doing Business*.

VI Služenje vojnog roka

Na osnovu podataka o načinu organizovanja i trajanju vojnog roka određeni su intervali ocenjivanja. Prema tome, zemlje sa dužim obavezanim služenjem vojnog roka dobijaju niže ocene na osnovu sledeće tabele:

Dužina vojnog roka (u mesecima)	Ocena
0	10
0 – 6	5
6 – 12	3
12 - 18	1
18 -	0

U slučajevima kada postoji vojni rok, ali se on ne primenjuje striktno ili njegovo trajanje nije moglo da se odredi, dotična zemlje je dobijala ocenu 3. U slučajevima kada se vojni rok, iako postoji, praktično ne koristi iako je i dalje moguć, konačni skor je ocena 10; a u slučajevima kada je služenje obaveznog vojnog roka kao opciju nudilo i civilno služenje davana je ocena 5.

Izvori: International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance*; War Resisters International, *World Survey of Conscription and Conscientious Objection to Military Service*; ukoliko je bilo potrebno korišćeni su i dodatni Internet izvori.

3. Poslovna regulacija

I Administrativni zahtevi

Ova komponenta se bazira na pitanju iz publikacije Global Competitiveness Report Svetskog ekonomskog foruma: „Poštovanje administrativnih zahteva (dozvola, regulacija, izveštavanja) koje propisuje vaša država otežava (=1) / ne otežava (=7) vaše aktivnosti.“ Odgovori su potom sa sedmostepene prebačeni na desetostepenu skalu pomoću sledeće formule:

$$EFW = ((GCR - 1) / 6) * 10$$

Izvor: World Economic Forum, *Global Competitiveness Report*.

II Troškovi birokratije

Ova komponenta se bazira na pitanju iz publikacije Global Competitiveness Report Svetskog ekonomskog foruma: „Standardi vezani za kvalitet proizvoda ili usluge, električnu energiju i ostale regulacije (ne računajući regulaciju u oblasti zaštite životne sredine) u vašoj zemlji: ne postoje ili su laki za poštovanje (=1) ili su među najtežima na svetu (=7).“ Odgovori su potom sa sedmostepene prebačeni na desetostepenu skalu pomoću sledeće formule:

$$EFW = ((GCR - 1) / 6) * 10$$

Izvor: World Economic Forum, *Global Competitiveness Report*.

III Otvaranje novog preduzeća

Ova komponenta je zasnovana na podacima Svetske banke iz publikacije Doing Business, vezano za dužinu vremena i novčana sredstva neophodna za osnivanje novog preduzeća u statusu društva sa ograničenom odgovornošću. Zemlje u kojima ova procedura zahteva više vremena ili sredstava dobijaju niže ocene, a na osnovu tri parametra: (1) vremena mereno u danima neophodno za poštovanje svih propisa vezanih za ovu proceduru; (2) novčanih troškova za takse i naknade regulatornih tela mereno kao procenat BDP-a po stanovniku; (3) obaveze minimalnog uplaćenog kapitala tj. sredstava koja moraju biti uplaćena kao depozit mereno kao procenat BDP-a po stanovniku. Nakon toga je izračunata prosečna vrednost ovih parametara koja služi kao konačna vrednost, koja je potom preračunata na desetostepenu skalu pomoću sledeće formule:

$$EFW = (V_{max} - V) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

Maksimalne vrednosti su respektivno određene kao 104 dana, 317% i 1,017% (kao 1,5 standardna devijacija u odnosu na prosečne vrednosti iz 2005) a minimalne kao 0 dana, 0% i 0%. Zemlje čiji parametri imaju vrednosti izvan ovog raspona dobijaju vrednost 0 ili 10.

Izvori: World Bank, *Doing Business*.

IV Neformalna plaćanja / Mito / Pristrasnost

Ova komponenta se bazira na pitanjima iz publikacije Global Competitiveness Report: (1) „Koliko biste ocenili da je često da u vašoj poslovnoj grani kompanije plaćaju mito ili čine neka druga neformalna plaćanja povezana sa: A - Dozvolama za uvoz i izvoz; B - Javnim komunalnim uslugama (npr telefon ili električna energija); C - Godišnjim poreskim plaćanjima; D - Javnim nabavkama; E - Dobijanjem sudskim presuda u svoju korist? Često (=1), Nikada (=7).“ (2) „Da li nelegalna plaćanja koja su usmerena na uticaj na državne politike, zakone i regulaciju imaju uticaja na kompanije u vašoj zemlji? Da, imaju ozbiljan negativan uticaj (=1), Ne, nemaju uopšte uticaja (=7).“ (3) „Koliko državni zvaničnici u vašoj zemlji pokazuju pristrasnost prema dobro povezanim firmama i pojedincima, kada donose odluke o javnim politikama ili javnim nabavkama? Uvek iskazuju pristrasnost (=1); Nikada ne iskazuju pristrasnost (=7).“

Izvor: World Economic Forum, *Global Competitiveness Report*.

V Ograničenja vezana za građevinske dozvole

Ova komponenta se bazira na podacima iz publikacije Doing Business Svetske banke vezano za broj dana i novčane troškove koji su neophodni da bi dobila građevinska dozvola za izgradnju običnog skladišta. Ocene su kreirane za: (1) troškove u vremenu mereno brojem kalendarskih dana potrebnih za dobijanje dozvole; i (2) novčane troškove dobijanja dozvole mereno kao procenat BDP-a po stanovniku. Potom je izračunata srednja vrednost ovih cena, što je dovelo do končne ocene. Korišćena je sledeća formula:

$$EFW = (V_{max} - V) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

Maksimalne vrednosti su određene kao 363 dana i 2 763% (1,5 standardna devijacija iznad proseka u 2005) a minimalne kao 56 dana i 0% (1,5 standardna devijacija ispod proseka u 2005). Zemlje čiji rezultati se nalaze izvan ovog raspona su dobijale ocenu 0 ili 10.

Izvor: World Bank, *Doing Business*.

VI Troškovi poštovanja poreskih regulacija

Ova komponenta se bazira na Doing Business publikaciji Svetske banke, vezano za podatke o neophodnom vremenu na godišnjem nivou izraženom u satima koje je potrebno preduzećima da pripreme i dostave poreske izveštaje, kao i da izvrše plaćanje poreza na profit, poreza na dodatu vrednost ili poreza na promet, i poreskih nameta na rad. Korišćena je sledeća formula:

$$EFW = (V_{max} - V) / (V_{max} - V_{min}) * 10$$

Maksimalna vrednost je određena kao 892 časa (1,5 standardna devijacija iznad proseka u 2005), a minimalna kao i 0 časova (1,5 standardna devijacija ispod proseka u 2005). Zemlje čiji rezultati se nalaze izvan ovog raspona su dobijale ocenu 0 ili 10.

Izvor: World Bank, *Doing Business*.

Mreža za ekonomske slobode

Mreža za ekonomske slobode je zajednica organizacija širom sveta, koje učestvuju kao saizdavači u publikovanju Indeksa ekonomskih sloboda u svetu. U svakoj pojedinačnoj zemlji može postojati samo jedna organizacija članica Mreže, a u 2016. godini bilo je ih ukupno 93. Nacionalni član Mreže u Srbiji je Libertarijanski klub Libek.

Zemlja	Organizacija	Internet prezentacija
Albanija	Albanian Centre for Economic Research (ACER)	www.acer.org.al
Argentina	Fundación Libertad	www.libertad.org.ar
Australija	Institute of Public Affairs (IPA)	www.ipa.org.au
Austrija	Tigra	www.tigra.at
Avganistan	Afghanistan Economic and Legal Studies Organization (AELSO)	www.aelso.org
Azerbejdžan	Center for Economic and Political Research	
Bahami	Nassau Institute	www.nassauinstitute.org
Bangladeš	Making Our Economy Right (MOER)	
Belgija	Ludwig von Mises Institute-Europe	www.vonmisesinstitute-europe.eu
Belorusija	Scientific Research Mises Center	www.liberty-belarus.info
Bolivija	Política Publicas para la Libertad (POPULI)	www.populi.org.bo
Bosna i Hercegovina	Center for Advancement of Free Enterprise (CAFE)	www.cpa-bih.org
Brazil	Instituto Liberal do Rio de Janeiro	www.instituttoliberal.org.br
Bugarska	Institute for Market Economics (IME)	www.ime.bg
Burkina Faso	Centre des Affaires Humaines (CEDAH)	
Crna Gora	Center for Entrepreneurship and Economic Development (CEED)	
Češka	Liberální Institut	www.libinst.cz
Čile	Instituto Libertad y Desarrollo	www.lyd.org
Danska	Center for Politiske Studier CEPOS	www.cepos.dk
Dominikanska Republika	Centro Regional de Estrategias Economicas Sostenibles (CREES)	www.crees.org.do
Ekvador	Instituto Ecuatoriano de Economia Politica (IEEP)	www.ieep.org.ec
Etiopija	Teachings of Entrepreneurship on Antipoverty Movement (TEAM)	www.teaminitiatives.org
Filipini	Center for Research and Communication (CRC)	www.crc.uap.asia
Finska	Libera Foundation	www.libera.fi
Francuska	Molinari Economic Institute (MEI)	www.institutmolinari.org
Gana	Institute of Economic Affairs (IEA)	www.ieagh.org
Grčka	KeFiM – Markos Dragoumis	www.kefim.org
Gruzija	Society for Disseminating Economic Knowledge: New Economic School	www.nes-g.org
Gvatemala	Centro de Investigaciones Económicas Nacionales (CIEN)	www.cien.org.gt

Haiti	L'Institut de Recherche pour la Liberté Économique et la Prospérité (IRLEP)	
Honduras	Fundación Eléutera	www.eleutera.org
Hong Kong, Kina	Hong Kong Centre for Economic Research	www.hku.hk/hkcer
Hrvatska	Institute of Economics	www.eizg.hr
Indija	Centre for Civil Society (CCS)	www.ccs.in
Indonezija	Institute for Development of Economics and Finance (INDEF)	www.indef.or.id
Irak	Iraqi Institute for Economic Reform (IIER)	www.iier.org
Island	Centre for Social and Economic Research (RSE)	www.rse.is
Italija	Centro di Ricerca e Documentazione "Luigi Einaudi"	www.centroeinaudi.it
Izrael	Jerusalem Institute for Market Studies (JIMS)	www.jims-israel.org
Jermenija	Centre of Political, Legal and Economic Researches and Forecasting (PLERF)	
Jordan	Young Entrepreneurs Association (YEA)	www.yeajordan.com
Južna Afrika	Free Market Foundation of Southern Africa (FMF)	www.freemarketfoundation.com
Kambodža	Cambodia Institute of Development Study (CIDS)	www.opendevelopmentcambodia.net
Kanada	Fraser Institute	www.fraserinstitute.org
Kazahstan	Institute for Development and Economic Affairs (IDEA)	
Kenija	Eastern Africa Policy Centre (EAPC)	www.eapcentre.org
Kirgistan	Central Asian Free Market Institute (CAFMI)	www.cafmi.kg
Kolumbija	Instituto de Ciencia Política (ICP)	www.icpcolombia.org
Kosovo*	Group for Legal and Political Studies	www.legalpoliticalstudies.org
Kostarika	Instituto para la Libertad y el Análisis de Políticas INLAP	www.inlap.org
Litvanija	Lithuanian Free Market Institute (LFMI)	www.llri.lt
Mađarska	Free Market Foundation	www.szabadpiacalapitvany.hu
Makedonija	Institute for Research and European Studies (IRES)	
Malezija	Institute for Democracy and Economic Affairs (IDEAS)	www.ideas.org.my
Meksiko	Caminos de la Libertad	www.caminosdelalibertad.org
Mongolija	Open Society Forum	www.opensocietyforum.mn
Nemačka	Liberales Institut	www.freiheit.org
Nepal	Prosperity Foundation	www.samriddhi.org

Nigerija	Initiative of Public Policy Analysis (IPPA)	www.ippanigeria.org
Nikaragva	Nicaraguan Foundation for Economic and Social Development (FUNIDES)	www.funides.org
Norveška	Center for Business and Society Incorporated (Civita)	www.civita.no
Novi Zeland	New Zealand Initiative	www.nzinitiative.org.nz
NR Kina	Center for China & Globalization (CCG)	www.ccg.org.cn
Obala Slonovače	Audace Institut Afrique (AIA)	www.audace-afrique.org
Oman	International Research Foundation (IRF)	www.omanirf.org
Pakistan	Alternate Solutions Institute	www.asinstitute.org
Palestina	Pal-Think for Strategic Studies	www.palthink.org
Panama	Fundación Libertad	www.fundacionlibertad.org.pa
Peru	Centro de Investigación y Estudios Legales (CITEL)	www.citel.org
Poljska	Centrum im. Adama Smitha	www.smith.pl
Portugal	Causa Liberal	
Republika Koreja	Center for Free Enterprise (CFE)	www.cfe.org
Rumunija	Center for Institutional Analysis and Development—Eleutheria Foundation (CADI)	www.cadi.ro
Ruska Federacija	Institute of Economic Analysis	
SAD	Cato Institute	www.cato.org
Slovačka	F.A. Hayek Foundation	www.hayek.sk
Slovenija	Visio Institute	www.visio-institut.org
Srbija	Libertarijanski klub Libek	www.libek.org.rs
Sudan	Nile Institute of Economic Studies	
Španija	Fundació Catalunya Oberta	www.fco.cat
Šri Lanka	Pathfinder Foundation	www.patfinderfoundation.org
Švajcarska	Liberales Institut	www.libinst.ch
Švedska	Timbro	www.timbro.se
Tadžikistan	Tajikistan Free Market Center	
Tanzanija	Uhuru Initiative for Policy and Education	www.uipe.org
Trinidad i Tobago	Arthur Lok Jack Graduate School of Business	www.lockjackgsb.edu.tt
Turska	Association for Liberal Thinking	www.liberal.org.tr
Ukrajina	Bendukidze Free Market Center (BFMC)	www.bendukidze.org
Urugvaj	Centro de Estudios para el Desarrollo	www.ced.uy
Velika Britanija	Institute of Economic Affairs (IEA)	www.iea.org.uk
Venecija	Center for the Dissemination of Economic Knowledge (CEDICE)	www.cedice.org.ve
Vijetnam	Research Center for Entrepreneurship Development	
Zambija	Zambia Institute for Public Policy Analysis (ZIPPA)	www.zapr.org.zm

Pored stalnih članica, postoje i pridružene članice Mreže za ekonomske slobode. One ne učestvuju u izdavanju godišnje publikacije Indeksa ekonomskih sloboda u svetu, ali sarađuju sa Institutom Frejzer i sa drugim organizacijama iz Mreže na drugim projektima i u drugim oblatima, koje su povezane sa ekonomskim slobodama. U 2016. pridruženih članica je bilo 17.

Zemlja	Organizacija	Veb sajt
Albanija	Foundation for Economic Freedom	
Bolivija	Agenda para una Sociedad Libre	
Brazil	Estudantes Pela Liberdade (EPL)	www.epl.org.br
Brazil	Instituto Liberdade	www.il-rs.org.br
Hrvatska	Centre for Public Policy and Economic Analysis (CEA)	www.cea-policy.hr
Hrvatska	Association for Individual Liberty "Iustitia"	
Hong Kong, Kina	Lion Rock Institute	www.lionrockinstitute.org
Jermenija	Wide Opportunities Youth Non-Governmental Organization	
Kolumbija	Center for Free Initiative	
Mongolija	Mongolian National Chamber of Commerce and Industry (MNCCI)	
Pakistan	Policy Research Institute of Market Economy (PRIME)	www.primeinstitute.org
SAD	Atlas Economic Research Foundation	www.atlasnetwork.org
SAD	Independent Institute	www.independent.org
SAD	William J. O'Neil Center for Global Markets and Freedom	www.cox.smu.edu
Turska	Freedom Research Association	www.ozgurlukarastirmalari.com
Ukrajina	EasyBusiness	
Ukrajina	Ukrainian Economic Freedom Foundation (UEFF)	www.ueff.org

Pridružene članice

Beograd, decembar 2016.
kontakt@libek.org.rs

| istraživanje

| obrazovanje

| zagovaranje